

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İSTANBUL
KİTAPLIĞI
-1-

Yıldızlar
Altında

İSTANBUL

SELİM İLERİ

YILDIZLAR ALTINDA İSTANBUL

Selim İleri

Yayın No 1138

Deneme 74

Yıldızlar Altında İstanbul

Selim İleri

Yayına hazırlayan: Mustafa Çevikdoğan

Kapak tasarım: Utku Lomlu

Mizanpaj: M. Atahan Sıralar

©1998, Selim İleri

© 2012; bu kitabın tüm yayın hakları

Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: 1998, Oğlak Yayınları

7. Basım: Ekim 2012, Everest Yayınları

ISBN: 978 - 605 - 141 - 561 - 1

Sertifika No: 10905

EVEREST YAYINLARI

Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu/İSTANBUL

Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76

e-posta: info@everestyayinlari.com

www.everestyayinlari.com

www.twitter.com/everestkitap

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

Matbaa Sertifika No: 12088

Tel: (0212) 674 97 23

Faks: (0212) 674 97 29

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

*Bu yazılar Handan Şenköken'in
duyarlı editörlüğü sayesinde yazıldı;
Lütfü Şenkaya'nın tek tek her birini
saklayışıyla bir araya getirilebildi. Onlara...*

İÇİNDEKİLER

Mevsimler, takvim

Kış başlangıcı	3
Kar	6
Dereotu	8
İstanbul'da hatırladığım çiçekler	11
Hatırladığım bazı çiçekler.....	15
Patlıcan söyleşisi.....	18
İki yaz... ..	21
Ağustos bitiyor	24
Giden sonbahar	27
İlk yağmur damlası.....	33

Hatırlamak

Gözleri Sürmeli Bedia Hanım'ın kahvesi.....	39
Kadıköyü'nün bazı sokakları.....	42
Bahçe	44
'Parfön'ler arasında... ..	47
Yeşilköy	50

İşıklar, sular, İstanbul...	53
Acıbadem	57
Moda.....	60
Moda, son rötuş	63
İstanbul'un plajları	66
Cihangir	69
Radyo kültürü.....	72
Çocukluğum, bazı anılar	74
İstanbul'da büyük maç... ..	78
Galatasaray Lisesi	81
Çapa.....	84
Hayalimde kalan iskeleler	87
Tarabya.....	90
Şimdi neredeler?	93
Cumhuriyet Anıtı.....	96
Tiyatro anıları	99
Pendik, daha dün... ..	103
Aynı kentin çocukları	106
Beşiktaş	109
Banliyö trenleri	112
Komşularım... ..	118
Hatırladığım Boğaziçi	121
Kim bilir kim yazmıştı... ..	124
Fotoğraflar.....	128
Kurtuluş'ta 'apartıman' müzesi.....	130
Tılsımlı geçmiş.....	133
Büyükada köşkleri	137

İstanbul'u okurken

Geçmiş romanlar, kent, çevre	141
Satıcı sesleri	144
Bir sokağın tasviri.....	147
Bugünü görebilmek	150
Yine romanlar, yine İstanbul.....	153
Cahit Sıtkı'da İstanbul	156
Baronyan, Hagop ve ötekiler.....	160
“Kapaktaki resim, Paramount yıldızlarından.....	163
Holstina, Victoria, çorap yumurtası	166
Biraz da şu ilânlar:.....	169
Giyim ve güzelliği	172
Tarihe bakan kitaplar.....	174
Bir yaşam biçimi.....	180
Sevilmiş, unutulmuş şiirler.....	183
Krallar, kraliçeler	187
<i>Artist</i> , on beş günde bir çıkar	190
Nişantaşı'nda bir konak.....	193
Şiirler arasında	196
Hangi kültürden hangisine.....	199
Zavallı İstanbul	202

Mevsimler, takvim

Eski evlerin hayatı insanları tabiattan şimdiki apartmanlar gibi ayırmazdı. Eve bahçeden geçilir, bahçe sulamak için bir kuyudan su çekilir, çiçekler bahçeden evlere girer, lavanta çiçekleri temizliği duyuran kokularını yataklara dökerdi. İnsanlar ne tattıkları zevkleri değiştiren mevsimleri, ne de sevdikleri hayvanları düşünmemelik edemezlerdi. Evin en rahat köşelerinde kediler horlardı.

Abdülhak Şinasi Hisar,
Boğaziçi Mehtapları, 1942.

Kış başlangıcı

İstanbul'un bazı sonbaharları uzun sürerdi. Bu yıl da böyle oldu, uzun bir sonbahar yaşadık.

Sonra 'bu' yıl geçmiş birçok zaman içine karışacak ve İstanbul'un uzun süren sonbaharlarına da karışacak.

Sonbaharı yaz bitiminden başlayarak hep arka bahçemizde izledim. Sarmaşıklar uzun süre kızarmadı, sararmadı, bozarmadı. Bu bir işaretti.

Ağaçların yaprakları yeşertiliydi. Arada bir yağmur yağıyor; yağmurlar yaz yağmuru gibi gelip geçiyordu. Yaz yağmurunu andırır yağmurlardan sonra ağaçlarımız sanki ilkbahar rüyası görüyordu.

Sonra çok tuhaf bir şey oldu:

Kararık, bakımsız, kirli beton yığını Şişli'nin ortasında can bulmaya çalışan arka bahçemizde, ekim

sonu, leylâklar açtı. İncirin hızla saldırdığı iki leylâk ağaççığı, baktım, bir sabah tekrar çiçeğe durmuş.

Gözlerime inanamadım. Leylâklar sonbaharda da açar mı?

Leylâklı İstanbul'da leylâklar o kadar azaldı ki, yaşamlarının macerasını unutmuşum artık.

Hatırladığım leylâklar Kadıköyü'ndeydi. Şifa'dan Moda'ya, Şifa'dan Kızıltoprak'a geliş gidiş-gidiş geliş yollarımızda bahçeler. Leylâk haziran başı açar...

Yaz geçince, İstanbul birden keskin renklere, parlak alacalara bürünür. Denizin mavisi daha lâciverde çalar, gökyüzünde top top bulutlar bembeyazdır, karşı yakada camlara vurmuş güneş daha kızıl... Bu görünümü kimileyin, Cankurtaran'ın orada hâlâ yakalayabiliyorum, karşı yakaya bakar bakmaz.

Renkler keskinleşti mi kış hazırlıklarına ufaktan başlanırdı. Kışlıklar çıkarılırdı sözgelimi. Yazlıklar büsbütün kaldırılmazdı ama. Kışlıklar naftalinlerinden arındırılır, bir iki gün balkonda tutulurdu. Bu sahne Cihangir'deki evimizde (belki annem yine kışlıklarımızı asıyordu).

Firuzâğa İlkokulu'nun sınıflarında serinlik boy gösterirdi. Derslerimizi ürpererek dinlerdik.

Bir vakit gelir, yapraddökümü! Yıllarca bakakaldım yaprakların savruluşuna.

'Sarı yapraklar'ın demiyorum. Sonbahar yaprakları yalnızca sarı değildir. Yeşilden, kahverengiden, pas renginden, kırmızıdan, sarıdan, çamur birikintisinden renkler, lekeler, benekler yürür sonbahar yaprağında. Rengi sonbahar rengidir.

Bizim ev kaloriferliydi, ama yaprakdökümü gelip çatınca, komşularımız, sobalı evlerde oturanlar, soba kurmaya girişirler, sobacı ev ev dolaşır, kış artık varlığını kesenkes hissettirmiştir.

Nihayet sonbahar yağmurları. Uzun süren yağmurlar. Sonbahar yaprakları ıslanır gider.

Nereye gider sonbahar yaprakları? İstanbul'un parklarında öbek öbek dururlar, yok olacakları zamanı beklerlerdi.

Kış sebzeleri işte tam o sıra çıkar. Manavın camekânında ilk karnabahar, ilk lahana, ilk pırasa. Son turfanda yaz meyveleri, yaz sebzeleri birer ikişer geri çekilir, bir gün de kaybolur.

“Kukuletanı başına geçir!” Bu söz, köşeyi dönünceye kadar dinlenilir. Köşeyi döner dönmez kukuletanı çıkarırım. Annem artık göremez beni.

Yazın başında kaldırılmış halılar serilmiştir. Ev böylece ‘kış evi’ olur.

Patlıcan turşusunun sımsıkı kapalı duran kapağı açılır, kavanozdan ilk patlıcan turşusu seçilir: O şimdi yaz gölgelerinden kış bahçesi.

İlk tarhana çorbası. Kış gelip çattı. İlk tahin-pekmez.

Ziya Osman Saba’nın dizeleri vardı:

*Dünler, evvelki günler, geçen aylar ve yıllar
Beni götürseydiler doğduğum eve kadar.*

Götürseydiler çocukluğumun kışlarına kadar.

Kar

Kardan birkaç gün önceydi:

Kar tanelerini yazmaya çalıştım.

Çocukluğumun karlı günlerini gözümün önüne getirmeye çalışıyordum. Yine roman. Onca savruk günden sonra. Romanın başına geçtim. Yazarken duyulan mutsuzluk, yazdıklarınızı okuduğunuzda bazan mutluluğa dönüşebilir.

Kar taneleri.

Yıldızdan yelpazeye, elmas kesimine kar taneleri.

Öyle bir kez onları çocukluğumun paltosu üstünde bir an görmüş, sonra yitirmiştim. Bir daha görmedim kar tanelerini.

Sanki daha uzun süren kışlardı. Yokuştan iner, Firuzağa İlkokulu'nun bahçe kapısından girerdim. Merdiven buz tutmuş olurdu. Sınıflarda tüten sac sobalar.

Pencereler dar enli uzun boyludur. Dışarda kar yağar. Kar lapa lapa yağar. Uzakta sokaktan şapkalı adamlar geçer.

Okul çıkışı sokakta kardan adam yapılır. Onun da eski şapkası, hattâ boyun atkısı vardır. Havuçtan burnu üşümüştüğüne kızarık. Kavuniçi. Kardan adam bütün gece kar altında yalnız kalacak diye üzülür çocuk.

Kar günlerce sürebilir. Okullar tatil edilebilir.

Okullar tatil edilir. Bundan daha büyük sevinç yoktur. Kar o yüzden çok sevilir.

Gündüz gibi beyazdır gece de. Karla birlikte gecenin tuhaf bir aydınlığı olur. Gecedir ama beyazdır, gökyüzünden beyazlar yağar. Kar.

Uyanıp pencereye koşardım: Kar durdu mu? Kar yağıyor mu? Kar çocuğu ürkütmez.

Çocuk, İstanbul'un karla sarmaş dolaş olacağı bir gün Aksaray'a gitmiştir dedesiyle. Dedesinin annesine gidilmiştir. Kar, tam Aksaray'a varıldığında başlar. Horhor'daki evde çini soba yanıyor. Horhor'daki ahşap evin kafesleri çıkarılmamış. Çini sobası yerli yerinde.

Dönüşte çocuk ve dedesi tipiye yakalanırlar. Tipide yürünür. Aksaray'dan galiba Karaköy'e, vapur iskelesine. Kar boyuna yağar.

Karlı günlerde sayfalarına yeniden-yeniden bakılan *Doğan Kardeş* ciltleri vardır. Bazı çocuk romanları kim bilir kaçınıcı defa okunur. Ansiklopedi karıştırılır. Ansiklopedide bilmemnegillerden bir bitki okunur.

Kar zamanı ille tarhana çorbası pişer. Sonra köfte ve erişte. Erişteyi Adapazarı'ndan gelen bir akraba hanım sonbaharda yapmıştı. Erişte çarşaf üstünde günlerce kurumayı bekler.

Kar zamanı çocuk büyüdükçe gitgide unutulur. Yağan kar unutulur. Dinen tipi unutulur. Eriyen kar unutulur. Kar sanki yağmaz olur.

Ama bir gün, belki kırk yıl sonra, belki daha fazla, kar yine yağar.

Kartopu oynanmaz.

Kardan adam yapılmaz. Kardan adam için geceleri üzülmmez.

Kar âdeta beyaz değildir. Elmas ışıltıları silinmiş.
Kar çamurla karışmış.

Kar yağıyordu. Pencereden bakıyordum. Hiçbir şeyin sevinci kalmamıştı içimde. Okullar yarın benim için tatil edilmeyecekti.

Anne mutfakta tarhana çorbasını karıştırmıyordu.

Akşam, hayli geç saat baba eve dönmeyecek, babanın içi müflonlu terlikleri kapı girişine koşturulmayacaktı.

Gece sıcak yataktan kalkılıp buz gibi ön odaya, pencereye gidilmeyecektir. Kar yağıyor mu yağmıyor mu?..

Mutfakta, kavanozda turşu var ama, Horhor'daki evin lahana turşusu değildir.

Yelpaze.

Yıldız.

Elmas kesimi.

Kar artık romanlarda yağar.

İki nokta üst üste:

Kar yağıyor...

Dereotu

Dereotu bir İstanbul otu mu? Bir İstanbul bitkisi mi?

Otun, bitkinin İstanbullusu mu olur denecek. Ama dereotu İstanbul mutfağına damga vurmuş bir ot; unutmamak gerekir.

Ansiklopedileri karıştırdım, dereotunun öyküsüne baktım.

Şemsiyegillerden, maydanozgillerdenmiş. Elbette Latince bir adı var: ‘Anethum graveolena.’ Bir de yabanî dereotu varmış; onun Latincesi ‘anethum sylvestris’.

Bitkilerin, otların, çiçeklerin ille Latince adlarıyla anılmaları çocukluğumdan beri çok şaşırtıcı gelir bana. Niye başka şeyler, sözgelimi madenler, mobilyalar, temizlik malzemeleri değil de, hep yeşertiler, yeşillikler...

Dereotlarının pek fazla çeşidi yokmuş. Hepsini topu birkaç çeşit. Genellikle birkaç yıl yaşıyorlar. Ömürleri kısa. Bazıları bir yılda ölüp gidiyor. Öyle uzun boy-lu da değiller: Altmış santim, bilemediniz bir metre. (Bir metrelik dereotu hiç görmedim.)

Meğerse çiçek açıyorlarmış. Şemsiyemsi, küçük ve yeşil... Yemyeşil çiçekler. (Dereotu çiçeği de gör-medim.)

Bileşik yapraklı dereotlarının tohumları siyahmış.

Bu siyah tohumlar iyice kurutulduktan sonra dövülüyor; sindirimi kolaylaştırmakta, gaz gideril-mesinde kullanılıyor. Büyükler için 1-4 gram arası yeterli, küçüklere daha az verilecek.

Dereotunun siyah tohumunun başka marifetleri var. Onları sonra anlatacağım.

Dereotu değişiminin nedeni, yabanîsinin su ke-narında yetişmesinden. Ama halk dilinde dereotuna ‘tereotu’ denildiği oluyormuş. Terenin bambaşka bir bitki olduğu hatırlatılıyor.

Tere geniz yakarak nefes açıyor.

Sevgili dereotuysa güzel kokulu yapraklarını su-nuyor bize. Güzel kokulu yaprakları çeşni vermek

üzere yemeklerde kullanılıyor. Bu yüzden İstanbul mutfağının gözdesi.

Sözgelimi çiroz salatasına çok yaraşıyor. Çocukluğumda evlerin balkonlarından dizi dizi uskumru çirozu sarkar, kurumayı beklerdi. Kuruyunca ateşte öldürülür, küçük küçük parçalanır, kayık tabakta sirkeye yatırılır, üstüne dereotu kırpılırdı.

Doğrusu o zamanlar ne dereotunu, ne dereotlu çiroz salatasını severdim. Hattâ sevgili dereotunu hiç sevmezdim.

Dereotunu Selma Güneri'nin sofrasında sevdim: Taze soğanlı, domatesli yeşil salata yapmıştı. Kıvırcık salataya bir demet dereotu! Soğanla dereotunun yan yanılığı birden pek hoşuma gitti.

O günden sonra dereotunu taze baklada da, favada da çok sever oldum. Zaten eskiler, dereotsuz fava kotarılamayacağı kanısındaymışlar. Şimdi sanırım pek dikkat edilmiyor...

Yine eskiler dereotu tohumu eklemekten turşu kurmazlarmış. Bugünün turşularında dereotunun kendisi kimileyin kullanılıyor. Gelgelelim tohumundan eser kalmamış.

Sonra bu tohumlardan anason yerine de yararlanılıyormuş.

Düşünüyorum, dereotu İstanbul mutfağında başka hangi yemeklere yaraşır? Aklıma hemen yerelması geliyor. Galiba kuzu kapamaya da yaraşır.

Kestane haşlanırken suyuna bir çimdik dereotu atılırsa, kestanelere hoş bir lezzet verirmiş. Dereotlu kestane haşlayan kaç kişi kaldı acaba?

Zavallı tavşanları kesip öldürmeden önce, birkaç gün dereotuyla beslemek gerekirmiş. Tavşan eti çok hoş bir lezzet kazanıyormuş. (Tavşan kürkü giyenler gibi, tavşan eti yiyenler de ürkütür beni. Hele bildirincin tıkinanlar, hele onlar!)

Dereotu İstanbul'da şubatla eylül arasında ekiliyor. Ekimden bir, bir buçuk ay sonra yaprakları koparılmaya başlanıyor. Demet demet manavlarda boy gösteriyorlar sonra.

Durup dururken neden takılıp kaldım dereotuna?

Yalnız dereotuna mı? Yalnız manavların önünden geçerken, kış sebzelerine, top top lahanalara, birer beyaz adacık gibi duran karnabahlara, yaprak yaprak pazılara, hep sonbahar renklerinden elmalara, portakallara, mandalinalara, muzlara, sonra çürümüş yaprak alacalı muşmulalara, kıpkırmızı turplara, zebercet yeşili pırasalara baktıkça yaşamak sevinci duyabiliyorum; yalnız onlarla. Karanlık, pis, kirli ve çirkin hayatlar silinip gidiyor sanki. Gazetelerin manşetleri, televizyonların haber bültenleri, radyoların saat başı haberleri sanki ulaşamıyor.

Dereotu içimi arındırıyor.

Sebzeler, meyveler birkaç dakikalığına kasvet dağıtıyor.

İstanbul'da hatırladığım çiçekler

O zamanlar bahçelerdeki çiçeklere dikkat etmemiş olmalıyım ki, hatırladığım en eski çiçek bir vazodaki mimoza salkımlarıydı.

Burası Kadıköyü'nün Moda taraflarında bir evdir. Vakit, öğleden sonra akşamüzeri arası. Aylardan mart olabilir. Yosun yeşiliyle deniz mavisi karışımı perdelerden... hem de kadife perdelerden güneş ışığı üşüşmekte, evin salonunu ancak yer yer aydınlatmaktadır. Kupa bir vazoda mimoza salkımları durur. Mimosaların kanarya sarısı çiçekleri küçücük ponponlardır ve dokunursanız tüylerini hissedersiniz, parmak uçlarınız kanarya sarısına boyanır...

Oraya annemin bir arkadaşına gitmiştik. Acıklı şeyler konuşulmuştu. Annemin arkadaşı 'bilmem kaç yıllık' kocasından ayrılıyor ve kendisinden genç bir deniz subayını sevdiğini 'alenen' söylüyordu. Ben hep mimosalara bakıyordum...

Belki de o ilkyaz gününden sonra çiçekler daima ilgimi çekti, gönlümü okşadı.

Adlarının mimoza olduğunu öğrendiğim, tel tel yaprakları kadife perdelerle handiyse aynı renk, kendileri sapsarı ponpon çiçekler yaza doğru açarmış, ama Adalar'da mevsim daha iyicil, ılıman geçtiği için, işte böyle mart ortasında da açiverirlermiş.

Sonraki çiçek hanımeli olmalı. Hanımeli, çocukluğumda, Kadıköyü'nün bütün bahçelerinde çitlere sarılır, uzar gider, hoş kokusuyla rüzgâra karışırdı. Bunlar herhalde yaz esintileriydi. Hanımelleri değişik değişikti; meselâ bazıları beyaz çiçekler açardı, onlara, yanılmıyorsam, tatlı hanımeli deniyordu. Bazıları sarı çiçekliydi ve zaten adları da sarı hanımeliydi. Bir de, adı pek hoşuma giden, tombalak 'trampetalı hanımeli' vardı ve o öyle her bahçede görünmezdi.

Genç kız duyarlığına yeni adım atmış ablamın menekşeyi çok sevdiğini hatırlıyorum. O menekşe sevgisi bende derin iz bıraktı.

Ablam bildiğimiz kokulu menekşeyi seviyordu. Hani şu sapları uzun olup da yaprakları kalp şeklinde olan menekşe... Tatlı menekşe denen bu menekşe Beyoğlu'nun gözde bir çiçeğiydi. Kış sonunda ortaya çıkar, hasır sepetlerde demet demet boy gösterir, ince taçyaprakları ille baygın mor olur ve taçyapraklarının saptaki uçları da kavuniçiye çalar sarı olurdu. Şöyle iyice kokladığınızda içiniz açılırdı.

O zamanlar Beyoğlu'nun en lüks çiçekçisi Sabuncakis'te mor menekşenin kardeşi beyaz, pembe ve leylâkî menekşeler görmüş, adamakıllı şaşırmıştım. Bunlar hepsi ilkyaz habercisiydiler.

Ben, kokulu menekşeye tutulduğum kadar, hercaimenekşeye de tutkundum. Cihangir Parkı'nda öbek öbek dururdu hercaimenekşeler. Onların maske taktıklarını düşünürdüm. Uçuk eflâtun olanlarıyla bordoya çalanlarını o kadar çok severdim ki, mevsimleri, kısa ömürleri sona erince defter arasına kuruturdum.

Bir kez yaz sonunda, olsa olsa sonbaharın ilk haftalarında Yıldız Parkı'nda yine menekşeler görmüş; bu mevsimsiz menekşeleri bir türlü çözememiştim. Babam onların dağ menekşesi olduğunu söylemişti. Üstelik kokulu menekşe gölgelik isterken dağ menekşesi bol güneş istermiş. Dağ menekşesi kokusuzdu; zaten alacası da ya havaimavi, ya pembeydi.

Yine babamdan kalmış bir menekşe hastalığı adı var ki, bana şimdi bile çok şiirli geliyor: Menekşe

pası. Menekşe pasına yakalanan menekşenin yaprakları git git kahverengiye dönüşürmüş...

Yıldız Parkı'nın havuzlarındaki nilüferleri artık harikulâde bulurdum. Nilüferlerin bir masal çiçeği olduğuna inanırdım ve onları öyle açılmışken ya da akşamleyin içe kapanıp sivrilmişken her görüşümde, gördüğüme bir türlü inanamaz, hep bir masal kitabının resimlerine baktığımı sanırdım.

Bahçe duvarlarına, çitlere, parmaklıklara sarılıp büyüyen bir çiçek vardı ki, yeşilimsi sarı çiçekleri hep yaz sonunda açar ve hep yaz sonuna kadar çiçeklerinin ne zaman açacağı merak edilirdi. Büyüklerimiz ona filbahar diyorlardı. Belki de filbahri deniyordu.

Hem yalınkat, hem katmerli yapraklı kasımpatılar artık sonbahar gelince bahçelerde ve çiçekçilerde ortaya çıkarlardı. Nişantaşı'ndaki, tam caddede, dörtyol ağzındaki çiçekçide artık renk renk kasımpatılar sergilenirdi.

Sonbahar gelip çatinca bahçelerdeki mavi, pembe, çividî ortancalar usul usul buruşur, kurumaya koyulur, derken ilk güz yağmurundan sonra kaskatı kesilirlerdi. Ama her bahçede birkaç ortanca direnir, sanki güz boyunca top top yaşayacaklarmış sanısı uyandırır.

İstanbul'da hatırladığım çiçekler arasında çayır çiçekleri var. Çayırık İstanbul'daki safranları, gelincikleri, kır papatyalarını, mineleri, katırtırnaklarını, lavanta çiçeklerini gözümün önüne getirebiliyorum. Bahçesiz, çayırsız İstanbul'da bunlar, hepsi bir anı oldu...

Hatırladığım bazı çiçekler

İstanbul'un bahçeli günlerini gördüm. Ahşap evli Kadıköyü'nde çiçekler, meyve bahçeleri belleğimden silinmedi. Ama apartmanlık Cihangir'de bile her mevsim hercaimenekşeyle donanan çocuk parkı vardı.

Hercaimenekşe henüz büsbütün el ayak çekmedi kentten. Bahçeli evin, bahçesi olan apartmanın, sitenin ciddi bir lüks haline geldiği bu kentte öbek öbek hercaimenekşeye ya o pahalı semtlerde ya da alçakgönüllü balkonlarda arada bir rastlıyorum.

Kokusuz çiçek sevilir mi? Hercaimenekşeyi çok severim. Hepsinin maskeli baloya gider bir fantezi şıklıkları vardır. Hepsi maskelerini takmış, kadife giysilere bürünmüştür.

Hercaimenekşeye rastlanıyor dedim ama, menekşenin hercai olmayanına, mor menekşeye ancak çiçekçiler kucak açabiliyor. Mor menekşe şiirlerden, şarkılardan çıkıp gitti, tıpkı bahçeden çıkıp gittiği gibi. Kurutulmuş mor menekşenin romantizmi kim bilir hangi eski aşk mektuplarında, kim bilir hangi eski romanda can çekiyor...

Leylâk da romanlara geçmiş çiçeklerden. Leylâk İstanbul'un en gözde çiçek ağaççıklarındandı. Göztepe'de leylâk ağaççıklarıyla donanmış o köşk... Şimdi yol geçiyor.

Leylâğın eflâtununu da severdim, beyazını da. Şimdi mayıstan hazirana çiçeklenmiş leylâk ağaççığı görsem, uzun uzadıya dalıp gidiyorum. Bir hüzün-

dür alıyor. Çiçeklerinde ölmüş yakınlarım anılarla beliriyorlar.

Manolya yaz gecelerini çağrıştırır. Belki de bir yaz gecesidir. Yıldızlı ama ay ışısız, derin yaz geces-i. Yaz gecesi manolya kokmadı mı, bence yaralan-mış bir gecedir.

Bununla birlikte manolyacıklar da yiten çiçekler arasında. Daha yirmi-yirmi beş yıl öncesine kadar, hemen hemen bütün büyük bahçelerde manolya ağaçları saltanat kurardı. Solgun ipek beyazı çiçek-leriyle bende hep bir yaz gecesi valsiydi manolya.

Artık tek tük, orda burda, bir sırtta, bir kıyıda, göçüp gideceği günü bekler gibi...

Karanfilin saksıda yetişenine hiç itirazım yok. Gelgelelim çiçekçi camekânındaki koca koca karan-fillere oldum bittim uzak durmuşumdur. Üstelik keskin kokuları da kalmadı.

Saksıdaki koyu kırmızı, pembe, beyaz karanfil evlerin pencere kenarlarındaydı. Kendi kendine, bazan fesleğenlere, bazan begonyalara karışarak bir şeyler mırıldanır dururdu. Öyle onları tek başlarına söyleşirlerken kaç kez yakalamışımdır.

Lâle çılgınlığını bir türlü anlayamam. Lâle hâlâ kent hayatında bir simge olarak varlığını kel kör koruyor. Bana gelince, lâleyi minyatürde, kumaşta, mermerde, demirde eşsiz bir motif olarak severim. Fakat bahçem olsa, lâle yetiştirmeye kalkmam. Bir geçmiş zaman minyatüründen esinlenme lâle resmi-ni armağan ederseniz elbette itirazım olamaz.

Hatırladığım çiçeklerin en güzellerinden biri şeftali çiçeğiydi. İstanbul'da ilkyaz gelir gelmez bahar donanmış şeftali ağaçlarına sık sık rastlanırdı.

Şeftali çiçeği, şeftali kabuğunun olağanüstü renklerinden izdüşümler taşır. Dikkat ettiniz mi, meyvesinin ilk renk habercisidir. Biraz sonra renkleri koyulaşarak gönül okşayacak, iç aydınlatacak gibidir.

Ya mimoza? Mimoza Adalar'ın çiçeğiydi. Şubat sonlarında bir sürprizdi. "Mimozalar açmış..." denirdi. Adalar'da herhalde yine açıyor. Yalnız Adalar'ın o dingin Adalar olduğunu söylemeye imkân yok.

Yasemen de Adalar'dan, galiba daha çok Büyükada'dan gelir, Kadıköyü Vapur İskelesi'nde boy gösterirdi.

Hayatımda gördüğüm en duyarlı görüntü, yağmur altında bol çiçekli yasemen dalıydı. Beyaz çiçeklerinde yağmur damlaları... Bir suluboya resimdi o.

Sonra sonbahar ve sonbahar başlangıcının gözde çiçeği yıldız. Yıldız acı acı kokar. Ama koyulu açıklı renklerinde bütün yazın canlılığı son bir defa billûrlaşır. Artık yağmurlar başlayacak, sonbahar yağmurları yıldızlarımı hep hırpalayacaktır. Çocukken koşup, bahçedeki yıldızları saklamak, mevsimi durdurmak istediğimi hatırlıyorum.

Mevsimler, yıllar, hattâ bahçeler meğer durdurulamazmış.

Patlıcan söyleşisi

Günlerdir düşünüyorum, bu patlıcan aklıma nereden takıldı diye. Yaz mevsiminin gözde sebzesi olduğu için mi? Her gün önünden geçerken manavda dizi dizi mor lobutlar gibi durduklarından mı?

Lobut dedim ama, patlıcan moda dünyasının inceliklerine bile karışmıştır. Çocukluğumda bir “patlıcan moru” sözü vardı. Patlıcan moru kadife, patlıcan moru krep, jarse... Hanımlar bu rengi övmek için mi anarlardı, küçümsemek, cırtlaklığını vurgulamak için mi, hâlâ bilmem.

Bazı patlıcanların göz yakan bir moru vardır.

Parıltılı mor rengiyle anılan sebze, patlıcangillerin örnek bitkisiymiş. Patlıcan adı Farsça “batengan”dan Arapçalaşmış “badıncan”dan geliyormuş. İkiçeneklilerden bir bitki familyası. Yazla birlikte mutfağımızı şenlendiriyor ve patlıcan şenliği bütün mevsim sürüyor.

Ansiklopedilere bakılırsa besleyici değeri azmış. Vitamin, şu bu deposu da olmamalı ki, öteki sebzeler, meyveler gibi ikide birde övülmez, önerilmez. Ama lezzetine kimse söz yetiştiremiyor.

Patlıcan yemekleri bir değil, iki değil. Meselâ geleneksel mutfağımızda hem zeytinyağlı dolması gözdedir, hem sadeyağlısı. Zeytinyağlısının kesik baş ucuna sanatkâr aşçılar bir dilim domatesi kapak niyetine yerleştirirler. Kırmızıyla morun yan yana gelmeyeceğini düşünenleri de yalancı çıkarırlar.

Hüseyin Rahmi’nin sevimli öyküsünde *Menekşe Kalfa* patlıcan dolmasını savunma ücreti olarak

kotarır... Artık ne olmuşsa, o yıl, o yaz, İstanbul’da patlıcan birdenbire pahallanmış, “mübarek âdeta midelerle gerdeğe” girmiştir...

Dolma biraz ağır mı geliyor; o zaman salatasına itiraz edemeyeceksiniz. Kalın, tombul, yusuvarlak bostanpatlıcanlarını ateşte közlüyorsunuz. Ah, o mis gibi koku, iç açıyor! Limonlu suda biraz tutun ve kabuklarını soyun, iki üç diş dövülmüş sarmısak, arzuya göre bir iki kaşık yoğurt, mayonez, üç-beş yaprak maydanoz, salatanız hazır... Ilıkken yendiğinde, bence daha lezizdir.

Menekşe Kalfa, dolmaları için, “İlik gibi pişirim hanımcığım” diyor. Oysa salatası sanırım büt-bütün ilikleşmemeli.

Türkçenin büyük ustası Refik Halid, yaz mevsiminin gelişini patlıcan tavanın buram buram kokusuna bağlar. Beyoğlu’ndan yayılacaktır ille patlıcan tava kokusu. Eski apartmanlara çarpa çarpa, dingin bir akşamüstü boşlukta asılıp kalacaktır.

Evet, patlıcan kızgın yağda cazırdadı mı, yaz da gelmiş demektir.

Evimizde musakkası pişerdi, kıymalı oturtması pişerdi. Zeytinyağlılardan bol soğanlı imambayıldıyı unutmamak gerekir.

Kadıköyü’nün hanımlarından Nezihe Hanım “imambayıldı” adını bayağı bulur, bu yüzden imambayıldı yemezdi.

Patlıcanlar çeşit çeşitmiş. Meselâ uzun patlıcanlar arasında ‘kemer’, ‘İzmir halkapınar’, ‘siyah arşın’ patlıcanları sayılabilir. ‘Bursa tophane’ patlıcanıyla ‘İzmir topan’ patlıcanı toparlak meyveli

olurmuş. Her biri, yaz boyunca, soframıza bereket katmayı bekler.

Daha bitmedi.

Anneannem patlıcanlı köfte yapardı. Patlıcanlar ayrı, yayvan, küçümen köfteler ayrı kızartılır, yoğurtla, yağda öldürülmüş domatesle bezenir, afiyet olsun sunulurdu. Patlıcan böreği de eski yemeklerimizdendir. Bir kere yedim. İki dilim ince, kızartılmış patlıcan arasına incecik bir dilim kaşar peyniri, hep beraber, cumburlop mideye!.. Patlıcan yemeklerinin enfeslerinden biri de karnıyarıktır. Herkes nasıl kotarıldığını bilir ama, kıvamını tutturamaktan tutun da, tepsiye bir havai fişek saçılışı gibi dizmeye kadar karnıyarığın ustalıkları çok az aşçıya nasip olur.

Sonra, düşünün, koskoca hünkârın beğendiği güzelim patlıcan yemeği hünkârbeğendi. Doğrusu ben de bayılırım; tabak tabak yesem gözüm doymaz. Hünkârbeğendi pek alengirli bir patlıcan püresidir. Öyle herkes altından kalkamaz. Beğendi tüterken, yanına da lokum gibi kuşbaşı et...

Hünkârbeğendinin öyküsü Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Geçmiş Zaman Fıkraları* kitabında gizlidir. Ama bu kitap okunmuyor günümüzde. Güzelliklerden uzak yaşıyor.

Patlıcan, Hüseyin Rahmi'den bu yana, hayatımızda hiçbir şey değişmediğinden mi aklıma takıldı yoksa? Bakın, Komşu Hanım, âlâ patlıcan dolması pişirecek Menekşe Kalfa'ya ne diyor:

“Benden sana öğüt, Menekşem. Millî Banka hisse senetlerin, Hazine bonoların varsa korkma, bağıra bağıra söyle. Ama yirmi-otuz okka yağı, pirinci,

şekeri olmak en yakın dostlarının kulaklarına bile ihtiyatla söylenecek sırlardandır.”

Sonbaharla birlikte patlıcan özlemimizi turşularımızla gideririz. Abanoz ağacından küçük sandıkları çağrıştırır patlıcan turşularından lahana kırpıntıları, kereviz yaprakları, kırmızıbiberler, sedeflenmiş sarmısak bir define ışıltısıyla dökülür. Turşusu kuruldu mu, gelecek yazı kadar hoşça kal patlıcan!..

İki yaz...

Günler var ki bir ‘yaz duygusu’ duymaya çalışıyorum. Yaz geldi mi, ayırdında değilim.

Gazetenin yazısını radyonun çalışması; radyonun çalışmasını yazdığım oyun kovalıyor. Sırada öteki işler.

Ama en çok oyunla boğuştum galiba. Yaz başlangıcı onunla geçti. Gecelerce yazı makinesi başındaydım.

Her mevsim delice beklediğim yeşil eriğin bile tadına varamadım. O kütür kütür yeşil erikler de geldiği gibi geçti işte. Mayıs geçti. Haziran geçmek üzere.

Daha geçen yıl, bu vakitler, kısa da olsa bir tatil hazırlığı içindeydim. Deniz, güneş, sereserpelik, başboşluk benimleydi. Bu yazsa, tatile nasıl çıkacağımı, biriken işleri nasıl derleyip toparlayacağımı acı acı düşünüyorum.

Öyleyken, geçmiş yazların anılarıyla avunuyorum.

Çocukluğumun yazları bana hep sıcaktan yumuşamış asfalt kaldırımlarla çıkageliyor. Cihangir'deymişiz, parka çıkacakmışım, asfalt pof pof! yumuşayıvermiş. Herhalde temmuz günleriydi.

Okul kapanır kapanmaz tembellik başladı. Kitaplar-kitaplar okunurdu. Romanları öyle ders kitabının arasına sokuşturarak gizli gizli okumaya gerek filan kalmazdı... Sıcak, baygın yaz öğleleri uykuya dalıp gidişlerim geliyor aklıma. Yoğun trafiğin ortasında, şimdi, bu yaz, bir semtten bir başka semte söylene söylene giderken.

Ne müthiş uykulardır onlar! Sesler giderek erir, pencereden odaya üşüşen bütün sesler, taşıtların hırıltısı, satıcıların seslenişi, top oynayan çocukların bağırması, kim bilir nereden gelen o ince müzik.

Ağır bir uykuda kaybolur gidersiniz.

Sonra yaz bende hep bir 'limonata duygusu' da bırakmıştır. Bırakmıştı, demem daha doğru kaçacak. Kimse öyle limonatalar hazırlamıyor bugün. Sabah-tan sıkılır, suyla karıştırılır, şekerinin tadına bakılır, kapaklı sürahiye konup buzdolabında soğumaya bırakılırdı. Böyle yaz öğleden sonraları, limonatalı akşamüzerleri ne çoktu...

Hiçbir zaman yazlığa gitmedik. Ama yaz boyunca gidip geldiğimiz, yalısından köşküne yazevleri oldu.

Babaannemizin –aslında annemin babaannesi– her yaz tuttuğu kiralık yalılar, daha doğrusu, başka ailelerle, birileriyle ortak tutulan harap yalılar, yarı eşyasız, boş odalarıyla yaşar durur belleğimde:

Şurda köşede geçmiş zamanın şaşaalı bir kumaşıyla döşenmişken şimdi hırlım pırtım bir sedir. Az

beride sehpa. Türünün son örneği ve artık işlevsiz bir kavukluk.

Arnavutköyü, Yeni Mahalle, karşıda Kandilli...

Fakat hepsi aynı yalı gibi. Ola ki belleğimde, bütün yalılar birbirine benziyor. Geniş sofa, daima açık pencereler, püfür püfür esen deniz yeli.

Boğaziçi o kadar başkaydı ki, aradan kırk yıl geçtikten sonra çocukluğumun Boğaziçi'sini güzel bir film gibi hatırlıyorum. Görüntüler görüntüleri izliyor ve deniz derin bir güzelliğe bürünüyor.

Sonra plajlar... Kadıköyü'nün bütün plajları sanki bizimdi. Bir gün Moda, ertesi gün Fenerbahçe, Caddebostan, Suadiye, Maltepe...

Her yaz Adalar'a ille gidilir, sanki Adalar'a gitmek bir zorunlukmuşçasına, Büyükada'sı, Burgaz'ı, Heybeli'si, Kınalı'sı şöyle bir gözden geçirilir, o gözden geçirişler ille başkalarına anlatılırdı.

Yaz bir hayli 'bahçeler' demekti. Akşamüzeri güneş çekilirken sulanan çiçekler, süs ağaççıkları, yeşerti. Hortumu alıp musluğa takışlar, suyun fışkırtırması... Şimdi yerinde yeller esen bahçeler, yazın gelip geçmekte olduğunun birincil tanıklarıydılar. Güller, manolyalar, anasına babasına pay verenler fısıldaşırlardı yazın bitmekte olduğunu.

Bizse yaz hiç bitmez sanırdık.

Yaz bitmez, okullar açılmaz...

Onlar 'bir' yazdı. Şimdiyse günün hayhuyu ortasında, okuldu, yazıydı, televizyondur, kitapların yeni basımıydı, akşam filancayla yemekti, 'başka' bir yaz yaşıyorum.

Yaz bir azap oluyor demek istemiyorum. Koşulları ne olursa olsun severim yaz mevsimini. Sıcak günlerden hoşlanırım. Gecenin tatlı serinliğine harharalı bir günden sonra kavuştuğumda eski yazları anımsamak bile yetiyor bazan.

Akşam yemeğine ne var?

Sarmısaklı yoğurtlu patlıcan kızartması, kuşbaşı türlü, pilav...

Ağustos bitiyor

Hesiodos'un *İşler ve Günler*'inde (Sabahattin Eyuboğlu-Azra Erhat çevirisi) geçer:

*Ağır yaz günlerinde ağustosböceği
Konup bir ağaca türküye başladı mı...*

Dizeler sonra bir de şu dizeler:

*Yaz ortasındaki gün dönümünden sonra
Elli gece elli gün sürer insanların
Denize açıldıkları mevsim.
O mevsimde gemilerin paralanmaz
Deniz tayfalarını elinden almaz.*

Gemileri paralamayan, tayfaları boğmayan mevsim, demek hepi topu elli gün sürüyor. Ağustos ortaladı mı denizler azgın.

Çocukluğumda hep o söz: Ağustosun yarısı yazsa, yarısı da kıştır.

Füruzan'ın sessiz acılarla örülü hikâyesiydi, "İskele Parkları"nda yaz bitiyordu.

Nasıl unutulur "Kirli Ağustos"?! Edip Cansever yakıcı yaz güneşinde ürperişler hisseder.

Mehmed Rauf *Eylül* diyor, Yahya Kemal ancak eylül sonunda "Yazlar yavaşça bitmese, günler kısalmasa..." diyor ama; daha ağustosta yaz varken uzaklaşır gibidir.

Ağustos: Bana en çok dokunan ay!

Şimdi yine bitiyor.

Şişli'nin köşeli bir sokağından geçerken nasılsa ayakta kalmış üç ağaç, bir de iki katlı ev. Her gün önlerinden geçiyorum. Akasyada ilk sarı yaprak geçen gündeydi. Kestanenin sivri kabuklu kestaneleri birer ikişer ortaya çıktı. Ve dün çınarın yaprakları... ilk kuru yaprakları rüzgârda! Çınar yaprakları Ziya Osman Saba kadar tevekkül sahibiydi.

Ağustosun bir romanı olduğunu düşünürüm. Yıllardan beri böyle düşünürüm, bunu düşünürüm de 'roman'ın ne olduğunu, nasıl olduğunu, neler anlattığını bir türlü çözemem.

Belki de tiyatro oyunudur ağustos. Adı '*Ağustos*' olan bir tiyatro oyunu yazmak isterim.

Adı '*Ağustos*' olan bir roman yazmak istemiştim. Bir zamanlar. Yıllarca çabaladım. Günü gününe notlar aldım, ağustosun çizelgesini çıkartmaya çalıştım. Her yılın kendi ağustosu.

İşte bu yılın ağustosu da bitiyor.

Yaz geçti geçecek.

Oysa önümüzde koca bir yaz var sanısıyla aldandık.

Hesiodos hepi topu elli gün diyor.

Her yılın kendi ağustosunda yaz bir kez daha biter. Gerçi eylülde, ekimde, bazan kasımda güneşli günler vardır, Kanlıca'nın ihtiyarlarına "geçen sonbaharları" hatırlatan. Yine de ağustos bildiğini okur: Isırgan güneşi, kavuran sıcağı; bastıran yaz-sonu. Sabaha karşı serinlik çıkmıştır, balkon kapısını örtersiniz.

Yaz geride kalır. Öyle usulca geride kalır ki, kolay ayırt edemezsiniz.

Fakat belki de yaz durur. Durgun bir yazsonu ağustostur. Durgunluğu giderek korkutur. Sanki fırtına patlayacak, sağanak boşanacaktır.

Ağustosta İstanbul'da günler çoğu kez sağanak-sız geçmiş: notlarım öyle söylüyor. Bende yine de yağmur duygusu. Şimdi yağacak, şimdi gök gürleyecek...

Güneyde yazın süreceğini, öyle birdenbire bitmeyeceğini ağustosta düşünmeye koyulurum. Güney güneşlerini özlerim. Hep ağustosta.

Ağustos bir bakıma kaçıp gitmek duygusudur. Bırakıp gitmek. Kış gelmeden bir aylakgezer olursan olursun...

Ağustosta kurduğumuz hayaller daha ağustos sona ermeden sönmüş yıldızların yansısıdır. Ağustos, evet, Mehmet Rauf istediği kadar "eylül" desin, her şeyin bittiği ay.

Ama ağustos beklenir. Her yaz ağustos gelse diye beklenilir.

Ağustos bir şeyler fısıldayacaktır. Bu kez fısıldayacaktır. Yazsonunun gizini bu ağustos öğreneceğim...

Ağustos susar. Suskunluklar, suskular ayı.

Ağustos yazsonundan söz açmaz. Yaz diner.

Bir akşamüzeri Büyükdere’de denize inen sokakta ve deniz eflâtuna çalar camgöbeklerinde. Bir akşamüzeri köşebaşındaki rüzgâr. Daima akşamüzeri gökyüzündeki öbek öbek bulutlar, yaklaşan mevsime işaret veriyorlar. Hepsi yaklaşan mevsimin sözcüsü.

Yaz geri çekiliyor.

Giden sonbahar

Mehmet Rauf daha ‘eylül’ ayında sonbaharın çıkageldiğini görür. Oysa eylül İstanbul’da çoğu kez yazdır.

Romancı belki de eylülde görmek istemiştir sonbaharı. Mevsim değişmeye koyulur; Boğaziçi’nde deniz büsbütün hırçınlaşır; renklere bir kesinliktir gelir. O kadar etkileyici yaz aşkı da bitmek üzeredir.

Nice zaman var ki *Ağustos* adlı bir roman yazmak isterim. Ben sonbaharı daha ağustos sonunda görenlerdenim. Ağustos ortaladı mı, yazın sıcaklığı ben- ce ısırganlaşır. Yakıp ürpertir o sıcak.

Bir-iki yıldır duygularım karmaşılaştı: Hem ağustos sonunda yaz bitti gibime geliyor, hem de yaz kasım sonuna kadar sürsün istiyorum. Uzun, çok uzun bir pastırma yazı...

Pastırma yazı: Türkçenin en sevdiğim sözlerinden biri!

Bu yıl sonbaharın erken gelişine handiyse adım adım tanıklık ettim. Hep bir roman adı geçti aklımdan: *Erken Gelen Sonbahar*. Bir çeviri roman; yirmi beş otuz yıl önce yayımlanmıştı.

Bir türlü edinip okuyamamıştım. Sonra bir daha da basılmadı. Neden erken gelmişti sonbahar? Kimin hayatında, kimlerin hayatında öyle birdenbire yaprakdökümü başlamıştı? Bilmiyorum. Bugün de merak ederim. Okusaydım, okuyabilseydim, güzel bir roman okumuş olacağıma inanır dururum.

Başka roman adları da var: *Bir Kadının Sonbaharı*, *Sonbahar Gülleri*...

İlki Semih Lutfi Kitabevi'nin 1930'lardaki ve-
rimlerinden, çeviri, ikincisi, yanılmıyorsa André
Maurois'nın eseridir. Gerçi her ikisini de okuma-
dım, ama adları hep çekici geldi.

Sonbahar; romanlarda, öykülerde, filmlerde, şar-
kılarda hep bir hüznün mevsimi olarak geçer.

Hüzünden tat alıyorsanız sonbaharı da seversiniz. Günlerce, her akşamüstü balkonda oturdum. Her gece balkona çıktım. Bahçeleri günbatımında ve sonbahar gecesi karanlığında izlemeye çalıştım.

Sonbahar gecesi karanlığı dedim, ama yağmur-
suz gecelerde bazan ay ışığına büründü bahçeler,
bazan ay bulutlara sarınmıştı.

Sarmaşıkların alacalarıydı en çok etkileyen: Ye-
sertileri usul usul kızardı, kıpkızıl kesildi. Sonra sarı,
kahverengi, boz... Öyle oldu ki birkaç gün, bu sar-
maşıklar hem yeşil, hem ateş rengi, hem limon sa-
rısı, hem boz, hem kahverengiydi. Direnen o yeşil

yapraklara baktıkça ünlü “Son Yaprak” öyküsünü hatırladım.

Bir ağacımız var, adını bilmiyorum, eylül gelince birdenbire bütün yaprakları –yoksa çiçek mi açıyor?– tozpembe kesiyor. Bu mevsim yağmurlar tozpembe güzelim çiçekleri paldır küldür döktü. Ekimle birlikte ağaç çıplak kaldı.

Güneşli akşamüstleri kediler yine kıvrılıp uyuyorlardı. Kediler şimdi bahçeden bahçeye çabuk çabuk gidiyorlar, derken ortadan kayboluyorlar.

Serçelerin ötüşmeleri hâlâ yerli yerinde. Onlar sonbahar gelmemiş, gelip geçmemiş gibi davranıyorlar.

Birkaç gün öncesi balkon faslını kapattım. Artık iyice serin. Şöyle bir çıkıp bakıyorum, o kadar. Sarmaşıkların bütün yaprakları döküldü diyebilirim. İncirler yapraklı, uzaktaki ıhlamur her rüzgâr esisinde sararmış yapraklarını savuruyor, iğneyapraklı çamlar kendi içlerine kapandılar.

Balkonda fesleğen beyaz çiçekler açtı, beyaz çiçekler ölümü fesleğenin. Açelya kıpkırmızı çiçekli. Sardunyaların yaprakları sararıyor ve sardunyalar birdenbire fasulye sırığı gibi uzamaya koyuldular.

Balkondaki karıncalar da ortada yoklar, sanırım yuvalarına çekildiler. Güneşli günler olursa, belki yine ortalığı kolaçan ederler.

Giden sonbaharı belleğimde canlandırıyorum: Yaprakların çılgın alacalarını, ay ışıklı ya da yıldızlı geceleri, açık pencereleri, tozpembe çiçekleri. Hepsi kısacık sürdü.

Yaz bitmeseydi...

Hiç olmazsa sonbahar azıcık daha uzun sürseydi...

Sonbahar

Balkonumdan arka bahçelere bakarak sonbaharı günü gününe izliyorum. Sonbahar bu yıl bana her zamankinden daha yakın geliyor.

Bununla birlikte yazın geçip gittiğine bir türlü inanamıyorum. Sanki avucumdan kayıp gitti yaz. Ne Adalar denizinin bol yıldızlı gecelerini gördüm, ne dingin öğle saatlerinde yoğurtçunun çingırağını işittim.

Zaten bunları ya romanlarda okumuştum; o çingırak sesi ya da çocukluğumda kalmamış mıydı?

Gözlerim iyice bozuldu: Artık uzağı da seçemez gibiyim. Arka bahçelerden birinde sarmaşıkgülünü andırır, kıpkırmızı çiçekli, yaprakları yemyeşil o tuhaf sarmaşık, sarı kireç badanası çoktan pul pul kabarmış duvardan sarkar durur. Önce onun kıpkırmızı çiçekleri... Yemyeşil yapraklar arasından fişkırان çiçekleri seyreldi. Çiçekleri az buçuk bilirim, fakat onu bir türlü seçemiyorum: Sarmaşık mı, yediverengülü mü?

Yağmurlar yağdıktan sonra kıpkırmızı çiçekler büsbütün yok oldu. Yapraklara sarı ve kahverengi yürüyor.

Bir akşamüstü kırlangıçların toplastıklarını gördük. Bu bahçelerde mi yaşamışlar, konaklamışlardı yaz boyu? Ayrılık saati gelip çatıncaya kadar kırlangıçları hiç fark etmemiştim.

Şimdi telâşlı telâşlı döneniyorlar, birbirlerine haber veriyorlar, ağaçların dallarına konup konup tekrar uçuyorlardı. Bir saat kadar sürdü toplaşmaları. Kıpırdamadan izledim. Küçük bir kafiye idi; sıraya girdiler; Çehov'un oyunlarındaki gibi gittiler.

Kendimi *Vişne Bahçesi*'nin yaşlı uşağına benzettim. Gittiler, gittiler, hepsi gitti... diye fısıldadım. Ama hayatın.. hayatımın da geçip gittiğini anmak istemedim...

Bir sabah ürpererek uyandım. Balkon kapısını açıp havayı kokladım ve çürümüş yaprak kokusuna git git yaklaşan kokuyu hissettim. Yaprakdökümü geliyor, az berimizde. Balkona çıkınca, şaşırdım kaldım: İşte başlamıştı yaprakdökümü!

Balkondaki sardunya ise inadına beyaz çiçekler açıyor.

Bahçelerdeki kediler şimdi kaygılı kaygılı duvar kenarlarına büzüşüyorlar. Yazların şenliği pek kalmadı. Oysa yaz boyunca şimdi hırlaşıp şimdi koklaşırlardı.

Ne oluyorsa, hep Edip Cansever elimden tutuyor:

*Her şey o kadar dokunaklı ki
Eylülsem istemeden kırılıyorsam bazan
Dağınık, renksiz bir mozaik gibiysem...*

Evet, ama eylül de bitti. Handiyse ekim bitecek. Daha önceki gece balkonda oturmuş, söyleşmiştik. Bu gece imkânsız. Rutubet almış başını gitmiş.

Serinlik akşamüzerleri iyice bastırıyor. Sabahların aldatıcı güneşine vurgun kertenkeleler şurda burda

güneşleniyorlar. Kışın ne olur kertenkeleler? Tabiat bilgisi kitabımızda okumuştum: unutmuşum; yıllar...

Komşumuzun kızıl boz tüylü, koca kulaklı av köpeği neşesini bozmadı. Sonbahardan herhalde hüzünlenmiyor. Bütün günler sıçrayıp durdu; ekim geçsin, bakalım ne yapacak?

O kadar çok serçe var ki arka bahçelerimizde, incirleri didikleyip duruyorlar, bir ötüşme korosu bu serçeler. İncirler didiklendikten sonra pembe-kırmızı kalakalıyorlar.

Rüzgâr çıkıyor ve bütün bitkiler, yapraklar rüzgârın yönüne boyun eğiyorlar. Rüzgâr saltanatını kuracak.

Tam karşımda, uzakta kavuniçi tenteli bir balkon var. Ama artık kavuniçi tenteli değil; geçenlerde, günbatımıydı, genç bir adamla orta yaşlı bir kadın tenteyi söktüler, katlayıp içeriye aldılar.

Yaz öğleden sonraları kavuniçi tente indirilir, taa akşamlara kadar kaldırılmazdı.

Hava kararınca yine yarasalar çıkıyor. Ahmet Hâşim... yine Ahmet Hâşim. Şiirdekini yalancı çıkarmıyor yarasalar: Bir gidiyorlar, bir geliyorlar... Bir başka yazımda da yazmıştım şiiri, daha da geçmişte kalmış bir romanımda da... Şimdilik üç kez.

Balkonlardan, açık pencerelerden geceye yükselen televizyon sesleri eridi. Birer ikişer eridi.

Yalnız öte apartmanın ihtiyar hanımefendisi akşam haberlerini yine bahçelere taşıyor. Demek daha balkonunun kapısını örtmedi. Belki bu sonbaharla birlikte televizyonunun sesini biraz daha fazla açıyor.

Eğilip baktıkça seçebiliyorum: Toprağa yosun yürüyor.

Yaz gecesiydi, ateşböceğinin ışıltısını görmüş-tüm. Kim bilir ne kadar çok zamandan beri görme-diğim ışıltıyı. Yanıp sönüyor, parlayıp bekliyor, sanki bize işaret veriyordu. Ateşböcekleri ölmüş olmalılar.

Sonbahar gecesi: Balkon kapısını kapatıp içeriye giriyorum, bu yazıyı yazmak için.

İlk yağmur damlası

Geçenlerde hava bozdu, bozar gibi yaptı.

Oysa Peride Celal'in *Dar Yol* romanı bir ilkyaz fırtınasıyla başlar. Pancurlar açılır; rüzgâr esmekte, tomurcuklu ince dallar sarsılmakta; ağaçlar üstün-den görünen deniz köpürmeye koyulmaktadır.

Sonra Cenan Kalfa'nın sözü: "Fırtına kopacak!"

Bir sonbahar başlangıcında biz de öyle dedik, fırtına kopacak...

Biz dediğim, ben, kitaplar, yazı makinesi, üçü-müz. Kitaplar şimdi tek kişi olup çıkmıştı.

Vardır öyle sözler, olanca yalınlıklarıyla, olanca yalınlıklarından dolayı belleğimizde yaşar dururlar, bir türlü silinmezler, yıllar boyu en yakınlarımızdır onlar. "Fırtına kopacak!"

İstanbul'da yaz oldum bittim o sözle noktalanır. Peride Celal ilkyazı da o sözle getirmiş.

Fırtına kopacak gibiydi. Gecedен belli olmuyordu. Dingin bir yaz gecesiydi. Deniz kıyısında otur-muştuk, hava yine çok sıcak diyorduk. Sonra eve

döndüm, balkon kapısını açık bırakıp yattım. Sabaha karşı yel sesiyle uyandım. Gün ağardı ağaracak, mavimsi morumsu bir ışık. Perde uçuyordu. Kalktım; balkondaki bitkiler esintinin yönüne savrulmuş.

Bu kentte sonbahar, benim için, Ziya Osman Saba'nın iki şiiridir bir hayli: *Geçen Zaman*'da "Güz", *Nefes Almak*'ta "Kim Bilir".

"Güz"de gökyüzü kararır, ağaçlar yaprak döker, mevsim gelip çatar, gün gün geçip gider ömür.

"Kim Bilir"de ömrün kaç günü kaldığı sorulur. Ama ilk iki dize pastoral bir bütünlük içinde şiirden âdeta ayırır:

*İlk yağmur damlası düştü
Kuru yapraklarına güzün.*

Sevdiğim şiirleri yazdığım bir defter vardı eskiden, çok zaman önce. "Kim Bilir"i oraya geçirmiştim. Andığım dizeler yüreğimi burkardı. Ziya Osman'ı okuduktan sonra, o günden sonra, ne zaman sonbahar yağmuru yağsa, kararık, çıtır çıtır kuruyup kalmış yaprakların ıslanışına içim sızlar.

Sabaha karşı yaprakdökümü henüz başlamıştı. Gerçi arka bahçedeki incir yapraklarını döktü, ama handiyse yaz ortasıydı döktüğünde. Yapraklar biraz sararmış, biraz kurumuş, biraz –hâlâ– yeşil, rüzgârı hissediyordu. Sonra yağmur da yağmadı.

Kadıköy'nden, Cihangir'den hatırladığım yağmurlar görünüyordu. Balkonda duruyordum. Tenha sokaklarda sular akar gider. Bu yüzden severim, unutamam Tevfik Fikret'in tek bir şiirini, "Yağmur"u.

Sokaklarda sel suları ağlaşır, ufuk yaklaşır, Fikret uf-
kun defalarca yaklaştığını görür.

İstanbul'un o sokakları, besbelli, çocukluğumun
arnavutkaldırımli, eğri büğrü, dik yokuşlu sokakları
olmalı.

Taşıt homurtularının başını alıp gittiği, sözüm-
ona geniş ama hep kirli, bakımsız caddelerinde
İstanbul'un, şimdi o sokaklar nerede?

Bir şehrin çarpık çurpuk evriminde sonbahar
yağmuru şiirini yitirerek yıkımlara yol almış. Yağar-
sa, kim bilir nereleri su basacak, kimlerin, hangileri-
mizin canı yanacak diye bekliyoruz.

Tevfik Fikret'te kuşlar bekliyor, saçaklarda,
suskun; Fikret *"hazindir bu pek!"* diyor.

Dediğim gibi, henüz yağmamıştı, yağmıyordu
yağmur. Yalnızca yaz sona ermekte olduğunu söy-
lüyordu.

Uyuyamadım artık, uyumak istemedim. Giyin-
dim, sokağa çıktım. Pazar günüydü. Yollar bomboş.
Yürüdükçe rüzgâr. Daha sıcak günler bitmez, sıcak
günler gelir de diyordum kendi kendime. Henüz
sonbahar renklerini görmedim İstanbul'da.

Bütün renkler keskinleşir. Uzakta cam yangın-
ları. Şurada keskin sarı yaprakdökümü. Bahçenin
yıldızları son kez kırmızı, bordo, turuncu. Karşı kı-
yıda yamaçlar hem yeşil hem kızıl. Sonra yine cam
yangınları.

Fakat nerde bunlar? Beton rengi kentte bunları
sonbahar renklerine bürünmüş görmeyeli nice yıllar
var.

Birden Attilâ İlhan'ın dizesini bambaşka düşündüm:

ağacın biri bulvarda ölüyordu

Ağaç ve bulvar.

Aksaray'da ışıklar sönmüş müydü?

Hangi cumartesi gecesinden artakalmış Aksaray'da otelleri, birahaneleri, işkembe salonlarını, sokak aralarından taşan çöp yığınlarını, ağır kokuyu...

Bir şehrin mevsimleri değişebiliyor.

Hatırlamak

Mimarî eserler, fazla çirkinliğe, fazla garabete mütahammil değildir. Gülünç bir resim levhasına bakmamak, fena bir şiiri veya ahenksiz bir musikiyi dinlememek suretiyle bunların muzır tesirlerinden ruhumuzu vikaye edebiliriz; fakat fena bir mimarın eserinden sakınmak pek öyle kolay bir iş değildir. Aciz bir muhayyile, fakir bir ruh, yol ortasına dikilmiş taştan koca bir şekle inkılâp edince, bütün bir şehrin manevî sıhhatini, nesillerce bozmak kudretinde bir tehlike olur.

Ahmet Hâşim,
“Yeni İstanbul”, *İkdam*, 18 Haziran 1928.

Gözleri Sürmeli Bedia Hanım'ın kahvesi

Fellini'nin *Amarcord* filmi gibi. Öyle: 'hatırlıyorum'.

Galiba Nino Rota'nın müziği eşlik ediyor. Galiba sonbahar, yapraklar uçuşuyor.

Ve Bedia Hanım bir tavuskuşu olmuş, yelpaze-kuyruk açıyor. Gözleri sürmeli.

O dingin, erinçli İstanbul'da, İstanbul'un bahçelik Kadıköyü'nde, Kadıköyü'nün caddesinden bazan saatlerce taşıt geçmeyen Bahariye'sinde bir ev.

Pencereden bakıyorum; Gözleri Sürmeli Bedia Hanım'ın –evet, adı tıpatıp böyleydi– bize geldiğini görüyorum.

“Gözleri Sürmeli Bedia Hanım geliyor!”

Çocuk sesimi işitebiliyor muyum? Herhalde böyle söylemiş olmalıyım. O ses bugün yankımıyor. Ne var ki evdeki telâş gözümün önünde:

“Gözleri Sürmeli Bedia Hanım geliyor...” diye yineler yinelemez, evdekiler mutfağa koşuyor, cezve çıkartılıyor, kahve konuyor, zira Gözleri Sürmeli Bedia Hanım’ın kahvesi öyle şipşak pişirilemez.

Ağır, pek ağır ateşte, karıştırıla karıştırıla, dakikalarca kotarılacak bu kahve, köpürtülecek, ilk köpük fincana boşaltılacak, yine köpürtülecek, Bedia Hanım’a köpükten ibaret bir kahve sunulacak.

Ne yaparsanız yapın, Bedia Hanım’a yaranamazdınız. Önce kahvesinin geciktiğine sinirlenir:

“Ayol kahveyi Yemen’den mi getiriyorsunuz?”

Bu sözü yarı serzenişli yarı şakacı söyler. Koyu sürmeli gözlerinde kıvılcımlar tutuşur söner. Sonra kahve gelince, köpüğün kurbağa gözü gibi patlamış bir gözüne bakakalır, sürmeli gözlerini kısar:

“Kem göz var! Görmüyor musunuz?! Fincandan bana bakıyor!”

Bizimkiler kalkıp bakarlar. Bakmazlarsa Bedia Hanım sinirlenecek. Hep birden ahlı vahlı, yaa’lı sesler çıkartılır. Gözleri Sürmeli Bedia Hanım çingiraklı bir kakhaha savurur ve köpüğü, köpükteki kurbağa gözünü bir höpürtüde yutuverir...

Ah o aylak, sorumsuz günler! İnsanların, özellikle hanımların birbirlerine sabah kahvesine gidecek gelecek vakitleri varmış.

Bedia Hanım kahvesi hemen yetiştirilirse telâşa, kuşkuya kapılır:

“Nasıl pişirdiniz bu kahveyi? Pek çabuk, tez elden geldi.”

Tadar:

“Buz gibi! Taneleri dilimin ucuna birikti!”

Benim kahveyle iniltili anılarımın başlangıcıydı ve Bedia Hanım, *Amarcord*'un o Bahariyeli tavuskuşu, beğenmezliği, öfkesi, sevinci, şakası, gülümseyişiyle çıkıp gelirdi. O sabahları gelir...

İnsanların hep ayrı kahveleri vardı:

“Kahveyi nasıl içersiniz?”

“Az şekerli rica edeceğim.”

“Şekerli.”

“Sade.”

“Orta şekerli.”

“Kahvesi az olsun.”

“Şekeri kaşığın ucuyla koyuverin...”

Böylece herkese ayrı cezvede pişirmek gerekir. Cezveler de boy boydur. Üç kişi şekerli içecekse, şişmanca, irice cezve kullanılır. Yok, kimsenin damak tadı birbirinininkine denk düşmüyorsa, sıska, tek kişilik cezve ateşe sürülecek.

Ama Gözleri Sürmeli Bedia Hanım'ınki ille herkesinkinden farklı. Dahası, *Amarcord* Bedia Hanım kendi kendisinin yadsıyıcısıdır; her gelişinde başka türlü içer kahvesini, bugün orta, yarın sade, öbür gün kahvesi oturaklı, bol...

Nerdesiniz siz şimdi Bedia Hanım? Kırk yıl, kırk beş yıl sizi görmeyeli. Daha ne kadar yaşayacaksam yaşayayım sizi dünya gözüyle görmeme olanak yok.

Oysa kahve içişleriniz bende yaşıyor. Bu dünyaya sanki kahve içişlerinizle hatırlanmak için gelmişsiniz.

Biliyor musunuz şimdi alaturka kahvenin modası geçti. Cezveler su kaynatıyor, sonra bir kaşık “neskafe”, eriyip gidiyor. Zahmetsiz, kolay. O yüzden midir nedir, tavuskuşları yelpaze kuyruklarını açmıyor..

Kadıköyü'nün bazı sokakları

Bu aralar sık sık Kadıköyü'ne geçiyorum.

Kâh Mühürdar'dayım, kâh Moda'da, bazan Fenerbahçe'de, Kuyubaşı'nda, Göztepe'de, Suadiye'de...

İş dolayısıyla, dostlar sebebiyle yolum Kadıköyü'ne düşüyor. Düşünce de anılar sökün ediyor. Çocukluğumun geçtiği yörelere şimdi bakakalıyorum. Kadıköyü ne kadar değişmiş!

Kırkı aşkın yıl öncesinin Kadıköyü, besbelli, bütünü silinecek.

Oysa o Kadıköyü kendisinden önceki Kadıköyü'ne tıpatıp benzerdi. Henüz tarihî silüetini olduğu gibi koruyordu. Henüz yüzyılın başından, hattâ geçen yüzyılın sonundan izler taşımaktaydı.

Şurada bir sokaktan geçerken, cumbalı ahşap evler çıkardı karşınıza. Yalnız cumbalı mı? Bu ahşap evlerin her birinin âdeta kişiliği vardı, her biri ayrı mimarî özellikleriyle bize kendi hikâyesini söylerdi.

Balkonu çinkolu, balkonunun ahşabıysa basba-yağı dantelalı evin hemen bitişiğinde oymalı saçaklısı, onların yanında kâgir de, bahçe kapısı demir, demiri bir güneş motifiyle bezenmişti...

Şimdi eciş бүсүş gökdelen kırmalarının sardığı semtlerde, bir evden bir eve, nice bahçe saltanat kurmuştu.

Rahmetli öğretmenim Rauf Mutluay'ın bir yazısını hatırlıyorum: Bir hikâye kitabımdaki çiçek ve bitki adlarının bolluğuna şaşıyor, özel bir sözlük çalışması yaptığımı ileri sürüyordu. Oysa o çiçekler,

Benim kahveyle iniltili anılarımın başlangıcıydı ve Bedia Hanım, *Amarcord*'un o Bahariyeli tavuskuşu, beğenmezliği, öfkesi, sevinci, şakası, gülümseyişiyle çıkıp gelirdi. O sabahları gelir...

İnsanların hep ayrı kahveleri vardı:

“Kahveyi nasıl içersiniz?”

“Az şekerli rica edeceğim.”

“Şekerli.”

“Sade.”

“Orta şekerli.”

“Kahvesi az olsun.”

“Şekeri kaşığın ucuyla koyuverin...”

Böylece herkese ayrı cezvede pişirmek gerekir. Cezveler de boy boydur. Üç kişi şekerli içecekse, şişmanca, irice cezve kullanılır. Yok, kimsenin damak tadı birbirinininkine denk düşmüyorsa, sıska, tek kişilik cezve ateşe sürülecek.

Ama Gözleri Sürmeli Bedia Hanım'ınki ille herkesinkinden farklı. Dahası, *Amarcord* Bedia Hanım kendi kendisinin yadsıyıcısıdır; her gelişinde başka türlü içer kahvesini, bugün orta, yarın sade, öbür gün kahvesi oturaklı, bol...

Nerdesiniz siz şimdi Bedia Hanım? Kırk yıl, kırk beş yıl sizi görmeyeli. Daha ne kadar yaşayacaksam yaşayayım sizi dünya gözüyle görmeme olanak yok.

Oysa kahve içişleriniz bende yaşıyor. Bu dünyaya sanki kahve içişlerinizle hatırlanmak için gelmişsiniz.

Biliyor musunuz şimdi alaturka kahvenin modası geçti. Cezveler su kaynatıyor, sonra bir kaşık “neskafe”, eriyip gidiyor. Zahmetsiz, kolay. O yüzden midir nedir, tavuskuşları yelpaze kuyruklarını açmıyor...

Kadıköyü'nün bazı sokakları

Bu aralar sık sık Kadıköyü'ne geçiyorum.

Kâh Mühürdar'dayım, kâh Moda'da, bazan Fenerbahçe'de, Kuyubaşı'nda, Göztepe'de, Suadiye'de...

İş dolayısıyla, dostlar sebebiyle yolum Kadıköyü'ne düşüyor. Düşünce de anılar sökün ediyor. Çocukluğumun geçtiği yörelere şimdi bakakalıyorum. Kadıköyü ne kadar değişmiş!

Kırkı aşkın yıl öncesinin Kadıköyü, besbelli, bütünü silinecek.

Oysa o Kadıköyü kendisinden önceki Kadıköyü'ne tıpatıp benzerdi. Henüz tarihî silüetini olduğu gibi koruyordu. Henüz yüzyılın başından, hattâ geçen yüzyılın sonundan izler taşımaktaydı.

Şurada bir sokaktan geçerken, cumbalı ahşap evler çıkardı karşınıza. Yalnız cumbalı mı? Bu ahşap evlerin her birinin âdeta kişiliği vardı, her biri ayrı mimarî özellikleriyle bize kendi hikâyesini söylerdi.

Balkonu çinkolu, balkonunun ahşabıysa basbağı dantelalı evin hemen bitişiğinde oymalı saçaklısı, onların yanında kâgir de, bahçe kapısı demir, demiri bir güneş motifiyle bezenmişti...

Şimdi eciş bücüş gökdelen kırmalarının sardığı semtlerde, bir evden bir eve, nice bahçe saltanat kurmuştu.

Rahmetli öğretmenim Rauf Mutluay'ın bir yazısını hatırlıyorum: Bir hikâye kitabımdaki çiçek ve bitki adlarının bolluğuna şaşıyor, özel bir sözlük çalışması yaptığımı ileri sürüyordu. Oysa o çiçekler,

o bitkiler, süs ağaçları, hepsi Kadıköyü'nün bahçelerinden, çocukluğumun bahçelerinden yankılardı benim için.

Gerçi ben apartmanda doğmuşum, Bahariye Caddesi'ndeki Gerede Apartmanı'nda, giriş katında. Ama anneannemler Kadife Sokak'ta ahşap evdeydiler. Sonra Sabiha Yengelerin bahçesi malta taşı döşeli, köşk yavrusu.

Köşk yavrusu güzel günlerini çoktan kapatmış. Yine de büyüleyici gelirdi bana. Bahçesinde hasır koltuklar, hasır masa ve yaz, harikulâde yaz!

Safiye Erol'un zaman zaman andığım, keşke yeniden yayımlansa diye kalbimden geçirdiğim bir romanı vardır: *Kadıköyü'nün Romanı*. Doğumumdan on yıl önce yayımlanmış, 1939'da. Hatırladığım, bir türlü unutamadığım Kadıköyü'nü anlatır.

Kimi satırlarının altı çizili:

“Haydarpaşa mendireğinde yeşil, Kadıköyü iskelesinde kırmızı bir fener yanıyordu.”

Ah, o fenerler! Kırmızılarında, yeşillerinde tılsımlar hissederdim.

“Şifa'dan Yoğurtçu'ya inen yokuşun başında, Frerler Mektebi önünde karşılaştılar.”

Frerler Mektebi diye Saint-Joséph Lisesi'nden söz açıyor Safiye Erol. O zamanlar öyle bir söyleniş vardı. Büyüklerimiz, ama artık iyice yaşlı büyüklerimiz Saint-Joséph'e Frerler Mektebi demekte devam ederlerdi.

Ya Şifa?

Şifa, Kadıköyü'nün bence en güzel sokağıydı. Kaç kez yazdım, yine hep yazmak isterim. Bu soka-

ğın iki yanı bahçeli villalarla örülüdür. Örnekse ünlü terzi Adalet Hanımların beyaz köşkleri. Örnekse Amiral Cevat Beylerin iki katlı villaları. Çam ağaçları gerisinde bir Japon estampı gibi duran soluk sarı badanalı ev. Ötekiler. Uçta Mahmut Ata'nın kulesinde horoz rüzgârgülüyle köşkü.

Horoz rüzgârgülü döner-döner. Yön değiştirir. Oklarında Fransızca rüzgâr yönü sözcüklerinin baş harfleri.

Safiye Erol bende masalını hâlâ koruyan o bahçeleri de söylüyor:

“Bir erguvan ağacına morsalkım ve leylâk sarılarak tırmanmış, hepsinin çiçekleri birbirine karışmış, tabiat sanki pembe ile lâcivert arasında bütün bir renk skalası göstermek istemişti. Ordaki havuzun etrafında iki halka lâle vardı, pembe ve sarı. Daha etrafı mavi minelerle bilezik gibi kuşatılmış.”

Ve havuzda herhalde nilüferler.

Sokağı dönün, kilise. Çarşıdan çıkın, Kadıköy'ünün eski camii. Sonra ayazma. Sonra uzaktan Karaacaahmet'in incele incele yükselen servileri.

Kayıkhaneler. Balığa çıkış. Her mevsimin ayrı denizi.

Opera Sineması. Süreyyapaşa Sineması.

Meğerse film şeridiymiş.

Bahçe

Bahçesiz yaşıyoruz artık.

Şurada burada çok seyrek bahçe görüyorum.

Çocukluğumda, bahçeler sanki daha çoktu.

Kadıköyü'nün bazı sokaklarını ne zaman hatırlasam, gözümün önüne bahçeler gelir. Hele Şifa'da. Denize uzanan Şifa'nın iki yanında bütün evler, birer katlı, ikişer katlı, hep bahçelikti.

Önde 'süs bahçesi'. Bu sözün bahçecilik terimleri arasında yaşarlığı olmadığını biliyorum. Ama yıllar önce öyle denirdi: Süs bahçesi. Süs bahçesine mevsimlik çiçekler ekilir.

Mevsimden mevsime ateş çiçekleri, kasımpatılar, yıldızlar, karanfil, lâle, duvara tırmanan çarkıfelek, sonra mevsimi geldiğinde budanan gül. Ortancalar, yediverengülleri, renkli papatyalar, hercaimenekşeler. Hepsi bir bahçe dünyası yaratırdı.

Arkada meyve bahçesi. Kiraz, vişne, şeftali, yeşil erik, mürdümeriği, ötekiler. Sarı kiraz bu yaz meyve vermezse üzüntüleri...

Bahçe beni hep büyüledi.

Yıllar önce bir 'bahçe tiyatrosu' görmüştüm. Kışın yaprak dökmeyen ağaçlar, bir yaprak tufanı sahne örmüştü. Aşağıda hasır iskemlelerde otuyorduk. Rüyada yaşıyordum. Koyu yeşil yaprak duvarlar, mermer iki heykelle sona eriyordu.

Bahçeyi yazmaya çalıştım. "Bir Denizin Eteklerinde" birkaç bahçe betimlemesiyle bezenmek istenmiştir. Çok severek yazıyordum.

Agatha Christie'nin *Elmayı Yılan Isırdı* romanını iki-üç kez okuduğumu söylemeliyim: Polisiye romanda katil, bahçe mimarıdır. Polisiye birdenbire şiire karışır o peyzaj mimarıyla.

Antonioni'nin bütün filmlerini çok sevdim. Yalnız *Gece*'nin bahçe sahnesi bende bir iz olarak duruyor:

“Bahçenin bir başka köşesinde, altmış yaşlarında, şık bir adam olan Gherardini, iki konuğa bir gül yatağı göstermektedir. Elindeki şamdanla gülleri aydınlatır.

Gherardini: Şu ilerideki duvara kadar tam üç bin gül var. Geceleyin aldıkları nefis renge bakın.

Bir Kadın: Siz de güllerin geceleri uyuduklarına inanıyor musunuz Bay Gherardini?” (Ülkü Tamer çevirisi.)

Güller geceleyin uyur. Çiçekler, bitkiler geceleyin uyur.

Bir de Edip Cansever'in şiiri var, gerçi bahçeden söz açmıyor ama, alıp çiçeklerin yalnızlığına götürüyor:

Leylâk, ıtır, lâle

Ansızın sabahı gördüler

Bir bardaktan bir bardağa

Su boşaltan çocuğun ellerinde.

Bir pencерem olsa, koşup açsam: Bahçeler-bahçeler görsem.

Mevsim bahçelere yürür. Şimdi ilkyazken ağaçlar tomurcuklanır. Sonra beyaz, pembe, kırmızı bahar çiçekleri açar. Bahar çiçekleri, derin iç aydınlığıdır. Yaz bütün şenliğiyle gelir.

Yaz, bir bakıma, Tanpınar'ın iki eşsiz dizesidir:

*Ne güzel geçti bütün yaz,
Geceler küçük bahçede...*

Ama artık geçip gitmiştir yaz. Sonbahar boş yere son bir kez renkleri kıvılcımlandıracaktır. Güz çiçekleri, öteki mevsimlerin çiçeklerinden daha ateşli çıkar.

Kim bilir hangi “küçük bahçede” onları görmüş-tüm; alacakları alev alevdi. Yağmur silmeye hazırlanı-yordu.

Sonra bir sabah bahçeyi kar beyazı bulursunuz. Karda küçük kedi adımları, küçük pençeler kalmış-tır...

Aşk romanlarının bahçeleri kameriyelidir. Ay ışığından kameriyede oturulur. Dolunay bulutlarla sarılışır.

Bununla birlikte, nice yıllar aşk romanları yaz-mış Kerime Nadir, anılarında, bahçelerin göçtüğü-nü, kameriyelerin yok olup gittiğini saptar ve aşk romanlarından vazgeçmenin zamanı geldiğine karar verir.

Bakıyorum, bahçeler, git git, hayatımın en gü-zel hatıraları arasına karışıyor. Bahçeler birer ikişer çekiliyor.

Bahçesiz yaşanmaz sanmıştım.

‘Parfön’ler arasında...

Hanımların parfüm şişeleri vardı. O hanımlar ba-zan ‘parfön’ derlerdi.

O zamanlar yatak odamızda, tam balkon kapısına dayalı bir tuvalet masası durur; bu masanın bir cam kutu gibi duran alt bölmesinde pembe-bordo karışımı billûrdan esans şişeleri, öylece tozlanmayı beklerdi. Bunlar, annemin çeyiziyle gelmiş şişelerdi. Fakat galiba hiçbirine hiçbir zaman ‘parfön’ konmamıştı.

Annemin süründüğü kokuya gelince, o, alçakgönüllü Chat Noir’dı, siyah kedi. Siyah kedinin pudrası olduğunu da hatırlıyorum. Chat Noir Fransa’dan mı geliyordu, yoksa yerli yapım mıydı, bakın bunu hatırlamıyorum.

Pudrası, parfümü hep pembelikli Chat Noir’ın tatlımtırak bir kokusu vardı. Annemi öyle Chat Noir pudra sürerken, iki damla esans sürünürken görür gibiyim. Gençliğine karşın, bilmem neden, yine orta yaşlı duruyor, yine ömrünü bize adanmış...

Ama gece mavisi, lâcivert-mor şişeli Soir de Paris’nin –Paris akşamının– hakikaten Paris’ten geldiğini, parfümü sevgili dayımın getirmiş olduğunu dün gibi hatırlayabiliyorum. Zira bu şişeye, şişenin gümüşî kapağına hayran kalmıştım.

Her zaman limon kolonyası kullanan, kendisinin ve komşularının misafir günlerinde Chat Noir sürünen annem, Soir de Paris’yi uzun yıllar saklanabilecek bir nesneymişçesine saklamış, herhalde o baygın kokusunun azıcık esmerleşmesine yol açmıştı.

Zaten o zamanın küçük yaşamalı, tasarruflu, kanaatkâr dünyasında parfümlerin taze taze sürünüp tüketilmesi gereği, kolay kolay hiçbir hanıma inandırılmazdı.

Orta halli, handiyse dar gelirli ailelerin bu hanımları Paris'ten, Beyrut'tan, şurdan burdan gelen kokuları gelecek bir zamana, ne vakit geleceği aslında pek belli olmayan bir zamana saklarlar; belki de hep biraz ağırlaşmış parfümler sürünürlerdi.

Meselâ annemin böyle bir Arpège'i vardı. Yaklaşık kırk-kırk beş yıl öncesinin İstanbul'unda Parisli Arpège, başlı başına bir saltanattı. Lanvin'in kokusu âdeta 'parfön'ler kraliçesiydi. Annemin Arpège'i bir ömür boyunca yalnız bir kez alınabilecek, edinilecek bir tektaş yüzük, bir inci gerdanlık gibi çok özel, çok önemli günlere saklanır; ancak bir düğünde, bir yıldönümünde ipek sarısı da lâcivert şeritli güzelim kutusundan çıkarılır, artık iki damla değil de, hepi topu bir damla sürülürdü.

Evet-evet, Arpège'in kokusunu duyar gibiyim.

Anneciğimin Arpège'inin kokusunu duyar gibiyim. Bu kokuda yasemenden lavantaya birçok çiçeğin karışımı gezinip duruyor.

Anneciğimin Arpège'i yıllarca... çok yıllarca durdu. Bir gün karton kutusu açıldığında, beyaz ipekler ortasında kristal şişe hemen hiç kullanılmadığı halde, dipteki birkaç damladan ibaretti. Tortulu, yoğun bir iki sarı damla.

Böyle bir-iki sarı, kavuniçi, kahverengi damlası kalmış başka 'parfön' şişeleri de hatırlarım.

Modalı Recibe Teyze'mizinki kadın vücudu şeklindeydi. Kokunun ismi artık okunmuyordu. Ama tabii Paris'ten armağan gelmişti.

Anneannemin Rêve d'or'u, o altın rüyası, seneler geçtikçe daha ağırlaşmış, daha aygın baygın olup

çıkmişti. Vaktiyle kavuniçiyken şimdi sonbahar yaprağı kahverengisiydi.

Annemin ahbablarından Alafranga Selma Hanım bol bol Le Gallion dökünür, onun Le Gallion dökünüşleri belki kıskanılır, iyiye yorulmazdı.

Çocukluğumun eczane esanslarını unutmuş değilim. Onlar hep eczanelerde, itriyatçılarda, bombeli büyük şişelerdeydi. Siz küçük, eski şişelerinizle gider doldurturdunuz. Ne adlardı onlar! İstanbul Geceleri, Fujer, Şirp, Beyaz Zambak... Bunlar filiziden yavruağzına renk renk alacalıydı.

O zamanlar bir adı da “Ortaşark’ın Paris’i” olan Beyrut’a gidip dönmüş teyzem, küçücük ahşap kürelerde parfüm özleri getirmişti. Bu küçücük kürelerden birinde gece, ay ve yıldızlar, ötekinde yeşerti ve kırmızı çiçekler işlenmiş dururdu. Anneannemlere her gidişimizde teyzemin odasına girer, dakikalarca ahşap küreleri seyrederdim.

İşte gözümü kapar kapamaz geçmiş günlerin parfünleri! İşte Liman Lokantası’nda Demirağların küçük kızının düğününe gidecekmışiz; annem gardırobun alt gözünde Arpège’ini aranıyormuş...

Bellek yaman hırdavatçı!

Yeşilköy

Oraya ilk kez beş yaşımdayken gitmiş olmalıyım: Babam Almanya’da, Teknik Üniversite’de konuk profesördü. Biz de Almanya’ya gidecektik. Bahariye Caddesi’nden komşumuz Fahriye Hanım’la adını

artık hatırlayamadığım kocası, annemi, ablamı, beni havalimanına götürdüler.

Bu, dünya seyahatini andırır bir yolculuktu. Kadıköy'ünden yola çıkılmış, arabalı vapurla karşıya geçilmiş, âdeta kent dışına çıkılmış, uzun uzadıya yol alınmış, derken yolu kaybetmiş, Yeşilköy'ün içlerinden geçerek havalimanına ulaşmıştık.

Uçağı kaçıracağız endişeleri ortasında, o Yeşilköy, en çok beyaz köşkleriyle hayal meyal kalmış aklımda.

Uçak alanındaysa hayatımın ilk büyük hayal kırıklığına uğrayacaktım: Ben hep nasıl küçülüp de gökyüzünden gördüğüm o küçücük uçağı sığacağımızı merak ederken alanda birdenbire koskocaman bir taşıtla karşılaşmıştık! Ne ufalmış, ne bir şey olmuştu...

Sonraki Yeşilköy anılarım kim bilir kaç yıl sonrasına rastlıyor, fakat hep o beyaz köşkler! İstasyon Caddesi'ni bir uçtan bir uca geçiyoruz, beyaz köşkerlerin biri bitiyor biri başlıyor.

Yalnız uçuk pembe, filizî olanları da var. Ahşap, kararık yüzlü olanları var. Hepsi bahçe içinde. Bahçe kapılarından dışarıya hanımelleri fıskırmış.

Otuz yıl önce, yazarlığa ilk adım attığım zamanlarla, bir kez de sevgili Füzûzan'la gitmiştik Yeşilköy'e: İstasyon Caddesi'ndeki beyaz köşkerin yorgunluk çağı çoktan gelip çatmıştı.

Yeşilköy'e Yeşilköy adını galiba Halid Ziya Uşaklıgil vermiş; öyle söylenir. Büyük romancımızın burada –herhalde– beyaz bir evi varmış. Uzun yıllar Ayastefanos diye bilinen Yeşilköy, 1930'larda bu-

günkü adını almış. Halid Ziya Bey burada tatlı ve acı günler yaşamış. Evinin bir müze olarak saklanması özlenirdi...

Lise yıllarımda Yeşilköy'e, kır gazinolarına gelirdik. Büyük çoğunluğu deniz kıyısındaydı. Ne hayallerimiz, umutlarımız, ülkülerimiz vardı! Denizde güneş yansımalarına dalıp gider, geceyle yakamozlara kavuşurduk.

Birbirine paralel, hepsi düzenli sokaklarıyla bu semt, eski İstanbul'un kendine özgü, dağınıkça mimarîsi dışında, geometrik bir havadaydı. Zaten Osmanlı Rumlarının kurduğu bir semtmiş. Köşkler, kâgir yapılar Rum mimarîsinden özellikler taşırdı.

Bahçelerin ağaçları, bitkileri de sanki farklıydı. Öyle çokça manolyaya rastlanmazdı da ama hangi ağaçlara rastlanırdı, şimdi hatırlamıyorum.

Bir de fener gözümün önünde: Sisli havalarda düdük çalarmış.

Bazı yapılar 'art nouveau'dan izler yansıttı. Meselâ bir bahçe kapısının demir parmaklıklarında güllere rastlamak mümkündü. Camları, hele kapılarının tepe camları renkli evler hatırlarım. Bahçeye açılan verandalar, bahçelerde hasır koltuklar, galiba bir iki kameriye...

Günübirlik uğradığımız, aslında pek seyrek uğradığımız Yeşilköy, bana İstanbul'un en güzel semtlerinden biri gibi görünürdü.

Apartmanlarla, nüfus patlayışıyla, şusuyla busuyla onca bozulmuş Yeşilköy bugün yine güzel, şaşılacak şey, ama geçmişinden izler, incelikler taşıyor.

Bazı pazarlar balık lokantalarına gidiyoruz. Kıyıya inerken ve kıyıda dönerken İstasyon Caddesi'nden geçiyoruz. Onarılmış evler çocukluğumun anılarını ayaklandırıyor.

Bir de yıllar öncesinin Çınar Oteli'ni bilirim. Kimi yaz geceleri pastanesinde oturmuştuk. Teşvi-kiye'den kalkıp oralara giderdim.

Böyledir İstanbul'un semtleri; çok az yaşadığınız, seyrek gittiğiniz semtler, günün birinde özlem olup çıkar.

Ali Rıza Beyazıt'ın bir tablosunu görmüştüm:

Denizde yelkenliler, günbatımı, uzaktan bir vapur geçiyor. Acaba Yeşilköy mü orası diye hep düşünürüm. Yeşilköy izlenimini bırakan ne, bilmiyorum.

Bugünün resmi, kent peyzajına açılmıyor. Hikmet Onat'ın izini süren gündeş ressamımız yok herhalde. Yeşilköy'ün İstasyon Caddesi'ndeki bahçeleri, yeteneğim olsaydı, tuvale geçirmek isterdim.

Bahçe kapılarının parmaklıklarını. Kameriyeleri. Kırık renkli camları. Gölge odalarını köşklerin. Hepsini.

Işıklar, sular, İstanbul...

İlkokul ders kitaplarımızdan birinde miydi, yoksa evimizdeki bir kitapta mıydı; belki de İstanbul'u anlatan bir kitap, Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun "Pul Pul" şiiriyle başlıyordu:

*Yedi tepeye kurulmuş
Pul pul
Gümüş gümüş balıkları
Pul pul
Işıktan sudan örülmüş
Canım İstanbul*

Ezberlemiş, ne kadar çok sevmiştim bu şiiri. O zaman neler duyumsayıp sevdiğimi artık hatırlamıyorum. Belki kırk yıl geçti.

Geçenlerde, Yapı Radyo'daki söyleşi programında Willy Sperco'nun *Yüzyılın Başında İstanbul* kitabından yola çıkarak bir Boğaziçi gezinmesini dile getirmeye çalıştım. Galiba şiiri yeniden dudağımın ucunda buluvermem o konuşmadan.

Willy Sperco, Çelik Gülersoy belirtiyor, "İstanbul'da yüzlerce yıl yaşamış olan, Levanten kökenli, Venedikli bir ailenin bireylerinden." *Türkler, Dün ve Bugün* adlı kapsamlı bir eser yazmış. Fransızca bu eserin bir bölümü de yukarıda andığım adla, 1987'de Gülersoy'un İstanbul Kütüphanesi yayınları arasında yer almıştı.

Sperco, çünkü Boğaziçi'ni ihtiyar yüzyılımızın başlangıcında görüyor, sonra 1950'lere kadar uzanıyor.

Boğaziçi'nde olağanüstü güzellikler görüyor. Sonra bu güzelliğin yıkımlarla yüz yüze gelmesini saptıyor. Ve nihayet 1950'leri şöyle tanımlıyor:

"Ancak ahşap yalılar, yeşil ve mavi sulara yansıyan modern tarzda inşa edilmiş süslü evlerin hepsi harap olmuş, eski saraylar tütün depoları haline gelmiştir.

Tavanları yıldız işlemeli ve tablolarla bezenmiş salonlarda, ayna ve fresklerle kaplı duvarların sıcaklığında, haremelerde, güzel paşa hanımlarının yaşadığı bu yerler şimdi işçi kadınlar, kokulu altın sarısı tütün yapraklarını dizerek ihracata hazırlanıyorlar.”

Biraz merhametsiz bir yaklaşım. Eski sarayların tütün deposuna dönüştürülmesi mimarî tarih bilinci açısından elbette bağışlanır gibi değildir. Ama o yarım yamalak aristokrasi savunusu da benim sinirimi oynatıyor.

Bununla birlikte Willy Sperco’nun anlatımını bütünü gözden ırak tutamam. Remime Köymen’in dilimize çevirdiği bu kitapta İstanbul, renkleri ve ışıkları, ışıltılarıyla belirir. Bakın, yukarıki alıntıda, “yeşil ve mavi” sular, deniz anlatılmış, hem de bir-iki çiziktirmeyle.

O denizin herhalde son tanıklarından biriyim. Özellikle Boğaziçi’ni yeşil ve mavi sularıyla, bazan da hele güzün, beyaz köpüklü mor, hırçın sularıyla hatırlıyorum.

Kadıköyü yakasının suları bu kadar geniş bir renk yelpazesine açılmazdı.

Mehmed Rauf’un *Eylül* (1900) romanında Boğaziçi denizi gerçekten de birçok alacaya bürünür. Yeşil-mavi-mor derken, denizin siyah bile kestiği olur, sonra lâcivert, gümüşî, kurşunî...

Moda’nın, Fenerbahçe’nin, Suadiye ve Caddebostan’ın denizi hemen hep yeşil, çağla bademi ve camgöbeğiymiş. Daha dingin denizler olduklarından herhalde.

Kadıköyü'nün denizi, renk, alaca darlığına karşılık, ışık bolluğunda yüzerdi. Bedri Rahmi sanki oradan esinlenerek söylemiş şiirini. Işıkların Üsküdar'dan, Kızkulesi'nden başlayarak sulara yansıyışı, sulara damla damla dökülüşü bir rüyanın geçit töreni olabilirdi ancak...

Zaten İstanbul renk, ışık ve sular kentiydi. Henüz bir canavarmışçasına dört bir yanına, korularına, ormanlarına, tepelerine, ıssız köşelerine yayılmamış bu kent, ister inanılsın ister inanılmasın, daha ışıklı, daha ışıltılıydı.

Bugün bedbaht gecekonduların sarı ampullü kör ışıkları, boş yere göz yakmak isteyen floresanları 'ışıklar kenti' izlenimi uyandırmıyor. Tersine, ışıksız, ışıltısız bir kentin tuhaf hüznünü yaşıyor.

Sular çoktan bitti. Sular artık tek renk: Öldürülmüş denizin çürük mavisi...

Boğaziçi'nde yaz, manolya yaprağının koyu yeşili ve manolya çiçeğinin uçuk sarımsı beyazıydı.

Kadıköyü Yoğurtçu Parkı'nda sonbahar başlangıcı, öbek öbek ateşçiçeklerinin ateş kırmızısıyla çikagelirdi.

Denizde, hele Boğaziçi'nde, sonbahar balıkçıların lüfer avıyla, Tanpınar'ın deyişiyle bir "ateş operası"na dönüşür, sonbahar bir ışık denizinde yüzmeye koyulurdu.

Bu renkler, bu ışıklar şimdi belleğimizde kaldı.

Acıbadem

Acıbadem'i çocukluğumdan hatırlıyorum, bambaşka bir Acıbadem hatırlıyorum. Öyle bir semt ki, önce şimdi geçmişte kalan bir hikâyeme yansdı, "Elbise Haritaları"na.

Orada nasıl tasvir etmiştim Acıbadem'i, pek çıkaramıyorum. Yeşillikten, yeşertiden söz açmış olmalıyım. Yaz günlerini, yaprak hışırtıları ve böcek sesleriyle bezenmiş sessizliği. Dile getirmeye çalışmışımdır herhalde.

Acıbadem benim için gerçekten de bir sessizlik, dinginlik, erinç köşesiydi. Belki o zaman çocukluğumda bunların pek ayırdında değildim, ama arada bir gidip geldiğimiz Acıbadem'den hep ince esintiler, yeşertili ıssızlıklar biriktiriyordum.

Yaklaşık kırk yıl öncesinin Kadıköyü'dür bu. Ayrılık Çeşmesi'nin bir yerlerinden Acıbadem'e varılır. Burada yüzyıllık ağaçlar birdenbire o kadar geniş yaprak yelpazelerini açarlar. Gökyüzü o yaprak yelpazelerinin yemyeşili arasından daima mavi benekler... durmadan oynayan, yer değiştiren mavi benekler halinde görünür.

Yaprak örtüsü yelpazeleri boyuna ışık süzerler, ışıklar, ışıltılar elerler, sağlarlar. Işıltılar gözlerimizde bir belirip çakıp, bir kaybolup sönerler.

Acıbadem koruları, bahçeleri, çayırları ölçüsünde köşkleriyle de İstanbul'un en güzel semtlerinden biriydi. İmparatorluk zamanında burada sultanların, şehzadelerin yaşadığı söylenirdi. Büyüklerimiz ara-

sından o günleri hatırlayanlar vardı. Falan sultanın köşkü, filaninki diye gösterilirdi.

Ne var ki bu köşkler görkemli, şaşıla günlerini çoktan kapatmışlardı. Bazıları terk edilmişti. Bazılarının camları kırıktı. Yaban otlar bürümüştü bahçelerini. Şimdiki güzellikleri bir çökkünlükten kaynaklanıyordu.

“Elbise Haritaları” hikâyemde Acıbadem için geçkin bir terzi kız uydurmuştum. Aslında oraya biraz yoksul düşmüş, Kadıköyü’nün yeni apartmanlı semtlerine taşınamamış ahabplarımıza gidiyorduk. Hayli bakımsız, bayındırlıktan uzak ahşap evlerde oturuyorlardı. Gelgelelim su dolu bardağın altındaki cam tabak daima dantela örtülüydü.

Acıbadem adının nereden geldiğini merak ederdim. Büyüklerim her defasında yeni bir açıklama getirirler, açıklamalar hep birbiriyle çelişirdi.

Çok uzun yıllar Acıbadem’e gitmedim. Sonra bir ara Çamlıca Kız Lisesi’ne gittim; dostum Semra Aktunç lisenin felsefe öğretmeniydi. Acıbadem’i değişmiş buldum. Yine de yeşerti, köşkler varlıklarını koruyordu. Eski büyüleyici ıssızlığı yoktu ama, Acıbadem Acıbadem’di yine.

Sonra yine uzun yıllar geçti, ben yine Acıbadem’e gidemedim. Bir akşamüstü arkadaşlarımın yeni evlerine gittiğimdeyse, bir caddeden geçerken, nereden geçtiğimizi sormaktan kendimi alamadım. “Acıbadem Caddesi...” dediler; gözlerime inanamıyordum.

Hepi topu kırk yıl öncesinin, yamaçlarından yollarına köşkler, ağaçlar görünen Acıbadem’i şimdi bir

apartmanlar, siteler cinnetiydi. Caddede vızır vızır trafik akıyor, daha doğrusu tıkanıp kalıyordu.

Onca ağaç, göz yakıcı yeşerti, güzelim bitki örtüsü ne zaman ortadan kaldırılmış, insafsızca yok edilmişti. Bana, “Epey oldu, hızla kentleşti Acıbadem” dediler. Apartmanları, siteleri yığınca ve ağaçları ortadan kaldırıncaya, demek, kentleşiliyordu.

Sonra köşkler... Her biri onarılıp günümüze kazandırılabilirken, bir ya da iki köşk iskeleti kalmıştı geriye. Öz mimarîsini böylesine gözden çıkarabilen bir başka ‘tarihî’ kent olabilir mi?

Caddede trafikte güç belâ yol alırken büyük büyük dükkânlar, mağazalar dikkatimi çekiyordu. Ne kadar çok yiyecek-içecek merkezi açılmıştı. Ne kadar çok mide zevklerine düşülmüştü... Tabîî köpek maması almayı da unutmadık.

Otomobilden inmiş, alışveriş yapmış, “hızla” kentleşmiş Acıbadem’de yürüyorduk. Bizim gibi yüzlerce insan marketlerden çıkıyor, marketlere giriyor. Büyük gürültüler ortasında –sözümona– kent hayatı yaşanıyor. Yüzlerce, binlerce insan... Sitelerin daracık balkonlarında taçyaprakları tozlu sardunyalar intihar edercesine sokağa sarkmıştı.

Gözlerimi kapadım. Acıbadem’e bir kez de Halit Refiğ’in *Hanım* filminin setine ziyarete gelmiştim. Son köşklere birinde Yıldız Kenter beyaz kedisiyle birlikte yapayalnız yaşıyordu, elbette ölümü bekleyerek. Köşkün gerçek sahibesi yaşlı bir müzisyen hanımdı; bir odada sararmış nota defterleri. Gözlerimi kapar kapamaz o nota defterini gördüm.

Moda

“Bahariye Caddesi boyunca Moda’ya doğru çıkışa devam ederseniz, birbirinden güzel bahçe içerisinde kimisi art-nouveau, kimisi artdéco tarzındaki konaklara ve yola devamla cadde boyunca birbirinden güzel bahçe içerisinde nefis mimarîleriyle köşkerlerin önünden geçerdiniz.”

Ne zaman? Ne zaman?

Gökhan Önce, *Moda* adlı monografisinde böyle yazıyor. Monografiyi Moda Lions Kulübü yayımlamış; iyi ki de yayımlamış. Gökhan Önce, alçakgönüllü bir tutumla İstanbul’un unutulmaz semtini anlatıyor, canlandırıyor, yaşıyor.

Alçakgönüllü diyorum, çünkü eserin yazarı daha ilk satırında şöyle diyor:

“Hayatım boyunca birçok konuda konuşma yaptım. Ama ilk defa bir kitap yazıyorum. Bir hayli zor işmiş.”

Oysa *Moda*, bu monografi, Moda’yı, yarınlara belgeliyor.

Kitabı okudukça fotoğraflara –ne yazık ki hepsi siyah beyaz– baktıkça birdenbire çocukluğumun Kadıköyü’ne döndüm. Bu duyguyu Adnan Giz’in *Bir Zamanlar Kadıköy*’ünü okurken de yakalamıştım.

Demek eski Moda’nın son tanıklarından biriyim. Eski Kadıköyü’nün son çocuklarından biri olduğum gibi.

Gökhan Önce, benim yaşadığım günlerden eskilere dönüyor. Bahariye Caddesi’ni akasya ağaçlarıy-

la hatırlıyor. Borulu gramofondan yankıyan Necip Celâl tangosunu yine işitiyor.

Doğduğum Bahariye Caddesi'nde akasya ağaçları kalmamıştı. Türkçe tangolar günlük hayattan gitgide uzaklaşmış, belki yalnız düğünlerde, nişanlarda çalınır olmuştu.

Tangoyu sanırım yalnızca Ankara Radyosu'ndaki programıyla Zehra Eren popüler kılabilirdi.

Ama Bahariye Caddesi yine Bahariye Caddesi'ydi, Moda da Moda'ydı doğrusu. Kadıköyü yaz kış bir sayfiye beldesinin huzurunu tattırırdı. Günlük işler, yorgunluklar Kadıköyü'ne varır varmaz sanki sona ererdi. Büyüklerimizin öyle bir hali olurdu.

Gökhan Önce, Moda vapur iskelesinin güzelliğini anlatıyor. Bayındır iskele benim çocukluğumda yerli yerindeydi. Vapurlar yanaşır, vapurlar süzülüp giderdi. İskele mavi çinileriyle handiyse gurur duyardı.

Gökhan Önce, Moda'daki azınlık yurttaşlarımızı anlatıyor. Bahariye Caddesi'ndeki Aya Triada Kilisesi'nin çan seslerini elbette duyar gibiyim. Pazar sabahı ayine giden Rum tanışlarımızı görebiliyorum.

Sonra Moda, plaj demekti benim için. İstanbul'un en güzel plajlarından biri. Hanımların hasır çantaları ve büyük hasır çiçek küpeleri, pullu çerçeveli siyah gözlükleri, yüksek ökçeli takunyalarıyla plaja gelişleri gözümün önünde.

Nasıl, ne zaman değişti o Moda? Gökhan Önce'nin duyarlı monografisinde değişim süreci vurucu ayrıntılarla saptanıyor: Usta pastacı "Cevdet

Baba”nın öyküsü sezdiriyor. Çiğköfteci Milka’nın öyküsü sezdiriyor. Suçun ille çiğköfteye yüklenemeyeceği de anlaşılıyor.

Bugünün Moda’sı yine güzel bir semttir. Evlerinde, apartmanlarında hâlâ bir göz okşayış söz konusudur. Gelgelelim, bugünün Moda’sı dünkü – haydi eski bir sözcükle saptamaya çalışayım– ‘asude’ Moda değildir.

Caddesinden geçen lüks otomobiller, o otomobillerden sokağa fişkıran müzik, sürücülerin ve taşıttakilerin hali tavrı hiç mi hiç gönlümü çelmiyor artık.

Çocukluğumda bu caddenin başında Kız Olgunlaşma’nın sarmaşıklarla örtülü camekânı durur, sık sık değişen el işi göz nuru örnekleri sergilerdi. Sarmaşıklı camekânı ben hâlâ rüyalarımda görürüm. Her zaman değil, ara sıra.

Şimdi Moda’nın anlı şanlı dondurmacıları var. Yıllar önce Nur Pastanesi’nin küçük külâhlı dondurmaları vardı. Kaç kuruşluk dondurma alırdık? Nur Pastanesi’nin kedi dili bisküvilerini de unutamam, piramit pastalarını da.

Gökhan Önce, eski Moda evlerini anlatıyor –ansızın hayaletlerini yanı başımda hissettim–:

“Eski Moda’nın orta halli aileleri, daha çok Rum kökenliler, Devriye Sokağı’yla Küçük Moda yönündeki Mektep Sokağı’nda yığma tekniğiyle tuğladan inşa edilmiş, sarı badanalı sakız tipi evlerde otururlardı.”

Sahi, bir de Küçük Moda... Büyük Moda neresiydi?

Adı neden, niye Moda?

Monografler belleğin en yakın dostları. Bu sıcak eseri okurken yalnız geçmişin bir semtine kavuşmuyorsunuz, değışen sosyolojiyi alımlıyorsunuz, eşyadan insana, çevreden mimariye.

Alman su perileri 1926'da "Moda Deniz Hamamı"na gelmişler.

Su perileri...

Moda perileri...

Ve -ne saklayalım- bugün perisiz bir Moda.

Moda, son rötuş

Moda'da çok oturmadım. Diyebilirim ki, Moda'da hiç oturmadık. Biz Kadıköyü'nde Bahariye Caddesi'nde otururduk. Fakat Moda'yı hep hatırladım. Yazılarda, *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın* romanında oradan söz açtım.

Gelgelelim Moda bende sona ermedi.

Bahariye Caddesi'ni iki-üç katlı ahşap evleri, kilisesi, Asımpaşa Köşkü'nün harikulâde bahçesiyle yine gözümün önüne getirebiliyorum. Bahçede *Pamuk Prenses ve Yedi Cüce*'nin yalnızca iki cücesi havuz kenarında **durur**, çocukluğumu büyülerdi.

Sonra Moda'ya doğru yürürdük. Annemle birlikte bazı günler, akşamüzerleri, değışik mevsimler...

Moda, Kadıköyü'nün en şatafatlı semtiydi. Modalıların hallerinde tavırlarında bir 'sınıf muhafaza-kârlığı' okunurdu. Deniz Kulübü'nün bütün dünya-

şı da o gösteriş, bolluk, hattâ snopluk üzerine kurulu değil midir?

Biz Kadıköyü'nün orta hallileri, Deniz Kulübü'nün özetlemeye çalıştığım dünyasına daima uzaktan, ıraktan bakıyorduk. Kıskançlıklar kalmış aklımda.

Sözgelimi 'raft'ı kıskanırdım. Deniz Kulübü'ne ait bu deniz köşküne ya iki ya da üç kez gitmişimdir. Kulübe üye akrabalarımızın yedeğinde, hırpalanmış bir plaj çantası gibi. Rafttan denize girenlere gıpta ederdim. Nihayet rafta çıkınca, yürek yakıcı bir aşağılık duygusuyla kavrulduğumu dün gibi hatırlıyorum.

Bir-iki yaz gecesi, Şifa'dan, Esmâ Hanımların kayıkhanesinden kayıklara binildi, sahil boyunca kayalıklara dikkat edile edile, Moda Deniz Kulübü'nün önüne gelindi.

Orada bambaşkaydı her şey. Kulübün o zamanki eski binası denize bakan yaz bahçesine açılırdı. İşte orkestra çalışıyor, tuvaletli hanımlarla keten takımlar, beyazlar, siyahlar giymiş beyler dans ediyorlardı. Işıklar yanıyordu. Garsonlar masalardan masalara koşuşturuyor; masalardan kahkahalar, şen sesler yükseliyordu.

Ne var ki, Moda'yı yalnız bir lüksleri, görkemleriyle hatırlamıyorum. Gözümün önünde cumbalı, bitişik nizam evler. Onlar Moda'nın şiirli evleriydi. Bazılarının arka bahçelerinde her ilkyaz bahar çiçekleriyle donanmış meyve ağaçları bir masal görüntüsü oluşturunurdu.

Gözümün önünde, hayal meyal, Moda çarşısı. Daha çok Kadıköyü'nün İskele çarşısından alışveriş ederdik. Ama arada bir Moda çarşısına gidildiği de olurdu. Manavlar, mezeciler, berber, pastane, balıkçı; bu çarşı rengârenkti.

Yaz akşamları, dayım Ankara'dan gelmişse, Koço'ya gidilirdi. Koço, hemen altındaki küçük ayazmasıyla da ünlüydü. Bursa'dan gelen halamız, ayazmada dua etmiş, sonra kim bilir hangi temennilerle incecik bir gümüş ev almıştı. Gümüş evin kırmızı kurdelesini gözümün önünde.

Gözümün önünde elbette Moda Plajı. Bizim Modamız asıl orasıydı. Oradan kim bilir kaç kez denize girdim. Kaç kez yazarsam yazayım, anlatırsam anlatayım, plajın ses yükselticilerinden Moda Koyu'na dağılan şarkıları belleğimden silemem.

Bu plajın bira içilen, patates kızartması, şiş kebabı yenilen lokantası, büfede satılan sosisli sandviçler, hep dar bütçemizin kısıtlı olanaklarıyla yüz yüze geliyor. Ağzımın suyu akararak bakakalıyorum.

Sonra vapur iskelesi. Hele akşamüzerleri, hele yaz sonunda ve sonbaharda. Romanlara geçecek kadar güzeldi iskele, vapurların yanaşmaları ve kalkıp gidişleri.

Sonra tenis kortu: Tenis oynayanlar, bakın onlar, romana geçmişlerdir. Safiye Erol'un nankörce unutulmuş eseri, *Kadıköyü'nün Romanı*'nda, gençler bu kortta tenis oynayıp dururlar. Kortun kızıla çalan kırmızımtırak toprağı sanki yine tozarıp duruyor.

Moda benim için sanki bir yaz mevsimiydi. Uzun mu sürdü o yaz, kısa mı, bugün bilemiyorum. Ev-

leri, insanları tek tek yok oldular. Plajdan yükselen şarkılar birer ikişer eridi. İskelesine vapurlar uğramaz oldu. Çarşısından geçenler artık durup birbirleriyle konuşmuyorlar.

Şimdi arada bir Koço'ya uğruyoruz. Duvardaki Moda ve Kadıköyü fotoğrafları geçmiş güzel günlerden bana neler söylüyor, diye düşünüyorum.

İstanbul'un plajları

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir'de* "İstanbul"a açılırken, şehrin içme sularını anlatır. Aslında eski bir anıya dönmüştür: Arabistan'da ihtiyar bir kadın, humma nöbetlerinde, boyuna İstanbul sularını sayıklamaktadır...

"... Çırçır, Karakulak, Şifa suyu, Hünkâr suyu, Taşdelen, Sırmakeş..."

Tanpınar, İstanbul'u artık hep su sesleri arasında düşleyecektir: "Dört yanımı su sesleriyle gümüş tas ve billûr kadeh şıkırtılarıyla, güvercin uçuşlarıyla dolu sanırdım."

Bunun gibi İstanbul'un denizlerini de öyle anımsamak olası. İstanbul, daha düne kadar bir 'denizler kenti'ydi. Şimdi denizleri yaşamıyor.

Daha dünün İstanbul'unda birçok plaj, yaz boyunca, bir eğlence, şenlik havası estirir, çoluk çocuk, gençler, yaşlılar, aileler denizden sevinç duyardı.

Kadıköylü olduğum için hep Moda Plajı'na yarıyorum. Moda Plajı başlı başına bir romandır. Bu romandan kimi sayfaları zaten yazdım, yazmaya çalıştım.

Moda'yı bir müzikal gibi de anımsayabilirsiniz. Bütün günler, bütün yaz plajın ses yükselticilerinden moda şarkılar çalıp dururdu.

Sekiz dokuz yaşına kadar Moda'nın kadınlar kısmına da götürüldüm. Hanımların boneli hallerini hiç unutamam. Bonelerinin rengârenk, biraz çılgınca çiçekleri olurdu.

Ama Kadıköyü'nde bazan sandalla denize açılırdı. Kurbağalıdere'de Esmâ Hanım'ın kayıkhanesinde Şifalıların hep bir sandalı vardı. Kürek çekilerek Kalamış'a gidilirdi. Kalamış henüz bugünkü tuhaf görüntüsüne bürünmemişti. Denizi henüz zebercet yeşiliydi.

Bazan Suadiye Plajı'na gidilirdi. Suadiye Plajı'na seyrek gidilirdi, çünkü Suadiye lükstü, pahalıydı, sosyetikti. Hele Suadiye Otelı büsbütün süs püs yuvasıydı.

Zavallı otel, eski bir asilzade gibi, yavaş yavaş çöktü, yoksulluğa düştü, geçmiş güzel günleri anmaktan başka umudu kalmadı.

Caddebostan'ı, Bostancı'yı unuttuğum sanılmasın. Ama Fenerbahçe Plajı'nda çok daha uzun yazlarım var. Yüzmeyi Fenerbahçe Plajı'nda öğrendim. Bir-iki yaz 'Alman yöntemi'yle bana yüzme öğretmeye çalışmıştı babam; bütün plaj endişeyle bizi seyrederdi. Babamın Almanya'ya gittiği yaz, galiba dokuz yaşımdayken, kendi kendime yüzüverdim.

Fenerbahçe Plajı'nın kumsalında küçük şeytan minareleri, küçükük deniz salyangozları elmas ışıltılı sularda yaşamaya çalışır, çocukların kum kovalarında hep ölüm tehlikesi atlatırlardı.

Sonra Salacak Plajı: O artık Boğaziçi'nin ilk durağı gibiydi. Kadıköyü'nün uysal denizi burada usul usul hırçınlaşır, usulca soğur, dipten soğuk su damarları geçer, hele ağustostayken sanki sonbahar çıkagelirdi.

Boğaziçi'nin en güzel plajlarından biri Küçüksu Plajı'ydı. Deniz üstündeki lokantası, uçuşan, yapraklanan tenteler belleğimden çıkmıyor. Ah keşke olsa da gitsek, bir yaz günü orada otursak, iyiliklerden konuşsak...

Küçüksu Plajı'nın bir uçtan bir uca kabinleri, ilkbahar sona ererken, bahriyeli çocuk renkleriyle boyanır, onarılır, mevsime hazır bekletilirdi. Sonbahar gelince plajın kalabalığı azalır, azaldıkça azalır, artık bir gün de kimse denize girmez olurdu. O zaman kabinler yapayalnız kalıyordu.

Denizler kenti İstanbul'un plajları bitecek gibi değildir. Tarabya'nınki pek sosyetikti. Şık, havalı hanımlar, otomobilli beyler uğrağıydı Tarabya Plajı. Bebek Oteli'ninki de sosyetikti.

Sarıyer'e doğru gittikçe özel plajlar, dört bir yandan ahşap perdelerle örtülü, ufarak deniz hamamlarına rastlanılırdı. Sevgili babam bunların konsoloslukların özel kabinleri olduğunu söylerdi. Bir-ikisi hâlâ duruyor.

Adalar'a da şöyle bir uğrayalım. Büyükada'nın Yörükali'si ünlüydü. Akşamüstü yorgun argın, eşek sırtında vapur iskelesine dönüşlerimiz, hep bir ayrılık duygusu bırakırdı. Biz günübirlikçiler için Adalar ayrılığın ta kendisi değil midir?

Burgaz'ın Kınalı'nın plajları var mıydı, yoksa her yerden mi girerdik denize? Vapur kalkar, Adalar bizden çok uzakta kalırdı.

Şimdi o yaz günlerinin deniz eğlentilerinin, çocukluğumuzun, gençliğimizin uzakta kalışları gibi...

Cihangir

Çocukluğumun bir bölümü Cihangir'de geçti. Cihangir'i dik yokuşları, taşları yenik merdivenleriyle hatırlarım.

Bu yokuşlar, bu merdivenler mutlaka rüzgârlı bir dönemece, bir deniz manzarasına açılırdı. O rüzgâr yaz kış dinmezdi. Sonra deniz sanki daha mavi, daha ışıltılı...

Cihangir'e Kadıköyü'nden taşınmıştık. Kadıköyü'nde de 'apartıman'da oturuyorduk. Ama Kadıköyü, benim için bir bahçeler demetiydi.

Cihangir'e gelince şaşırmıştım; çünkü Cihangir baştan aşağı apartmanlıktı. Çocuk parkını unuttuğum sanılmasın. Çocuk parkında çok oynadık. Tahterevallide parmağım bile sıkıştı.

Cihangir'in çocuk parkı o zamanlar ağaçlıktı. Bir de öbek öbek tarhlarda mevsime göre çiçekler belirir kaybolurdu: hercaimenekşeler, ateşçiçekleri, kırmızı pembe papatyalar.

Ege Bahçesi vardı. Şimdi yerinde yeller esiyor. Şimdi orası bir bar. Ege Bahçesi'ne bütün yaz gidilirdi. Çay, kahve, gazoz ve köpüklü bira. O köpüklü bira pek ender olarak beyler tarafından içilir,

hanımlar içmezlerdi. İçen hanımlar çıkarsa da, onlar semtimizin yabancıları, Ege Bahçesi'ne şöyle bir uğrayıvermiş hanımlardı...

Ege Bahçesi'ne gittiğimiz bazı sonbahar günlerini hatırlıyorum. Cihangir İlkokulu'nda birinci sınıf, sonra Firuzağa İlkokulu. Annem okul çıkışı beni alır, Yeni Yuva Sokağı'ndaki fırından sıcak halkalar satın alırız, hafif eğimli yokuştan doğru aşağı ve Ege Bahçesi'nde bir akşamüstü çayı.

Artık gün batıncaya kadar bahçede, açık havada otururuz. Ege Bahçesi Lenger Sokak'tadır ve zaten asıl adı 'Ege Aile Bahçesi'dir. Buradan bütün Sarayburnu görülür. Vapurlar, gemiler görülürdü. Özellikle sonbahar akşamlarında ışıklar, renkler keskinleşir, gün birçok şurup alacasıyla batardı.

Demin Cihangir'in apartmanlık haline şaşıp kaldığımı söyledim. Tabii bunca apartmanın bir öyküsü olmalı. O zaman babam anlatmıştı: Apartmanlar on dokuzuncu yüzyılın sonuyla yirminci yüzyılın başında Cihangir'i kuşatıyorlar. Beyoğlu'na iyice yakın oluşundan olacak, azınlık yurttaşlarımız oturuyor apartmanlarda. Galiba bir ara Beyaz Ruslar da yaşamış.

Cihangir'in apartmanlarını çok severim. Hepsisi kararık yüzlüdür, gelgelelim hepsinden bir 'yuva', 'ocak' duygusu duyumsanır.

Sonra her birinin özenile bezenile, arana tarana konulmuş adları vardır. Şimdi bu adların tabelaları köhnedikçe köhnüyor. Bazılarında harfler siyah üstüne yaldızlıydı; yaldızlar döküldükçe dökülüyor, adlar yazık ki siliniyor.

Biraz da Firuzağa İlkokulu'ndan söz açayım. Kapısının önünde tatlıcılar, macuncular, turşucular bekleşirdi. Çocukların çoğu hepsinden tadarken, bu tatlılar, macunlar, turşular bazılarımıza yasaktı. Büyüğlerimiz, “Sokaktan bir şey yenmez, pis mi temiz mi, mikrop lu mu mikropsuz mu bilinmez...” derler ve çok önemli bir şey söylediklerini sanırlar; biz küçükler, aklımız turşularda, macunlarda, tatlılarda kalarak evin yolunu tutardık.

Firuzağa İlkokulu'nun geniş geniş pencereleri her bayramda Türk bayraklarıyla, Atatürk'ün resimleriyle bezenirdi. Kırmızı, beyaz krepon kâğıtlarından süsler yapardık.

Geçenlerde bir gece özlemle gittim. Okulumun taş tabelası yerli yerinde duruyor. Okşadım tabelayı. Nice zamanların bir dostuna kavuşur gibi oldum.

Cihangir'in ünlü pastanesi Savoy'du. Savoy kremalı, çikolatalı pastalarının üstüne şekerden güller kondurur, kırmızı, pembe güllerin yemyeşil şekerden yaprakları olurdu. Onları hep bir sanat eseri, göz nuru el emeği gibi anarım.

Cihangir'in bir de ünlü kadın berberi vardı: Figaro! Hanımlar Figaro'ya giderler, permanat yaptırırlardı. Bu permanat nasıl bir şeyse, bukleler dört beş ay bozulmaz, hanımlar kaskatı bukleli saçlarıyla dolaşırlardı.

Handiyse kırk yıl öncesinin dünyasında sevgili ‘radyo’ başköşedeydi. Yaz gelince pencereler ardına kadar açılır, radyonun büyüleyici sesi Cihangir'in sokaklarına yayılır, sokaklarda dalgalanır, sokaklarda yankıyı eriyip giderdi.

Sonra yine merdivenler, yeni yokuşlar, birden deniz, birden rüzgâr... Acaba bugün de rüzgârgülü satıcıları geçiyor mu Cihangir'den?..

Radyo kültürü

Biz radyo kuşağıyız, radyoyla yetiştik. İstanbul Radyosu Kasım 1949'da sürekli yayına girebilmiş; İstanbul Radyosu'ndan beş altı ay büyüğüm.

Düşünüyorum da, radyonun bendeki etkisi başlı başına bir anı kitabı olabilir. Değişik değişik radyolarımız oldu, büyüğü küçüğü, yeşil gözlüsü, kırmızı çubuklusu, kuş kafesi gibi olanı, bir mücevher kutusunu andıranı.

İşte böyle üç-dört radyo hatırlıyorum. Bir de radyo masamız vardı. Evlerden eve başköşede durur, radyosuyla âdeta kurumlanırdı. Saltanatı, doğrusu uzun yıllar sürdü.

Radyo büyüleyici geliyordu bana. Bir kutudan sesler çıkmasına anlam veremiyordum. Düğmeyi çevirin ve radyo konuşsun, şarkı söylesin... Çocukken radyodaki seslerin hep o küçücük kutuya doluştuklarını sanırdım. Herkes oradaydı: *Radyo Haftası* dergisinde fotoğraflarını gördüğümüz şarkıcılar, On Beş Günde Bir programının güldürü ustaları, haber spikerleri, Radyo Tiyatrosu'nun sanatçıları Çocuk Saati'nin çocuk korusu.

Bütün bu programların ayırında mıydım o yaşta? Sanmam. Şimdi radyo programları aklıma bir bir geliyor da, hepsini anmak istiyorum.

On Beş Günde Bir, gerçekten de on beş günde bir cumartesi geceleri yayımlanırdı. İstanbul'da evlerde tek eğlence programıydı, cumartesi geceleri iple çekilir, radyonun çevresine toplanılırdı. İki şarkı, bir skeç, alkış sesleri. Skeçlerde Şehir Tiyatrosu'nun Halide Pişkin, Reşit Baran gibi bizim kuşakta derin iz bırakmış ustaları hayatlar canlandırırıldardı.

Evet, hayatlar. Görür gibi olurdunuz. Radyonun en güzel yanı, düş gücümüzü bilemesi değil mi?

Kim yazardı skeçleri? Bakın, bunu hatırlayamıyorum. Fazıl Hayati Çorbacıoğlu olabilir mi? Bir de Selçuk Kaskan. Selçuk Kaskan'ın Uğurlugiller'i uzun yıllar kulaklarda yankıyıp durdu.

Sonra Radyo Tiyatrosu. Perşembe geceleri saat yirmi birdeydi. Yazarlık tutkusu bende radyo oyunları ile başlamıştır. Bir evde, küçük bir çocuğun, kalbi çarpa çarpa, hâlâ o oyunları dinlediğine inanıyorum ben.

Zaten hiçbirini unutmuş değilim. Seslerle, efekt ve müzikle bir yaratım dünyası örüyorlar. Maceradan maceraya. Aşktan aşka. Hüzünden hüzne. Yerli oyunlar, çeviri oyunlar. Böylece yazı sanatına, dünyalar kurma tutkusuna adım atıyordum.

Dönüyorum şimdi o yıllara. Çocuk, yağmurlu cumartesi günü, bu kez Ankara Radyosu'ndan... hırıltılı, cızırtılı Ankara Radyosu'ndan Çocuk Saat'i'ndeki, her cumartesi devamı gelen romanı, oyunlaştırılmış romanı dinlemeye çalışıyor. Gelecek hafta bu cızırtılar, ses kaymaları ya artarsa... O zaman serüvende bir gedik açılacak. Çocuk daha şimdiden endişeli.

Ama başka endişeler taşımalıymış meğer. Günün birinde televizyonun çıkageleceğini hesap etmeliymiş. Öyle oluyor, televizyon afır tafırla evlere kuruyor, radyonun pabucu dama atılıyor.

Oysa daha düne kadar hanımlar, her sabah Arkası Yarın'ı dinlemiyorlar mıydı? Düne kadar Tango Orkestrası tangolar yaşatmıyor muydu? Gerçi *Radio Haftası*, *Radyonun Sesi* dergileri yıllardan beri yayımlanmıyordu, ama gazetelerde günlük radyo programı hâlâ bir köşedeydi. Televizyon onu da silip süpürüyor.

Radyo kültürünün sonuna geldiğimizi, radyonun sönüp gideceğini, bizim kuşakta hayaller uyardırılmış seslerin eriyeceğini, o sesler erirken pek kanlı canlı görüntülerin 'bayağılık kültürü' oluşturacağını anbean yaşamaya koyuluyoruz.

Derken televizyonlu yıllar başlıyor, televizyonlu yıllar geçiyor. Televizyon kültürünün bize neler taşıdığını genel görünüm her gün yansıtıyor. Radyonun o sıcacık dünyasından kan, şiddet, pespayelik üçgenine sıkışıp kaldık.

Yalnız büsbütün umutsuzluğa kapılmamalı. Radyo dirildi. Çevremde pek çok kişi, "Televizyonu kapatıyorum, radyoyu açıyorum" diyor. Öyleyse yaşasın radyo!

Çocukluğum, bazı anılar

Ziya Osman Saba, bitiremediği güzel eserine *Değişen İstanbul* adını takmıştı. Hatırladığı, yaşadığı, değiştiğini gördüğü İstanbul'u anlatıyordu.

Şimdi dönüp, zaman zaman, ben de anılarıma bakakalıyorum.

Çocukluğum İstanbul'da geçti. İstanbul o zaman bugünkü kente hiç benzemezdi. Çok sakindi. Sokağımızdan binde bir taksi ya da 'hususî araba' geçer, herkes pencerelere üşüşürdü.

Böyle kırk yıl öncesinde, İstanbul kozmopolit bir ortam sergiliyordu. Türk'ü, Rum'u, Ermeni'si, Yahudi'si birlikteydi. Müslüman-Hıristiyan ayrımı asla hissolunmazdı.

Bu yüzden de Müslümanların bayramları, Musevilerin bayramları, Hıristiyanların bayramları iç içe yaşanır, birçok bayram hep birbirini takip ederdi.

Altı Yedi Eylül Olayları o renkli dünyayı bozan ilk çılgınlıktı herhalde.

Çocukluğumun ve hattâ ilk gençliğimin İstanbul'u çok yeşillikliydi. Bahçeler boldu. Apartmanların bile bahçeleri vardı; önde süs bitkileri, arkada meyve ağaçları.

Bu bahçelere her mevsim yeni yeni çiçekler ekilir, yeni yeni çiçekler öğrenirdim ben de. Çarkıfeleğin görünüşüne, zambakların kokusuna tutkundum. Morsalkımlar yaz boyunca birkaç kez açardı.

Eski yöntem yaşama büsbütün yok olmamıştı. Törensi bir saygı duyulurdu büyüklere. Büyük aile çatısı gerçi çökmüştü, ama anneanneler-dedeler ve büyükkanneler-büyükbabalar kuşağına ziyaretler ihmal edilmez, zaman zaman geniş sofralar kurulurdu.

Yaşlıların biz çocuklar üzerindeki etkisini bugün daha iyi anlayabiliyorum. Masal anlatırlardı, dinî

hikâyeler anlatırlardı, tanıklık ettikleri yakın tarihimizi anlatırlardı.

Bütün anlatışlarında görgü ve duyarlık bizi usul usul kuşatıyordu. Onların anlattıklarıyla büyüyor, hayata hazırlanıyorduk...

İlkokul öğretmenlerimi bunca yıl sonra da derin bir sevgiyle hatırlarım. İlkokulda üç öğretmenim oldu, üçü de hanımdı. Her birinden anılar yaşar.

Ulviye Öğretmen, Cihangir’de, Ege Bahçesi’nin karşısındaki bir apartmanın giriş katında otururdu. Şeker Bayramı’nda ziyaretine gitmiştik. Elini öpmüştüm; öğretmenim de bana ipek mendil hediye etmişti.

Belkis Öğretmen ve eşiyle annem babam da görüşürlerdi. Belkis Öğretmen, Salacak’ta oturuyordu. Evden deniz, Kızkulesi görünürdü.

Nevzat Öğretmen hiç evlenmemişti. Taksim Gazinosu’ndaki okul çayımıza her günkü giysilerinden çok farklı, şık bir kıyafetle geldiğini nedense unutamam.

Babam, Teknik Üniversite’de hocaydı. Annem ev hanımı, ablam lise öğrencisi, ben ilkokul öğrencisi... Bizim aile dört kişiydi.

Babam sertti galiba. Ya da babamı pek tanıyamadığımı itiraf etmeliyim. Zaten on sekiz yaşımdayken babamı kaybettim. Onu tanıyamamış olmama şimdi hayıflanıyorum.

Annemse, yirmi üç-yirmi dört yaşlarımdayken, ‘erken bunama’ denebilecek bir hastalığın esiri oldu. Bu olay beni –sanırım– hayli olgunlaştırdı. Dünyaya

başka türlü bakmaya koyuldum: İnsanın acısı ve yalnızlığı benim için birinci sıraya geçti.

Çocukluk semtlerimizdeki komşularımızı da anmalıyım. Her birinin ayrı etkisi yaşar bende. Ellili, altmışlı yılları onların varlıklarından yaşatabiliyorum bazı yazılarımda, bir-iki romanımda.

Onlar, sakın dünyanın sakın insanlarıydılar. Büyük tutkuları, gözü dönük hırsları yoktu.

Aslında 'olaysız' günler içindeydik. Demin söylediğim Altı Yedi Eylül Olayları ve 27 Mayıs, çocukluk dönemimin en önemli iki olayıdır.

Bu dingin günlerin en büyük sevinciyse sinema ve tiyatroydu. Her ikisine de bayılırdım. Her ikisi de büyüleyici gelirdi.

Sinemaya çoğu kez cumartesi günleri giderdik. Hollywood filmlerinin çekiciliğini niye inkâr edeyim? Rüyalarla örülü, hiçbir zaman gerçeklikte yaşanamayacak Hollywood hikâyeleri hayal dünyamı altüst etmiştir. Sinema dönüşü, daha yolda, sonra evimizde, gördüğümüz filmi bir de belleğimde yaşatır dururdum.

Tiyatroya pazar günleri giderdik. Daima matineye. Şehir Tiyatrosu'yla çok içli dışlıydık. Tepebaşı Dram'la Yeni Komedi'nin bütün oyunlarını, işte o yıllarda izlemiş olmalıyım.

Ziya Osman Saba'nın değiştiğini söylediği İstanbul'u ben büsbütün değişmeye koyulmuşken tatmış sayılırım. Birçok özelliğin son tanıklarındanım. Elli yıldır yaşadığım bu kenti, bugünlerinde, yazık, artık tanıyamıyorum...

İstanbul’da büyük maç...

Ocağın ilk haftasına rastlıyor olmalı. Öyleyse, yıllardan 1958.

Ama aralığın son haftası da olabilir. O zaman, yıllardan 1957.

Şöyle deniyor çünkü: “Geçen pazar günü Fenerbahçe ile Galatasaray takımları arasında yapılan lig karşılaşmasını...” Dergi, *Hayat* mecmuası; 10 Ocak tarihli.

Bir dolu fotoğrafa bakakalıyorsunuz. Kırk yıl öncesinin İstanbul’u, İnönü Stadyumu. Maçı, “47.193 lira 50 kuruş duhuliye ücreti ödeyerek 26.787 kişi” seyretmiş; “böylece stadın seyirci ve hasılat rekorları” kırılmış.

Yan yana iki fotoğraf: Bize göre sağdakinde Galatasaray taraftarları, soldakinde Fenerbahçeliler. “Yukarıda tezahürat yapan kulüp taraftarlarını görüyorsunuz,” deniyor.

“Galatasaray Kulübü Reisi” Sadık Giz eşiyile birlikte şeref tribününde. Sadık Bey kalın paltosunun yakalarını kaldırmış. Eşinin –eşi dedim ama, yanındaki hanımı kastetmek için...– yanındaki hanımın saçları meçli. O da dökümlü yünlü bir kumaştan manto giymiş; objektife gülümsüyor.

Maçı seyredenler arasında bir “film artisti” var: Belgin Doruk. Belgin Hanım’ın maça gelişi o yıllarda başlı başına olay olmuş. Zaten maçı izleyen “çok tanınmış simalar” varmış. Belgin Doruk çok genç; yanında iki hanım, şapkalı üç bey. Belgin Doruk’un saçlarını uzun, beyaz bir kaşkol örtüyor.

Tribünlerdeki az sayıda hanıma karşılık, evlerde, hanımlar radyo başındaymışlar. Üstelik, maç dolayısıyla her şeyi unutmuşlarmış. Radyo başında, saçlar yapılı, galiba permanatlı üç hanım, spikerin anlattığı maçı dinliyorlar. Yüzlerindeki ifadeye kapılacak ol-sak, maç değil, savaş haberi dinledikleri sanılabilir...

Galatasaray'la Fenerbahçe'nin maçı bütün mem-leketi ilgilendirmesi nedeniyle *Hayat* mecmuası mu-habirini pek şaşırtmış. Şöyle yazmış fotoğraf altına: "Maç sanki Dolmabahçe'de değil, taksi radyolarına kadar bütün memlekette oynandı."

Fotoğrafi anlatayım: Taksinin arka koltuğundan çekilmiş. Önde yüzü görülmeyen şoför, profilden görebildiğimiz iki bey. Beylerden biri, elini ağzına götürmüş, ötekisi ağlamaklı.

"Menderes Stadda"; öyle yazıyor. Gerisini de okuyalım:

"İki ezeli rakip arasında yapılan bu mühim karşı-laşma çok büyük alâka topladı. Netekim bu maçı sey-reden meraklılar arasında Başvekil Adnan Menderes de bulunuyordu. Yukarıdaki fotoğrafta Menderes'i İstanbul Vali ve Belediye Reisi Mümtaz Tarhan ile maçı seyrederken görüyorsunuz."

Adnan Menderes şapkasını çıkarmış, dizleri üs-tüne koymuş. İki buçuk yıl sonrası, besbelli, aklının ucundan bile geçmiyor. Gülümsüyor. Tribünün he-men altında iki de subay var; onlar da gülümsüyor-lar...

Maç galiba 1-1 berabere bitmiş. Galatasaray'ın golünü Metin atmış. Fenerbahçeliler ısıklamış, Ga-latasaraylılar sahaya 'çiçekler' atmışlar.

Fenerbahçe'den gol yirminci dakikada gelmiş; “Şirzat'ın bir atağı sırasında topu kapan Kaptan Şeref, Turgay'ın ileri çıkmasından istifade ederek golü” atmış.

Kırk yedinci dakika çok kritikmiş. İkinci devre başlar başlamaz hücumla geçen Fenerbahçeli futbolcular “şansızlık yüzünden büyük bir gol fırsatından mahrum” olmuşlar.

Zira, Şeref'in ortaladığı top Can'ın ayağına gelmiş; “bu futbolcu önüne düşen topa güzel bir sol vuruş yapmışsa da top Galatasaray kalesinin üst direğine çarparak geri” dönmüş...

Kalabalık seyirci, maça girerken kapılarda sıkışıp kaldığı gibi, maç sona erdikten sonra da, çıkışta, kapılarda sıkışıp kalmış.

Fotoğraflarda kalelerin arkasında bir-iki fotoğrafçı görünüyor. Daha geri planda jandarma erleri. Fotoğraflarda maç izleyicilerinin hemen tümünün paltolu, şapkalı, kravatlı olduğu görülüyor. Belgin Doruk'un yanındaki beylerden biri sigara içmekte; başka sigara içen yok. Bir fotoğrafta da geri planda Taşkılla görünüyor.

Demin İnönü Stadyumu demiştim. Ama herhalde o yıllarda öyle denmiyordu. İnönü Gezisi denmiyordu da, Taksim Gezisi deniyordu. Stadyuma da galiba Mithatpaşa Stadyumu denirdi.

O kısır siyasal çekişme, muhakkak ki, bugünün bedbaht, perişan maç seyircisini doğurdu.

Galatasaray Lisesi

Orada, hep de bir sonbahar günü, ahşap kapının önünde babamdan ayrılırken görürüm kendimi: Galatasaray Lisesi'ne başlıyorum.

Neredeyse kırk yıla yakın bir zaman geçmiş. Bununla birlikte sonbahar gününün renkleri, ışıkları, okul bahçesi, demir parmaklıklı kapı sanki az önce siymişçesine canlıdır bende. Belleğimi yormama hiç gerek kalmaz.

Gri pantolon-lâcivert ceket; lâcivert ceketimin üst cebinde okulun sarı-kırmızı arması, iç içe geçmiş G ve S harfleri. Kravat da takmış mıydım?

Babamın elinde fotoğraf makinesi, okul kapısında fotoğrafım çekiliyor. Aransa, bir kutuda... artık açılmayan o pek çok kutudan birinde bu fotoğraf... bu dia bulunabilir.

Fakat tekrar bakmak istemem. Zaten görür gibiyim: Hayli endişeli, üzgün görünüyorum. Evimizden ayrı kalacağım ilk gece.

Gerçi annemden babamdan, evimizden, ablamdan ayrı kaldığım başka geceler olmuş ama, yine de akraba evleri, dedemin Kadıköyü'ndeki evi, galiba hepi topu o kadar.

Şimdi yabancı yerdeyim.

İstiklâl Marşı okunup bayrak töreni bittikten sonra babamı kalabalık ortasında göremez oluyorum. Sınıflarımıza gidiyoruz. Hazırlık A'dayım.

Öğretmenimiz Mösyö Arditi yine Galatasaray amblemlili defterlerimizden birini açmamızı istiyor.

Defterlerimizi çıkarıyoruz. Mösyö Arditi tebeşir alıp karatahtaya geçiyor.

Cahier de Vocabulaire. Ama ‘kayiye dö voka-büler’ okunuyor. Öyle başka harflerle yazılıp başka harflerle okunmasına akıl erdiremiyorum. Mösyö Arditi sebebini belki anlatıyor; dinlemedim ki; ben evimizi düşünüyorum.

Annem şimdi mutfaktadır, öğle yemeğini hazırlıyor.

Ablam okulda, ama öğleden sonra eve dönecek o.

Babam öğle yemeğinden sonra yine üniversiteye, işine döner.

Sınıfımızdan kilisenin çan kulesi görünürdü. Çanlar çalar mıydı? Enikonu uzun süren bir sonbahardı. Ilık havalar ve sınıfın açık pencereleri. Hep çan kulesinde gözüm.

İçi resimli okul kitabımız, *Le Livre de Français*’nin sayfalarını karıştırır, o resimlere, illüstrasyonlara sığındım. Bütün dünyam buydu. Başka hiçbir şeyden hoşlanmıyordum.

Yok, bir de cumartesi günleri. Cumartesi günleri eve dönüyorum. İlk cumartesi tutuk konuştuğumu, kekelediğimi, kelimeleri bulmakta zorluk çektiğimi nasıl unutabilirim!

Okulun birçok koridoru geçildikten sonra arka bahçeye çıkılır. Arka bahçe benim için ‘havuzlu bahçe’dir. Havuzda denizkızı heykeli. Yolum ne zaman Galatasaray Lisesi’ne düşse, havuzlu bahçemi bir kez daha görmek isterim.

Öğrenim yıllarım boyunca hiçbir zaman başarılı bir öğrenci olamadım. Ne var ki, Galatasaray yıllarında büsbütün başarısızdım.

Dersleri sevmediğim gibi, okuldaki hayatı da sevmezdim. Hele yatılı günlerimde. Zil çalınca üst kata, yatakhaneye çıkılır. Sıra sıra karyolalar. Musluk başında bekleyişler. Işıklar söner.

Karanlıkta pencereden dışarıyı görünür. Galatasaray Postanesi, azıcık gökyüzü. Gecenin gökyüzünde tek tük yıldız belirir mi, gözlerim kamaştıkça o yıldızları ben mi uydururum...

Uyku çıkagelinceye kadar filmler geçer gözümün önünden. Yeni Melek'te gördüklerim, Emek'te, Atlas'ta, Saray'da gördüklerim. Bu filmleri âdeta yeniden kurgularım.

Bir de fotoğraf var, hem üstelik siyah-beyaz bir fotoğraf. Albümümde duruyor. Bütün sınıf, arkadaşlar, öğretmenimiz, birkaç sıra dizilip çektirmişiz. Gidip bakmadığım bir fotoğraf şimdi.

Ölen arkadaşlarım var o fotoğrafta. Çok zengin olanlar. Önemli mevkilere (!) erişenler, yoksul düşenler, hayata savrulup gitmiş olanlar. Düşündükçe, anılarının birer ikişer silinmiş olduğunu şaşırarak ayırt ediyorum.

Sonraları çok seyrek karşılaşmalar; ayaküstü; söylenecek söz kalmamış. Belki de yokmuş. Geçen zaman tortu bırakmış sanki geriye.

Ölenler burukluk yaratıyor. Hayata savrulanları kendime galiba daha yakın hissediyorum.

Ne tuhaf: Galatasaray Lisesi'nin kapısındaki öğrenciye ben değilmişim gibi bakıp duruyorum.

Çapa

Çapa'yı ben boş arsalı, bostanlı, ahşap evli haliyle hatırlıyorum. Rahat rahat bir kırk yıl önceye dönmek gerek:

O zamanlar Vatan Caddesi yeni açılıyordu. Adnan Menderes'in yollar açma merakı büyüklerimizi ikiye bölmüştü diyebilirim. Bazı büyüklerimiz yeni yollar, caddeler açılırken tarihî değer taşıyan eski yapıların, ata yadigârı anıtların mirasyedi savurganlığıyla ortadan kaldırılıyor olmasına hop oturup hop kalkarlardı. Bazı büyüklerimiz de İstanbul'un hızla kalabalıklaştığı, yolların yakında yetmeyeceği kanısındaydılar...

Biz, Vatan Caddesi'ne Cihangir'den, ana duraktan bindiğimiz bilmem kaç numaralı otobüsle geldik. Şimdi bana çok uzun bir otobüs yolculuğu gibi geliyor. Ya da: Asıl, çocukken öyle gelirdi ve şimdi yine öyle hatırlıyorum.

Sonra Çapa'ya nasıl ulaşırdık? Çapa'ya niye giderdik? Bunlar hayli silik.

Bir-iki hastane ziyareti aklımda. Hastaya limon kolonyası alındığı da. İlle limon kolonyası. Bu yüzden olacak, limon kolonyası bende hep hastane çağrışımı uyandırır.

Çok şükür, öyle ağır hastalar değildi ziyareti-ne gittiklerimiz. Çapa'da bir apandisit ameliyatı, Gureba'da bir doğum. Çapa'ya ulaşır ulaşmaz hep hastaneler bölgesine geldik sanıyordum. Bugün de öyle değil mi? Yolum düştükçe fark ediyorum, yerlerde birçok özel hastane açılmış.

Millet Caddesi'ne gelince, o zamanlar, yani şöyle kırk yıl önce, büyük büyük apartmanlar birdenbire inşa ediliyordu. Oysa iki, bilemediniz üç katlı ahşap, eski, çökkün İstanbul evleri zamana bir süre daha meydan okuyabiliriz sanmışlardı.

Az sonra anlatacağım, bu evlerden biri, belleğimde pırıl pırıldır.

Bu evlerin birbirlerine yaslanmış, birbirlerine el uzatmış, dayanışmalı bir halleri okunurdu. Kararık yüzlerinde âdeta onurlu bir yoksulluk hissolunuyordu. Hemen yanlarında, bitişiklerinde biten büyük boy apartmanlar, semtin o dervişçe yoksulluğuna –benzetme yerindeyse– Orhan Kemal'in romanlarındaki zengin aileleri, patron babaları, şımarık genç kızları, saçları yapılı anneleri getirivermişti, o şımarık zengin çocuklarını da.

Apartmanlarla birlikte yalnızca ahşap evlerin ömrü sona ermiyordu Çapa'da. Her birinin ille meyve ağaçlı; kirazlı, dutlu, erikli, küçümen arka bahçeleri, apartmanların geniş arsaları için feda ediliyordu.

Öyle bir bostan gözümün önünde. Çapa'da, kent büyürken, o zavallı bostanda hâlâ top top yeşil salatalar duruyor ve yaşlı bahçıvanla karısı salataları suluyorlar. Bu salataların yapraklarını evde yediklerimizden daha yeşil... yemyeşil... zümrüt yeşili görüyorum.

Ama annem, “Yakında bostan mostan kalmaz...” diyor. Gerçekten bostan kalmadı oralarda. Her biri bir ‘peyzaj’ duygusu bırakırdı.

Çapa'ya bir kez de Çapalı Emine Hanım için gitmiştik. Çapalı Emine Hanım falcıydı. Galiba Aksaray'da falcı bir başka Emine Hanım varmış, ikisini birbirinden ayırt etmek için, bizim gittiğimize Çapalı Emine deniyormuş.

Falcı hanımı sonraları Hüseyin Rahmi'nin romanlarında elimle koymuş gibi bulacaktım. Handiyse aynı kılık kıyafet, handiyse aynı konuşma tarzı, aynı mimikler, aynı jestler. O, besbelli bir '*Çardaklı Bakıcı*'ydi.

Çapalı Emine Hanım iki katlı bir evde oturuyordu. Fal baktırmaya gelen kalabalık hanımlar, tek tük bey alt katta, sokağa bakan ön odaya alınıyor; sonra sıra geldikçe, sırası gelen üst katta bir arka odaya götürülüyordu.

Üst kattaki arka oda hakikaten çardaklı bir arka bahçeye bakıyordu. Yaz başlangıcıydı, odanın bir penceresi kapalı, ötekisi açıktı. Açık pencereden ince rüzgâr esiyor, kirli tül perdeleri uçuşturuyordu.

Çapalı Emine Hanım, "Hanede bir sıkıntı görüyorum, büyük sıkıntı görüyorum" demiş; o sonbahar babam üniversitedeki görevinden 27 Mayıs askerî yönetiminin buyruğuyla, 147'ler arasında uzaklaştırılmış; falcının her şeyi bak nasıl bildiği ortaya çıkmış, günlerce konuşulmuştu...

Ayrıca Çapalı Emine Hanım'ın kahve falına değil, bir tas suya bakıp istikbali okuması büsbütün etkilemişti. Bunun artık bir fal değil, büyücülük olduğu söylenmişti.

Hatırladığım Çapa'da İstanbul folklorunun son izlerine tanıklık ettim. Meselâ bakkalların camekânla-

rında beyaz ve şeker pembesi çubuk şekerler hâlâ asılı duruyordu. Meselâ elinde tepsi, tepside üstü gazete kâğıdıyla örtülü börek, fırına giden, fırından dönen kız çocukları gözümün önünde.

Şimdi Çapa, Millet Caddesi'nin uğultulu trafiğinden mi ibaret?

Hayalimde kalan iskeleler

Çocukluğumdaki İstanbul'un denizleri âdeta bambaşka iskelelerle çevriliydi. Vapurlar gelir gider, vapurlar gün boyu bizi oradan oraya taşırlardı.

Şimdi düşünüyorum da, bu vapurlarla ne çok iskeleye uğramışız! Kimilerinde biz inmemişiz, başka yolcular inmiş, sonra vapur kalkmış ve bizi başka bir iskeleye götürmüş...

Bu iskeleler, bu vapurlar kenti bir uçtan bir uca birbirine bağlıyor, insanları bir semtten bir semte birbirine kavuşturuyordu. Bu yüzden birinin, hele iskelelerin, bir sevgililer birleştiricisi olduğu söylenebilir.

Denizi, vapuru, iskeleyi en uzak anılarımda nasıl görmeliyim? Herhalde Kadıköyü'nden başlamalıyım. Çünkü orada doğmuşum.

Kadıköyü'nün iskelesi bende hep martılarla, karabataklarla belirir. Bu beyaz binanın üst katından bazan müzik sesleri gelir ve cazbant romantik parçalar çalmaktadır. Öyle ya, hatırladığım o yıllarda, üst kattaki salonda nişan törenleri, düğünler olurdu. Biz yolcular da aşağı kattaki sütunlu salondan

vapura binerdik. Vapurda üst kata çıkıp pencere kenarında yer bulmuşsak, ille, iskeledeki mutlu toplantıların görüntülerini kapmaya çalışırdık.

Ama Kadıköy'nden Karaköy'e çoğu kez gündüz vakti geçtiğimizden nişan ve düğün törenlerine pek seyrek rastlamış olmalıyım.

Kadıköyü'nün bir başka unutulmaz iskelesi elbette Moda Vapur İskelesi'ydi. Orayı o kadar çok severdim ki, sonra dayanamayıp bazı romanlarımda yazdım. Moda İskelesi de beyazdı, mavi çiniliydi; bugün de öyle ama, artık uğramıyor vapurlar, orada kendi kendine duruyor.

Zaten Kadıköyü'nün böyle terk edilmiş ya da yıkılıp gitmiş iskeleleri var. Onları yalnızca hayalimde canlandırabiliyorum.

Sözgelimi –Moda'nın hemen karşısındaki– Kalamış. Bu Kalamış İskelesi, Ziya Osman Saba'nın eşsiz “Neveser” hikâyesinde geçer. Kalamış çoktan yıkıldı.

Cihangir'e taşındıktan sonra yaz günleri denize girmek için karşıya geçerdik. Salacak İskelesi'ni o yüzden hatırlıyorum. Toprağa saplanıp kaldı. Salacak Plajı'nda bütün günü geçirip, akşama doğru iskeleye döndüğümüzde, az ötemizde günbatımına karışmış Kızkulesi harikulâde görünürdü.

Bazan da Fenerbahçe Plajı'na giderdik, bazan da Suadiye'ye, Caddebostan'a... Bütün bu semtlerin güzelim iskeleleri gözümüzün önünde yıkılıp gitti. Her birinde, oralarda büyüklerimizle el ele tutuşlarımızın anıları kaldı.

Boğaziçi iskelelerini unuttuğum sanılmasın. Onlar artık birer küçük yalı inceliğindeydi. Hemen hepsi ahşaptı; beyaz ve lâcivert yağlıboyalarıyla bayram için bahriyeli çocuk kıyafetine bürünmüş görünürlerdi. Denize kavuştuklarında yosunlar yosun yeşili, midyeler sedefli sedefli parlardı.

Bugünün dünyasına hayli gülünç gelebilecek bir gezintimiz, eğlencemiz vardı: Boğaziçi’ni iskele iskele dolaşmak. Annem tavuklu, peynirli sandviçler, poğaçalar yapar, sonra termosta çay...

O iskelelerimiz de hayalimde gitgide sönüyor. Hangileri yıkıldı? Kandilli duruyor ama, –adı bana pek tuhaf gelen– Vaniköy yıkıldı. Emirgân galiba yıkıldı. Rumelihisarı’nın ki lokanta. Büyükdere’nin ki ne oldu? Onun heykelleri bile vardı. Boyacıköy yıkıldı.

Böylece onlar birer ikişer yıkıldıkça, özel işletmeler kimliğine büründükçe, terk edilmiş kaldıkça Boğaziçi de kamunun olmaktan çıktı. Şimdi Boğaz’a özel arabayla gidiyoruz, eskinin alçakgönüllü gezintilerine gönül indirmiyoruz.

İstanbul denizlerinin en ilginç iskelelerinden biri Eyüp’ünkiydi. Eyüpsultan’a karayolundan gittiğimiz gibi, vapurla gittiğimizi de bilirim. Sonra yine vapura binilir ve Kasımpaşa’ya gelinirdi. Haliç’in kötü kokuları yeni mi başlamıştı, hatırlayamıyorum. Ama Haliç’in koyu renk suları altında Bizans imparatorlarının hazineleri olduğu hep söylenirdi. Haliç bir gün temizlenince altınlar ve ışıltılı mücevherler çıkacaktı.

İstanbul’un ‘sosyetik’ iskeleleri Adalar’ın iskeleleriydi. Füzuran duyarlı hikâyesinde günübirlik

Ada gezmelerini anlatır. Günübirlik gidenler arasındaydık Adalar'a. Örneke Kınalı'ya, Burgaz'a. Heybeli'yi büyüklerimiz galiba kasvetli bulurlar, Büyükada'nın pahalı olduğunu, 'bize göre' olmadığını söylerlerdi.

Ada iskeleleri belki de son 'meydan'lı iskelelerdi. Adalılar iskele meydanında toplaşırlar; gelenler sevgiyle karşılanır, gidenler hüznle uğurlanırdı.

İskelelerden geriye meğerse o uğurlayışlar kalmış...

Tarabya

Tarabya, Boğaziçi'nde, Rumeli yakasında en sevdiğim yerlerden biriydi.

Tarabya'ya ilişkin, benim için en eski bilgi birikintisi Mehmed Rauf'un *Eylûl* romanındadır. Suad'a yasak bir aşkla bağlı Necib, Tarabya'da Summer Palace Otelinde kalır. Burada hep alafranga hayat sürülmektedir.

Summer Palace'ın on dokuzuncu yüzyılın sonunda inşa edildiği söyleniyor. Dört beş katlı, o zaman için hayli modern, lüks bir otel. Beyazmış, yayvanmış. Alman Elçiliği'nin oralardaymış. Sümer Korusu'nun ortasında. Bu 'Sümer' adı herhalde 'Summer'dan geliyor.

Eylûl'ün oteldeki yaşamayı tasvir eden birkaç paragrafını o kadar severdim ki açıp açıp tekrar okurdum. Burada içki içilir, poker oynanır, sonbahar başlangıcında yağmurun damla damla camlara

üşüşmesi seyredilir, aşk bezginliğiyle derin hüzneler duyulurdu...

Demin Alman Elçiliği dedim. Onun geniş bahçesinde, belki kırk yıl önce, bir ‘yaz tiyatrosu’ seyretmiştim. Ağaçlar arasında kurulmuş bir sahneyi de ilk kez görüyordum. Oyun Almancaydı, tabii hiçbir şey anlamamıştım. Ne var ki yaprak yelpazeleriyle örtülü, yaz sıcağının ansızın serinleyiverdiği bir yerde, bir orman tiyatrosunda oyun seyretmek olağanüstüydü. Bana masal gibi geliyor bugün.

Tarabya çocukluğumda hâlâ Rumlarla, Ermenilerle zengin bir kültür dokusuna işaret ederdi. Annemle babamın evlilik yıldönümlerini kutlamaya gitmiştik. Lokantayla çay salonu arası tuhaf, güzel bir mekândı. Bordo kadife perdelerini hatırlıyorum. Biz ablamla biraz yürüyüşe çıktık. Dönüşte, annemle babamı karşılıklı vermut içerlerken bulduk. Vermutun kızıl da kırmızı, kırmızıyken kızıl alacası çok hoşuma gitmişti, ancak bir yudum tadabildiğim tadı da. Müşterisini ağırlamaktan handiyse haz duyan Rum garson sonra nar gibi kızarmış, küçücük muska börekler getirmişti...

Tarabya’nın iştah açıcı yerleri, çok gençken İstanbul’a geldiğinde koskoca Kavafis’i bile etkilemiş; 1882’de “Tarabya’dan Ayrılırken” adlı bir şiir yazıyor:

*Hoşça kal Tarabya, hoşça kalın otelin zevkleri
Çatlayasıya yenen güzel yemekleri...
(Özdemir İnce-Herkül Millas çevirisi).*

Burada anılan otel yine Summer Palace olabilir mi?

Ben Büyük Tarabya Otel'i'nin yapılışını hatırlarım. Denize doğru azman bir inşaattı. Kat kat çıkışına tanık oldum; babamla gider bakardık. Babam, tam burada, bir zamanlar başka bir otel olduğunu söylerdi. Adı galiba Konak Otel'iymiş.

Otel geçince, denizden esen rüzgâr, yaz kış şiddetini korur. Üç-dört yıl öncesine kadar oralarda her sabah yürüyüş yapardım. Yaz günleri bile oteli geçince, rüzgârla mücadele etmek gerekir.

Sonra birtakım ahşap evler başlar. Önlerinden yol geçmiş yalı benzeri evlerdir bunlar. Bazıları uzun yıllar çok bakımsız kaldı; kararık, fırlak ahşapları iç yakardı. Sonra Boğaziçi modası başlayınca yenilendiler, gelgelelim biraz rüküşleştiler.

Tarabya'ya eskiden karadan gittiğimiz gibi, vapurla da giderdik. Vapur yolculuğu uzun sürer, ama denizin yaz günlerine özgü görkemi yudum yudum tadılırdı. Yalnız vapura erkenden binip açıkta yer kapmak gerekirdi.

Sonra vapur seferi kaldırıldı. Sahi, vapur iskelesi ne oldu?

Onca zaman her sabah Tarabya'dan geçtim de vapur iskelesinin ne olduğunu çıkaramıyorum. İskelenin berisindeki midyeciler gözümün önünde. Aralıksız çalışırlar, kabukları açıp midyeleri çıkarırlar, plastik kovalarda, leğenlerde yine deniz suyuna bırakırlardı.

Tarabya'nın en güzel zamanı, bence, haziran başı ve sonbahardır. Haziranda hâlâ tek tük ergu-

vana rastlanıyor, erguvanlar hep eflâtun çiçeklerle donanmış. Sonbaharda, tepedeki tek manolya ağacı, bütün yaz beyaz çiçeklerle donanmışken çiçeklerini döküyor...

Çocukluğumun Tarabya'sı sessiz, dingindi. Gençliğimin Tarabya'sı pek gürültülüdür: Balık lokantaları, lüks meyhaneler yol boyu deniz üstüne kadar açılmıştır. Şimdi bunlar kaldırılıp yol boşaltıldı ama, bu kez de çalgılı lokantaların, arabeskle tavernaların gürültüsünden geçilmiyor geceleri.

Zaten bugün Tarabya bir lokanta-gazino-meyhane-taverna yığınağı görünümünde.

Yıllar önceydi, Tarabya Plajı'na gitmiştik. Deniz, Kadıköyü sahillerinin denizinden adamakıllı soğuktı. "Eee, Boğaz'ın denizi serin olur..." denmişti.

Şimdi o serin sular, boydan boya yat limanı oldu. Serin sular artık kirli. Sabahları yürüyüşe çıkmıyorum. Tarabya bana eskisi kadar çekici gelmiyor.

Şimdi neredeler?

Bu ara birkaç kez Küçük Sahne'ye gittim. Beyoğlu'nun bu hırpalanmış, güzel tiyatrosu, sevgili Çolpan İlhan'ın emeğiyle boyanıp arınıyor.

Küçük Sahne'nin mermeri yorgun merdivenini çıkarken tuhaf oluyor insan, hele biz yaştakiler. Biz yaştakilerin orada çok anısı var. Tiyatro sevdasında Küçük Sahne'nin rolü nasıl yadsınır?!

Tam bunları düşünürken 10 Ocak 1958 tarihli *Hayat* mecmuasında -*Hayat*'a dergi denmezdi, ille

‘mecmua’ydı o—, koskoca iki sayfa “Küçük Sahneciler Şimdi Ne Yapıyor?” başlıklı röportajla karşılaştım. Metafizik bir rastlaşmaydı sanki.

Şöyle başlıyor:

“Geçen seneye kadar İstanbul’da büyük bir ihtiyacı karşılayan küçük bir sanatkâr topluluğu vardı: Küçük Sahne Tiyatrosu. Bugün dağılmış bulunan bu topluluğun elemanları nerededir? Mecmuamız hepimizin gönüllerinde yer etmiş olan bu sanatkârları teker teker bulmuş ve bugünkü hayatlarının dekoru içinde karşınıza çıkarmıştır.”

İşte, bir ev dekorunda, benim sahnede hiç izlediğim, ama ününü çok işittiğim Heyecan Başaran. O yıllarda *Fareler ve İnsanlar*’daki, *Kanlı Düğün*’deki kompozisyonlarıyla çok beğenilmiş. Ne var ki Heyecan Başaran, 1954’te evlenmiş, sahneden ayrılmış. Eşi ve iki çocuğuyla birlikte Levent’teki evinde yaşıyormuş...

Evet-evet; o yılların öyle bir ‘deyiş’i vardı. Evlendi ve sahneden ayrıldı... Evlenince sahneden niye ayrılınyordu?

Bir fotoğrafta ağabeyimiz Mücap Ofluoğlu, kulis gibi bir yerde. Mücap Bey, Küçük Sahne’deki yıllarında meğerse hep kır saçlarla oynarmış, titrek sesiyle baba rollerine çıkarmış. Röportajı gerçekleştiren M. Bayraktar, onu öyle simsiyah saçlarıyla karşısında görünce şaşırıyor, gençliğine, enerjisine hayran oluyor Mücap Bey’in.

Mücap Ofluoğlu, tiyatro kurmak hazırlıkları içindeymiş. 120 kişilik bu tiyatronun adı ‘Canlı Kuklalar Tiyatrosu’ olacakmış. Nefis bir roman adı....

Bir fotoğrafta, bu kez, Uğur Başaran. Levent'teki evinde –‘Levent’teki evler, görüyorsunuz, ısrarla vurgulanıyor– Uğur Hanım eski albümleri karıştırıyor, bir fotoğraf tutuyor sağ elinde: Fotoğraf içinde fotoğraf. O, bu sezon Muammer Karaca Tiyatrosu'nda çalışmaya başlamış.

(Birden elbette Karaca Tiyatrosu. Muammer Karaca'nın çok şükür pek çok oyununu izledim. Güldürme ustası, dev aktördü.)

Hem aktör, hem şair, “komple sanatkâr” Cahit Irgat, Küçük Sahne'nin temel direklerinden biriymiş. Küçük Sahne'den sonra İstanbul'u da terk etmiş. Bugün Ankara Devlet Tiyatrosu'nun kadrosunda çalışmaktaymış...

Acaba diyorum, vefalı bir yayıncı çıkar da Cahit Irgat'ın *Geri Dönemezsin*, *İnsan Kafesi* romanlarını yeniden yayımlar mı?

Bir fotoğrafta Münir Özkul. Münir Özkul, Küçük Sahne'nin ele avuca sığmaz aktörüymüş, komedilerde hareketli oyunuyla seyirciyi günlük hayatın sıkıntılarından kurtarırmış. O, artık, Şehir Tiyatrosu'nun aktörü. *Gönül Kaçanı Kovalar* piyesinin provalarında şimdi...

Bir fotoğrafta rahmetli Mümtaz Ener. Otuz yıllık tecrübesiyle gelmiş Küçük Sahne'ye. Tiyatro dağılınca “dublaj ve diyaloglar yapmakla” meşgul oluyormuş. Bu “diyaloglar yapmak” sözü bilmece gibi.

Nihayet bir fotoğrafta Sadri Alışık'la Çolpan İlhan. Onlar. Lale Film Stüdyosu'nda *Bir Şoförün Gizli Defteri*'ni seslendiriyorlar. Olanca gençliği, olanca güzelliğiyle Çolpan. “İlerisi için çok şeyler

vaat eden yeni kabiliyetlerden”miş. Sadri Bey’si: “Küçük Sahne’nin bu esmer jön-prömiyesi...” Sadri Bey, boyuna filmler çeviriyormuş: *Duvaklı Göl, Şeytan Mayası, Altın Kafes...*

Aziz dostum, ağabeyim Sadri Alışık’tan ‘ilk’ Küçük Sahne hikâyelerini kim bilir kaç kez dinledim. Küçük Sahne’nin o yıllardaki kulisini kâğıt üstünde handiyse yaşatabilirim.

Öteki Küçük Sahnelerin canlı tanığımı. Kocaman bir plaka var fuayede; emek vermiş oyuncuların adları yazılı. Bir-iki eksik söz konusu ama, var olan liste de büyülemeye yetip artıyor. Küçük Sahne gerçekten bir ‘okul’du...

Küçük Sahne’ye gidiyorum dedim ya, dönüşte ille Balık Pazarı’na uğruyorum. Balık Pazarı hâlâ çok güzel. Sebze, meyve tezgâhlarında sonbahar!

Cumhuriyet Anıtı

O zamanlar ‘Cumhuriyet Anıtı’ mı diyorduk; yoksa... galiba, ‘Taksim Anıtı’, ‘Taksim Abidesi.’ Onu ilk ne zaman gördüm; hatırlayamıyorum.

Kadıköy’ünde otururken arada bir Taksim’e çıkardık. Gördüysem bile, yaşıma o kadar küçük ki, ancak hayal meyal hatırlayabilirim. Herhalde Cihangir’e taşındığımızdan sonra olacak.

Önünden sık sık geçerdik. Pazar günleri, Arnavutköy’ne Ferit Amcalara gidilirken, Boğaziçi dolmuşlarının kalktığı yola buradan, anıtın önünden geçerdik. Babam bu anıtın öyküsünü anlatırdı.

Cumhuriyet'ten sonra abidenin yapılmasına karar verilmiş. Babam, "Bu abide İstanbul halkının Cumhuriyetimize bir saygı ifadesidir," derdi. Çünkü anıt için İstanbullulardan makbuz karşılığı bağış toplanmış. İstanbullular da böylesi bir ödevi seve seve üstlenmişler.

Taksim Anıtı'nın yaratıcısı, yine babamdan öğreniyorduk, ünlü bir İtalyan heykeltıraşmış: Canonica. Bu 'Canonica' adı o zamanlar bana âdeta müzikli, ahenkli gelirdi. Kendi kendime boyuna Kanonika-Kanonica derdim.

Canonica daha yaşıyormuş ama artık çok yaşlıymış. Bu bilgi de her defasında tekrarlanırdı. Oysa, anıt kendisine ısmarlandığında ellisini aşkın, olgunluk çağında bir heykeltıraşmış.

Babam, heykeltıraş ölçüsünde, heykelin, anıtın kaidesini gerçekleştiren, çevre düzenini kuran mimar Mengeri üzerinde de dururdu. Mimarî babama daha yakın, yatkın gelirdi; heykel sanatına sanki biraz uzak bakıyordu.

Bununla birlikte Cumhuriyet Anıtı'nın derin etkisi altındaydı. Ona baktıkça, Kurtuluş Savaşı'nı sahne sahne, Kurtuluş Savaşı önderlerini de bütün yaşamöyküleriyle görür gibiydi. Orada anıtın altında kim bilir kaç kez durmuşuzdur.

Çocukluk fotoğraflarım arasında, Taksim Abidesi önünde çekilmiş olanlar vardır. Zaten bizim kuşaktan hangi İstanbullu çocuğun yoktur ki?!

Dahası, yurdun dört bir yanından İstanbul'a gelenler anıt önünde fotoğraf çektirirlerdi. Bilmiyorum, o gezgin fotoğrafçılar yine orada bir aşağı bir

yukarı dolaşıp duruyorlar, “Foto! Foto!” diye bağırıyorlar mı?

Heykeller bronzdan, kaide ise pembe ve yeşil mermerden. Ama bu pembe ve yeşil mermerin de bir öyküsü var: Bu mermerler İtalya’nın değişik bölgelerinde bulunurmuş. 1928’de Taksim’e kurulması başlı başına bir heyecan konusu olmuş ve herkes, bütün İstanbullular anıtın bir an önce açılmasını beklemişler.

Ben heykellere vurgundum. Özellikle derin bir ıstırapla bize bakan kadın figürüne: Figürün Atatürk’ün kardeşi Makbule Hanım olduğu söylenirdi, fakat belki de bir yakıştırmaydı bu.

Alınlarımızdan yukarılara bakan Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak sanki birer efsane kahramanı gibi, anıtın yanından her geçişimizde tek tek gösterilirlerdi: “Bak işte Atatürk! Bak işte İsmet Paşa! İşte bak Fevzi Çakmak!”

Şimdi düşünüyorum da, Fevzi Çakmak adını genç kuşak işitmiş olabilir mi, Cumhuriyet Anıtı’nda heykelini ayırt edebilir mi?

Hem sonra yalnız onlar mı? Taksim Abidesi’ne bizler dikkatle baktıkça, Cumhuriyet Türkiye’sinin kendini görür gibi olurduk. Ya da: Öyle görebilmemiz, o heyecanı duyabilmemiz için büyüklerimiz çaba harcarlardı.

Bayram günleri, anıtın berisindeki sular renkli ışıklarla aydınlatılır, şırıltılarla ve renklerle akardı. O zaman anıt bu renkli sularla kaynaşmış görünürdü.

Nazmi Ziya’nın otuzlarda Taksim Meydanı’nı gösteren o görkemli yağlıboya tablosunda Cumhu-

riyet Anıtı bütün çiçekler –galiba alev alev ateşçiçekleri–, yeşertiler, ağaççıklar ortasında görünür. Bize göre sol yanında, bayrak tutan asker.

Bir yüzünde ‘komutan’ Mustafa Kemal’i, öteki yüzünde devlet adamı Atatürk’ü gördüğümüz Taksim Abidesi bize o zamanlar yeni bir ülkenin doğuşunu simgelerdi. Daha doğrusu, simgelediğini büyüklerimizden öğrenmiş, öyle düşünür olmuştuk.

Nazmi Ziya’nın demin andığım resminde haniyse Paris havası eser. Bugün geçip gittiğimiz Taksim’de, meydanda o havayı bulmak mümkün değil. Cumhuriyet Anıtı dağınık çevre düzeninde eski heybetini yansıtamıyor. Çocukluğumuzun renkli suları önündeki kanepelerde bedbaht, perişan insanlar oturuyorlar. Anıtın çevresinde gezinenler, sanmam ki babamın duyduğu ‘Cumhuriyet’ heyecanını duyuyorlar.

Heykeltıraş Canonica 1959 yılında ölmüş. Doksan yaşındaymış öldüğünde. İstanbul’u, Cumhuriyet Anıtı’nı hatırlar mıydı?

Tiyatro anıları

Bir zamanlar... dört beş yıl önce, *Argos* dergisinin bir sayısında, Şehir Tiyatroları’nın oyunlarından fotoğraflar yayımlamıştık. Fotoğrafları ben seçmiştim.

Aslında geniş bir yelpazeyi gereksiniyorduk. İtiraf edeyim, benim gördüğüm, sevdiğim oyunlar, unutamadıklarım ağır bastı. Aşağıda söz açacağım...

Tiyatroya ilk kez altı-yedi yaşındayken gittim. Yeni Şehir Tiyatroları'nda, *Oyuncakçı Dede* adlı bir oyunda. Ferih Egemen'in eseri olduğunu sanıyorum.

Oyuncakçı Dede'nin ne konusu kalmış aklımda, ne oyuncular. Yalnız bir rüyadan çıkıp gelmişçesine büyüleyen dekorları, giysileri, dansları hatırlıyorum. Her şeyde bir olağanüstülük vardı.

Tiyatroya, ahlamlarla birlikte gitmiştik. Hiç sesimi çıkarmadan izlemiş olmalıyım; çünkü sonradan hemen büyüklere mahsus oyunlara da götürüldüm.

Bunların başında, o zamanlar en sevdiklerim İstanbul Tiyatrosu'nun oyunlarıydı. Bugün yitip gitmiş İstanbul Tiyatrosu'nda *Köpek Kırpıcısı*'nı, *Çılgın Yenge*'yi, *Leyleğin Ömrü*'nü izlediğimi çok açık seçik hatırlıyorum.

Tiyatronun primadonnası Toto Karaca'ydı. Öldüğünde kadirbilmez basınımızın 'Cem Karaca'nın annesi' diye andığı o koskoca Toto Karaca... Toto Karaca, sahneye çıkar çıkmaz, daha ağzını açmadan, tek sözcük ağzından çıkmadan bir alkış kopardı. O da koca gözlerini devire devire, şöyle bir yürür, 'antre'sini noktalar.

Ben, Sururi ailesinin üyelerine yetiştim. Celâl Sururi de Lutfullah Sururi de hayattaydı. Evde, Sururi ailesinin Türk tiyatrosuna büyük hizmetinden sık sık söz açılırdı. Ali Sururi ve eşi Alev Sururi, İstanbul Tiyatrosu'nun oyuncular arasında idiler. Gülriz Sururi'ye gelince, o henüz kendi tiyatrosunu kurmamıştı ve Karaca Tiyatrosu'nda oynuyordu.

İstanbul Tiyatrosu, Batı'da ilgi görmüş vodvilleri, güncel hayatımıza uyarlar, bu uyarlama çabasında

büyük başarı gösterirdi. Oyuncuları gerçekten yerli hayatın birer temsilcisidiler. Taşralı zengin tipinde Muzaffer Hepgüler'in gevrek kahkahalarını nasıl unutabiliriz?!

Bir gürültü patırtı, birkaç kovalamaca içinde izleyici güler, derme çatma, ama kim bilir ne kadar kıvrak bir küçük orkestra oyunu müziklendirir, nihayet iki saat sonrasında herkes sevinçle Elhamra Sineması'nın salonundan çıkar, evlerine dönerdi.

Yıllar geçip az buçuk entelektüel kesilince, İstanbul Tiyatrosu'nun o kadar sevgiyle anılması gerekli emeğine burun kıvrımdım. Bu tiyatronun, tıpkı popüler romanlarımız gibi bir eğitcilik görevi yüklenmediğini düşünememiştim. Aşk romanları, nasıl öteki romanlara okur yetiştirmişse, İstanbul Tiyatrosu da öteki tarz oyunlara seyirci yetiştirmişti besbelli.

Karaca Tiyatrosu'nun kurucusu ve starı Muammer Karaca da eşsiz bir tiyatro sevgisi aşılایıcısydı. Onun pek çok oyununu izledim, elbette *Cibali Karakolu*, sahne sahne aklımda. Salt *Cibali Karakolu* değil, hepsi...

Gelelim İstanbul Belediyesi'nin Şehir Tiyatroları'na: O zamanlar biri Beyoğlu'nda, ötekisi Tepebaşı'nda iki salon: Beyoğlu Yeni Komedi'yle Tepebaşı Dram Sahnesi...

Ne var ki Yeni Komedi'de zaman zaman dram oynanırdı. Sözelimi Cevat Fehmi Başkut'un unutulmaz *Paydos*'unu orada seyretmiştik; dün gibi hatırlarım, balkonun ikinci sırasında. Bu kez babamla gitmiştik.

Paydos'ta Vasfi Rıza Zobu'nun oyunculuğundan o kadar etkilenmiştim ki gece eve dönüşte, bir türlü uyuyamamış, önce gizli gizli, sonra yüksek sesle ağlamış, evdekileri uyandırmıştım. Tabii bir teselli faslı...

Sonra *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*'da yazdığım *Ayda Bir* oyunu: Sahnede Şaziye Moral, Reşit Baran, Şadıman Aysin. Artık hiçbir aramızda değil. Oysa sesleri, jestleri, oyunları bende silinmedi.

Şehir Tiyatroları, ağırbaşlılığıyla tanınırdı. Bir yandan eski kuşak geleneksel çizgiye yatkın oyunlarla izleyiciyi büyüler, bir yandan da yenilikçi tiyatronun verimlerine sahne ışıkları yansırı.

Anılarda şimdiler sık sık anlatılagelen tuvaletli smokinli gala gecelerini ben görmedim. Tuvaletin, smokinin tiyatro sevgisi ve saygısıyla pek bir ilintisi olabileceğini de sanmıyorum. Bununla birlikte gerçekten saygılı, vefalı bir seyirci söz konusuydu.

Düşünsenize, Beyoğlu, bir uçtan bir uca tiyatrolarla dolup taşardı. Değişik tarzların, değişik anlayışların tiyatroları... Her biri sona erdi.

Beyoğlu'nda ayakta kalan tiyatrolar kim bilir nasıl alkışlar özleyerek yaşama mücadelesi veriyorlar. Tiyatronun da mı yerini televizyon aldı?

Onca televizyon kanalı var, hiçbirinde 'televizyon tiyatrosu' yok.

Cumhuriyetimiz, tiyatro sanatını doğrudan doğruya 'ahlâk' saymıştı.

Belki de artık, 'ahlâk' toplumun gereksinimleri dışında sayılıyor.

Pendik, daha dün...

Daha dün, diyorum, ama otuzu aşkın yıl geçmiş olmalı. Sevgili teyzem ve eniştem, Sâra ve Talât Akdağ, Pendik'te çalışmaya başlamışlardı. Teyzem eczacı, eniştem doktor. Benim Pendik anılarım da galiba böyle başladı.

Gerçi Pendik'in daha eskilerini hatırlıyorum. Küçüklüğümde Pendik'e bir kıyı gazinosuna gitmiştik. Yazdı, denizüstü lokantada o gün boyu çok hoşuma gitmişti.

Anılar arasında Pendik, İstanbul'un en güzel yörekentlerinden biriydi. Teyzemin hemen meydanda dörtyol ağzındaki eczanesi ilk-gençlik çağımın en ilginç, en renkli mekânlarından biridir. Sık sık giderdim. Haydarpaşa'ya geçilir, vapurdan inilip tren binilir, sonra ver elini Pendik! Tren Suadiye'den, hele Bostancı'dan sonra ıssızlaşırdı. Vagonlarda tek tük yolculara rastlanılırdı. Artık hep bahçe içi evler önünden geçiliyor, Kartal'da biraz kalabalık yerler görünüyor, nihayet Pendik İstasyonu'nda iniliyordu.

Teyzemin Yeni Eczane'sine ulaşmak için iki yanı ağaçlı, hafif eğimli bir yoldan yürümek gerekirdi. Yol boyunca lokantalar, küçük mağazalar, kuyumcular vardı.

Bu lokantaların vitrinlerine büyük bir oburlukla bakakalırdım. Bildiğimiz, eski yöntem Türk yemekleri koca koca tepsilerde, sinilerde sergilenirdi. Pek süslü karnıyarıklar, kıpkırmızı domates dolmaları, bol patates kızartmalı kuruköfteler hatırlıyorum.

Dükkânlardan sonra Pendik'in hemen hepsi ahşap, oymalı, hemen hepsi sürgit 'sayfiye duygusu' bırakan güzelim evleri başlıyordu. Çoğu iki katlı, üç katlıydı. Yağlıboyaları yıpranmıştı, ama soluk pembeler, soluk maviler yine de göz alırdı.

Teyzemin komşuları Hamide Hanım'la İbrahim Bey gibi, evlerin pek çoğunun sahipleri Yanya'dan, Kavala'dan göçmenlerdi. Türkçeyi öylesine tatlı bir şiveyle konuşurlar, bazan Rumca konuşurlardı.

Bakkal İbrahim Bey av meraklısıydı. Av tüfeklerini ikide birde temizlerdi. Arka bahçedeki küçük kulübesinde, siyah üstüne beyaz-kırçıl benekli av köpeği, inanılmaz insan canlısıydı. Ona çok sarıldım, onunla çok kucaklaştık...

Çevresinde ava çıkılan Pendik yemyeşildi. Bütün evlerin bahçelerinde süs bitkileriyle meyve ağaçları iç içeydi. O zengin bitki örtüsü, mevsimden mevsime değişik yeşillere bürünür, sonbahar gelince biraz kızarır, sararırdı.

Pendik'in kasapları ünlüydü. Pendik'e taa İstanbul'dan et almaya gelinirdi. Zaten teyzemler de artık Pendik'ten et almaya başlamışlardı.

Nüfus bugünkü ürkünç yoğunluğuna varmadığından, Pendik'te herkes birbirini tanır, herkes birbirine selâm verir, herkes birbirinin derdine tasasına koşardı.

Kıyılarından elbette denize giriliyordu. Sonra Pavli Adası rağbetteydi. Şimdi uydurmuyorsam, Pavli Adası'nda yazevleri vardı. Yazı Pendik'te geçiren İstanbullular silinip gitmemişti.

Yazlar âdeta sevinç içinde geçerdi. Teyzemin eczanesi nöbetçiye ben de Pendik'te kalırdım yaz geceleri. Herkes kapı önlerine çıkar, gazozlar içilir, semt pastanelerinden tuzlular, kuru pastalar alınır, gece bir şenlik olup çıkardı.

Kimileyin bahçe sinemalarına giderdik. Ah, o yaz sezonu filmleri! Kışın gördüklerimizi oralarda daha güzel, daha etkileyici bulurdum. Kocaman beyaz-perdeden gözlerimi ayırır, gökyüzüne çevirirdim. Ağaçların sık yaprakları arasından yıldızlar hep göz kırpyordu...

Bahçelerdeki sarartıyla birlikte yaz sinemalarının sonu geliyordu. Ama havalar iyice serinleyinceye kadar açık tutulurlardı. Öyle yağmur altında ıslanarak, hafifçe ürpererek geçen yılın filmlerini seyrettiğimizi bir türlü unutamam.

Yağmur büsbütün bastırırsa koşa koşa eczaneye dönerdik.

Kıyıdaki lüksçe lokantalardan birinde anneanemle dedemin evliliklerinin ya 'altın' ya 'platin' yılı kutlanmış; bütün aile toplaşmıştı. Lokantaların bitişiğindeki gazinolarda Pendikliler bütün yaz günlerini geçirirler, tenteler, güneş şemsiyeleri altında otururlardı. Sonra güneş cılızlaştıkça tenteler kaldırılır, şemsiyeler kapatılırdı.

Bunlar bana hiç bitmeyecekmiş, her yıl yeniden yaşanacakmış gibi geliyordu. Pendik'ten bir 'Reşat Nuri romanı'nın derin romansını duyardım.

O romans işte bu yazının eciş bücüş sözcükleri ortasında eriyor.

Aynı kentin çocukları

İstanbul’u yerle bir eden Altı-Yedi Eylül Olayı’ndan galiba bir yıl sonraydı: İlkokuldayken ders kitaplarımızı, defterlerimizi ille kırmızı kap kâğıdıyla kaplamamız, kitaplarımıza, defterlerimize kırmızı etiket yapıştırmamız istenmişti.

Böylece Yunan bayrağını çağrıştıran lâcivert kap kâğıdı ve lâcivert etiket çocukluğumuzdan siliniyordu. O zaman, sınıfımızdaki birkaç Türk-Rum çocuğunun üzüleceğini düşünerek tedirgin olmuştum.

Aradan geçen bunca yıldan sonra o günlere baktığımda ne çok duyarlığın değişmekte olduğunu algılayamadığımı ayırt edebiliyorum. İstanbul, kendisine bir mozaik hediye eden azınlık yurttaşlarından vazgeçiyormuş meğerse.

Belki de... Belki de değil, muhakkak ki Sait Faik’in eşsiz hikâyesi eskimeye başlıyormuş; eskimeye değil, hırpalana hırpalana eskitilmeye. Öyle ya; Sait Faik, karmaşık ruh ve cinsellik süreçlerinde azınlıklara, özellikle de Türk-Rum yurttaşlarımıza duyduğu derin sevgiyi dile getirmiştir.

Onun son dönem öykülerinde, “yasaklarla çevrili bir dünyada” yaşamak bedbahtlığı kadar, belki ondan da yoğun biçimde ‘ayrılık’, ‘ayrılıklar’ acısı söz konusudur. Demek ellilerin İstanbul’unda bile, İstanbul’u dünya başkentlerinden biri yapan kozmopolit ortam usul usul siliniyormuş.

Oysa hatırladığım İstanbul, Rum’u, Ermeni’si, Yahudi’siyle ve öteki azınlık yurttaşlarıyla hâlâ bir ‘azınlıklar kültürü’nü kucaklayabiliyordu.

Bitişik apartmandaki komşularımız çokluk Rum-lardı. Beyaz Rus madam Zoya'ların üst katında otu-ran Rum madamla haince alay ettiğimizi hatırlarım. Yarı Türkçe yarı Rumca bir nakarat bulmuştuk; yaş-lı madamı ne zaman görsek, bağıra çağıra, hep bir ağızdan onu söylüyorduk.

İşin tuhafı, aramızda Rum arkadaşlarımız vardı. Hele Madam Zoya'ların alt katında, annebabasıyla birlikte oturan Yani en iyi arkadaşımdı. Bazen ben onlara, bazan Yani bize gelip giderdik.

Yani'nin babası otomobil tamirhanesinde çalışı-yordu. Altı-Yedi Eylül'den biraz sonra İstanbul'dan Yunanistan'a göçtüler. Bu pek acıklı bir ayrılık ol-muştu. Eşyalarının bir kısmını satmışlar, bir kısmı kamyonu yüklenmiş. Yani'ler boş evlerinde son gece kaldıktan sonra gitmişlerdi. Yaşlı Güzide Hanım bir kova su dökmüştü arkalarından; yine dönsünler diye mi?..

Yıllar var ki düşünüyorum: İstanbul neden düş-man kesilmişti azınlık yurttaşlarına? Birlikte yaşad-ığımız toplumsal hayatın onca güzel, incelikli doku-sunu nasıl olup da zedelemeyi göze almıştı?

Oktay Akbal'ın *Bizans Definesi* adlı kitabında göz kamaştırıcı, Türk hikâyesinin yüzaklarından “Ester ile Rosa” yer alır. Necatigil şöyle özetliyor: “Ester ile Rosa, bir kenar semt yazlık sinemasının gişesinde çalışan iki Musevi kızıdır; İsrail'e gitmek hayalleri içinde yaşarlarken yazarla arkadaşına de ği-şik şeyler düşündürürler.”

O ‘değişik şeyler’dir bütün öyküyü git git git trajik kılan. Ester ile Rosa'nın ‘yeni vatan’ düşlerinin ardın-

daki her şey. Bu öyküyü ne zaman okusam, ilkokul sınıf arkadaşım Coya gelir aklıma. Coya da İsrail'e göçmüştü. Ama her yaz hâlâ geliyormuş İstanbul'a. Bir yaz buluşacağız, tabii birkaç saatliğine.

Liseden İzak'la Levi. İzak Benşua; Levi'nin soyadını unutmuşum. Sonra Stelyo. İlk ikisi İsrail'de, izlerini çoktan kaybettim. Stelyo Atina'ya gitti, bir zaman mektuplaştık, bilmem yine Yunanistan'da mı, dünyaya sığamayacak bir çocuktuk.

Şişli'nin arka sokaklarında oturan Sabatay. Onların evinde bir yaz günü, takıntı sınavına hazırlanırken annesinin kızarttığı dumanı tüten mücverleri üçer beşer yemiştik. Sabatay Türkiye'de mi, İstanbul'da mı?

İstanbul Türk'üyle, Ermeni'siyle, Rum'u, Yahudi'siyle o zamanlar kültür ferahlıklarına açılırdı. Müslümanların ayrı ayrı bayramları, Hıristiyanların ayrı ayrı, Yahudilerin ayrı ayrı bayramları bu kentte bitmez tükenmez bayramların yaşanmasına yol açardı. Herkes birbirinin bayramını kutlar, bayramlarında birbirini ziyaret ederdi.

Sonra diller birbiriyle sarmaşırdı. Türkçenin en güzeli dediğimiz İstanbul Türkçesine kâh Rumca, kâh Ermenice, kâh Yahudice, hattâ Arnavutça, Yahudiceyle karışık Fransızca karışır; sözcükler birbirini kovalar, birbiriyle dostluk kurar, birbirine gülümser, kızar, öfkelenir, birbiriyle sevişir, birbiriyle çatışırdı.

Stelyo'nun akrabası küçük bir kız çocuğuna bütün yaz boyunca Türkçe ve Yurttaşlık Bilgisi dersi vermiştik. Beyoğlu'nun arkalarında küçümen göm-

lek dikimevi. Babası, iyi Türkçe öğrenemediği için Tasula'ya darılır durur. Tasula ağlar ve babasına sarılır. Gözlerim yaşarırdı. Gömlekler gömlekler dikilir. Ve Beyoğlu'nun kuytu sokakları yazın hep serindir.

Aynı kentin çocuklarıydık. Şimdi birbirimizi bunca yitirmiş...

Beşiktaş

Beşiktaş'ı Yıldız'dan aşağıya set set bahçeleriyle hatırlayabiliyorum. Kırk küsur yıl önce orada bir eve gitmiş, birilerini ziyaret etmiştik. Neydi, niyeydi; silinmiş.

Ama set set bahçeler bir rüya gibi kalmış. Arada bir gözümün önüne getirmeye çalışırım.

Bahçelerden, *Mor Salkımlı Ev*'de Halide Edib söz açar. Demek epey eskilerden beri varlığını koruyormuş. Bugün yerlerinde yeller esiyor. Onları bir tek Çelik Gülersoy anıyor.

Hatırladığım Beşiktaş'ın en sevdiğim yapısı vapur iskelesiydi. Bu vapur iskelesinin üstünde bir de küçük 'salon' vardı; iki yandan merdivenle çıkılan, birer cihannümaya sığınmış bir salon. O yerli yerinde ama, eski şenlikli günleri hiç olabilir mi?

Peyami Safa'nın Server Bedi takma adıyla yazdığı *Cumbadan Rumbaya*'da bu salonda balo verilir. Romanı kim bilir hangi sahaftan edinip okuduğumda çok şaşırmıştım: Benim sevgili vapur iskelem, işte ben doğmadan on-on beş yıl önce balolarla bezeniyormuş.

Gerçi balo evlere şenliktir: Olmadık rezalet kalmaz. Peyami Safa ‘asrî hayat’a adım atışlarımızı tatlı tatlı anlatır. Bu sahneyi o kadar çok severim ki, sık sık açıp okurum. O yüzden *Gençlere Türk Romanından Altın Sayfalar* seçkisine almıştım.

Cumbadan Rumbaya filme alınmıştır. Yönetmen galiba Turgut Nuri Demirağ; başrolde, Karagümrüklü Deli Cemile rolünde Çolpan İlhan... Çolpan’ın harikulâde güzel fotoğrafları hep aklımda da, filmde balo sahnesi sahiden Beşiktaş vapur iskelesinde mi çekilmiş, bir türlü çıkaramıyorum.

Yahya Kemal’in dizeleriyle donanımlı Barbaros Heykeli de, Barbaros Hayrettin’in Türbesi de o zamanlar –Kim bilir neden?– ürküntü verirdi bana. Babamsa heykelin yanı başına gidip Yahya Kemal’den üç-beş dizeyi yüksek sesle okumaya bayılırdı.

Benim için Beşiktaş’ın şairi elbette Behçet Necatigil’dir.

Necatigil Barbaros Meydanı’nı bambaşka görür: Tımtırlıklı kahramanlıktan pek iz kalmamıştır. Burada yoksulların, orta hallilerin Beşiktaş’ı konuşur:

*Beşiktaş’ta Barbaros Meydanı
Sağı anıt, solu türbe
Ortası kare şeklinde,
Parkıdır yoksulların
Bilhassa yaz ayları.*

Necatigil’in şiirinde ‘iskele gazinosu’ beliriverir. Sulara dökülmüştür ışıklar. Karşıdan Üsküdar görünmektedir...

Kış lodolarında Üsküdar nasıl yaklaşıverir! Elinizi uzatsanız, Sinan'ın camiine kavuşacak gibi olursunuz.

Beşiktaş'ın 'çarşı'sını unuttuğum sanılmasın. Balıkçıları, sebzecileri, yemişçileri, işportacılarıyla bu çarşı Beşiktaş'tan bugüne yadigâr. Çok şükür, varlığını koruyor. Balıkçıların kırmızı tablalarında natürmortlar hâlâ yanıp sönüyor.

Yalnız çarşı içindeki kilise artık hayli ıssız.

Bir de yazlık sinemaları vardı Beşiktaş'ın. Necatigil onları yazmış:

*Bu dediğim bahçede
Sinema oynatıyorlar.
Kurudukça insanların
Damakları, dilleri.
Gazoz patlatıyor, ağız ıslatıyorlar.
Hovardadır bu bahçenin gençleri:
Laf atıyor, cigara fırlatıyorlar.
Karanlıktan istifade,
gençler kaynatıyorlar.*

Dilden uçup gitmiş; gerçekten, bir 'sinema oynatmak' deyişi vardı. Büyüklerimiz öyle derlerdi. Aslında 'cigara' da uçup gitmek üzere.

Tıpkı Beşiktaş'ın yazlık sinemaları, yaz bahçeleri, bahçe sinemaları gibi...

Daha 1960'ların sonlarında, belki 1970'lerin başlarında bahçe sinemalarına gidilir, gidilirken koltuk altına yumuşak yastık sıkıştırılırdı. Ta Teşvikiye'den Beşiktaş'a inerdik, yazlık sinema uğruna.

Ne zaman yolum düşse, Beşiktaş'ın arka sokaklarında yürürüm. Bir köşeden gençliğim çıkacak, koşup boynuma sarılacak sanırım.

Arka sokaklarda orta hallilerin evleri, küçük odalı Beşiktaş evleri şimdi daha düşkün, daha yoksul. Bel-leri büsbütün bükük.

Caddelere çıkınca trafik, gürültü, bezgin insanlar, vapura yetişenler, otobüs, dolmuş kuyrukları, siren sesleri.

Zaten kaç zamandır bütün şehri siren sesleri sarmadı mı?

Kaygı dolu hayatlarımıza siren sesleri!..

Hoşça kal çocukluğumun, gençliğimin Beşiktaş'ı!

Banliyö trenleri

Dedemlerin Şifa'daki Bakla Tarlası Apartmanı'nın üst katından bütün tren yolu gözükür, Haydarpaşa'dan kalkan trenler düdüğü öttüre öttüre geçip giderlerdi. Belki de Ankara'ya, Anadolu'ya giden bu trenlerin keskin düdüğü sesinden ayrılık okunurdu.

Bu yüzden olacak, trenler bende hep bir ayrılık duygusu bırakmıştır. Haydarpaşa'ya dönen trenler değil, Haydarpaşa'dan kalkan trenler ilgimi çeker; hele gardaysak, birilerini geçirmeye gittiksek, her ayrılan için gizli gizli gözyaşı dökerdim.

Sirkeci için de durum tıpatıp aynıydı. Uzun süre hep böyle sürebilirdi, tren düdüğü için ayrılıklar okuyabilirdim. Ama banliyö trenleri gönlüme su serpti.

Nerelere giderdik banliyö trenleriyle?

Hemen Florya'dan başlayayım: Florya'da anemle babamın ahbabları Sabahat Hanım'la Enver Bey oturuyorlardı. İki katlı, bahçe içinde bir ev. Florya'nın Florya olduğu zamanlar.

Sabahat Hanım Olgunlaşma'da pasta öğretmeni-
dir; birbirinden güzel gatolar, kurabiyeler, tuzlular
hazırlar. Daha Sirkeci'den Sirkeci-Halkalı banliyö-
süne bindiğimizde, Sabahat Hanım'ın çay sofrasını
düşünürüm. Bu çay sofrasında, lüle biçimi bir ha-
murdan oluk oluk taşmış kremalı bir tatlı vardır ki,
adı Chopin'in Lülesi'dir. Yoksa Chopin Lülesi mi?
Her neyse; yol boyu onu hayal ederim...

Önce Cankurtaran'dan geçeriz. Topkapı Sara-
yı'nın kunt duvarlarını denizden mi görürdük, yok-
sa trenler oralardan da geçer miydi? Cankurtaran'da
deniz feneri belleğe çakılıp kalır.

Sonra Kumkapı, Yenikapı. Buraları tren yoluna
bakan, beli az bükük ahşap evlerdir. Florya'ya git-
tiğimize göre mevsim yaz. Evlerin pencerelerinde,
cumbalarında, çinko kaplı balkonlarında ille saksı
saksı çiçekler.

Küpeçiçeği, begonya, kıpkırmızı saksı karanfili
çok çabuk arkanızda kalır. Dar bir ara sokakta, bir
uçtan bir uca mor salkımlar ya da üzümlü asmalar.
Bazı balkonlardan sokağa sopalar uzatılmış, çama-
şırlar asılı. Bir pencerede banliyö trenine bakan yaşlı
bir kadın: Cam gerisinde; o sıcak yüz günü bir ha-
yaletle dönüşmüş gibi.

Bu ahşap evler o zamanlar şimdiki kadar kağşa-
yıp göçmemişlerdi. Bu ahşap evler henüz sürünmü-

yordu. Hepsini çok severdim. Zaten, yıllar yılı, tren yoluna bakan bir ahşap evde oturmak istedim. Öyle bir evde oturursam, birbirinden güzel yazılar yazacağıma inandım.

Sirkeci-Halkalı treni artık Kocamustafapaşa'dan –büyüklerimizin bazıları oraya hep 'Kocamustapaşa' derlerdi– ayrılmış, Yedikule'ye yaklaşmaktadır.

Yedikule'de yedi kulenin yedisini birden görmek istediğimi, hiçbirini bir türlü göremediğimi hatırlıyorum. Yıkık ve izbelik surlar bizi takip eder, sonra bostanlar, bostanların içinde iki ev. Bunlardan biri pancurludur ve pancurlar bana daima harikulâde gelir.

Bir de galiba bir köprü altından geçeriz. Tam o sırada tren düdüğünü öttürür...

Kazlıçeşme, Zeytinburnu, hele Yenimahalle aklımda kalmamış. O zamanlar belki Yenimahalle adlı bir istasyon da yoktu. Yalnız eski Bakırköy dün gibi aklımda.

Bakırköy'e yaklaştıkça yeşerti yoğunlaşır, ağaçlar, bahçeler çoğalır, ahşap köşkler gururla banliyö trenine bakarlar. Bakırköy henüz büsbütün 'İstanbul' bir semttir. Burada yaz-kış oturan aileler olduğu gibi, yaz için Bakırköy'e gelenler de vardır. Bakın, şu bahçede bir salıncak! Silme bahar çiçekleriyle donanmış erik ağacı az ötede.

Tren yolu bugünkü gibi kentin içinden geçmiyor. Bütün bu semtler, bahçeleri, yeşillikleriyle gerçekten bir 'yörekent' görünümü sunuyor. Banliyö treniyle âdeta bir sayfiye evleri gezisine çıkmış gibisiniz.

Hele Yeşilköy! Kumkapı'nın, Yenikapı'nın karırık yüzlü ahşap evleri, hattâ Bakırköy'ün köşkleri burada birdenbire bayramlıklara bürünür. Yeşilköy'ün küçük çarşısı, bembeyaz köşkleri, denizden esen rüzgârı artık unutulmaz bir anı bırakır.

Sonra Florya; Florya bir yaz aşkı gibidir. Plajları, plajlardan yükselen günün moda şarkıları, çam ağaçları, yazevleri, villaları, uçta, Atatürk'ün yaptırttığı her defasında söylenen Cumhurbaşkanlığı Köşkü'yle bambaşka bir dünyadır Florya. Tren sizi Sirkeci'nin hayhuylu kent kalabalığından almış, tıngır mıngır, bir yaz bucağına taşımıştır.

Yaz bitmesin ve Florya'da hep kalalım isterdim. Üstelik, pek lezzetli Chopin lülelerine de az sonra kavuşacaktım...

İstanbul'da yaşayanların şimdi, hele sabah ve akşam saatlerinde, birbirlerini çiğneyerek binebildikleri banliyö trenleri hepi topu yirmi beş-otuz yıl önce-sine kadar yeterlilikleri çerçevesinde yolcu taşırlardı. Dahası, bazı saatlerin trenlerinde, kompartımanlarda tek tük yolcuya rastlandığı olurdu.

Banliyö trenleri bende hep yaz mevsiminin anılarını, görüntülerini harekete geçirir. Meselâ Haydarpaşa Garı yaz sıcağından sonra tatlı bir serinlikte çıkageliyor. Banliyö treni bilmem kaç sayılı tren hat-tında.

Gışeden karton, filizî yeşil biletinizi aldınız. İyi saklayın; çünkü kondüktör biletinizi tık tık delecek. Bileti kaybederseniz cezalı bilet almak zorundasınız.

Haydarpaşa'dan Gebze'ye kadar gidebilirsiniz. Tren öylesine değişik ki o günlerde, henüz elektrikli

sisteme geçilmemiş. Bazan ağırlaşıyor, bazan hızlanıyor.

Biz artık Cihangir’de oturmaya başladığımızdan Haydarpaşa’ya vapurla geliyoruz. Vapur, tren önce-sinin taşıtı. Sonra garın geniş merdiveninden çıkılıyor. Vapur saatleri tren seferlerine göre ayarlanmış olmakla birlikte, vapurdan inenler merdiveni hep telâşla çıkarlar.

Sonra ilk durak: Söğütlüçeşme. İlk durağa çarçabuk ulaşıldığından Söğütlüçeşme pek iz bırakmamıştır. Sonra Kızıltoprak. Adı niye Kızıltoprak? Hep merak ederdim. Kızıltoprak’ta biri erkek öğrenciler için, ötekisi kız öğrenciler için, karşılıklı iki okul vardır. Kızlar için olanda çekilmiş bir fotoğraf: Ablam başında tafta kurdelaıyla...

Kadıköyü’nün inanılmaz güzellikte sayfiye semtleri Feneryolu ve Göztepe’yle başlar. O koca koca blok apartmanlarına karşın Feneryolu, işte nasıl oluyorsa, bugün de koruyor güzelliğini. Dün orada tek apartman yoktu. Bir ikisi yeni yeni inşa ediliyordu, ama en fazla dört beş katlıydı.

Göztepe’ye gelince, varlıklı, kalabalık ailelerin köşkleri ayakta; hani şu, bahçesinde bir de ‘müştemilat’ olan köşkların. Göztepe’ye onlardan birine giderdik: Neşecan Yengelerin evinde.

Neşecan Yenge annemin amcasının eşiymiş. Galiba kendi annesi Alman’mış. Göztepe’de üç katlı bir evde oturuyordu. Malta taşlı bahçe yolundan geçilir, sonra üst kata geniş merdivenle açılan bir büyük sofaya varılırdı. Sofanın yanında odalar...

... Odalardan birinde de çeşit çeşit saatler. Bu eski zaman saatleri pek hünerliydi. Guguklular açılır, guguk kuşları art arda çıkar, bir rüyadan sahneler bırakırlardı. Kadranında gelinciklerin yele kapılıp gittikleri, her saniye titreştikleri bir masa saatini unutamadım, bugün de gözümün önüne getirebiliyorum.

Bahçeye çıktığımızda, tren sesi uzaktan uzaktan gelir, yankılar bırakarak giderdi. Tren kimileyin evin içinde de hissolunur, döşeme ince ince titrerdi.

Çoktan öldü Neşecan Yenge. Göztepe'yi bırakıyorum.

Şimdiki istasyonumuz Erenköy, Suadiye, Bostancı... Her birinde Kadıköyü'nün dingin, erinçli dünyası. Yolcular iner, yolcular biner. Tren bahçe önlerinden geçerken, manolya ağaçları, çamlar, bir iki palmiye cadalozu gerimizde kalır, yine bizi bekler, dönüşümüzü bekler.

Haydarpaşa-Gebze hattında en unutulmaz istasyon Maltepe'dir. Yok, yanlış, Maltepe değil, ondan önceki Süreyyaplağı. Süreyyaplağı'na geldiğinde plajın girişindeki kabartma heykellere bakmaya doyamam.

Bunlar deniz keyfini çıkaran mayolu kızlar, gençlerdir. Mayoları üstelik renklidir. Gerçi renkler kızgın yaz güneşinde azıcık solmuştur, ama yine de mayolar rengârenktir. Orada öylece otuzlu, kırklı yıllardan bir plaj gününü dondurup yaşatmıştır kabartma heykeller.

Maltepe'ye yakın Süreyyaplağı'nın bir başka özelliği, deniz ortasında duran, o tuhaf, sütunlu, kub-

beli, dört bir yanı açık deniz köşküdür. Gözü pek yüzücüler oraya kadar yüzerler, biraz dinlenilir, caka atılır, sonra plaja yüzülür...

Arada öteki istasyonlar. Onları geçiriyorum, anıları nedense silik. Ama Tuzla'ya 'içme'lere gidilir. Gidilirken ille tuzlu sardalya balığı alınır; iyice susayacaksınız ki, bol bol su içeceksiniz. Tuzla'ya hem sağlık için gidilir hem de gezinti için.

Herhalde bir yirmi yıl var ki Tuzla'ya yolum düşmedi. Şimdi görsem tanıyamam.

İstanbul'un tren yolları için de öyle: Meğerse bir kentin büyük değişimine tanıklık ediyormuşuz, haberimiz olmamış.

Oysa... derken sonbahar gelir, banliyö trenleri sararmış bahçeler arasından geçer, yaprakdökümleri başlar, sarmaşıklar kızarır, firdolayı uçuşan yapraklar bazan tren penceresinden içeriye düşerdi.

Komşularım...

Yıllardan beri Şişli'de oturuyorum. Geçmişin izlerini, görkemli günlerinden anıları pek az taşıyan, hatırlatan Şişli'de.

Şimdi Sıracevizler'de oturuyorum, eskiden Eksercioğlu Sokak'ta otururdum, tam köşebaşında, Köşe Palas'ta.

Çocukluğumda gittiğimiz Şişli, enikonu lüks bir semtti. Sokak adları bile mevki, itibar çağrıştırmaz mıydı: Hanımefendi Sokak... Hanımefendi Sokak

bugün hayli külüstür bir sokak olup çıkmıştır, zavalı. Ama ben Şişli'yi çok seviyorum.

Peride Celal, *Üç Kadın*'da Şişli'nin 1950'lerdeki arka sokaklarını betimler. Önceki geniş caddeden sonra bu arka sokaklar daracık, birbirine bitişik taş evler ve apartman yavrularıyla dolup taşmaktadır.

Oysa *Lüki's Hayat* operetinin dile getirdiği Şişli, İstanbul'un en modern semtiydi. Demek elli sonlarında çöküntü gizliden gizliye başlamış.

Gelgelelim altmışlarda Şişli hâlâ modadır. Zeki Müren'in burada bilmem kaç katı olduğu söylenmektedir. Çolpan İlhan-Sadri Alışık Abide Palas'ta otururlar. Ya üst, ya alt kat komşuları Neriman Köksal'dır. (Neriman Hanım galiba aynı evde oturuyor.) Sıracevizler'de Selma Güneri oturmuş; galiba Göksel Arsoy da oturmuş. Ünlüler semti...

Eksercioğlu'nda sekiz dokuz yıl yaşadığım çatı katında bir zamanlar Ajda Pekkan'ın anneannesi oturmuş. Bir bayram sabahı kapım çalınmıştı; adamın biri Bursa'dan bir sepet şeftali getirmiş Ajda Pekkan'a. Ajda Pekkan buralardan taşınalı çok olduğunu bir türlü anlatamadım. İş uzayınca, ben ulaştırırım diyerek şeftalileri aldım, afiyetle tıkındım.

Köşe Palas'ta unutamadığım komşum sevgili Nur Hanım'dı, ölüp gitti, yazdım. Ama tam karşı apartmanın çatı katındaki komşularımı da unutamam: Küçük bir kız çocuğuyla genç annesi. Hayat hikâyelerini bilmem. Genç hanımla uzaktan uzağa selâmlaşır, bağıra çağıra, sokaktan sokağa konuşurduk. Sonra küçük kız büyüdü, genç kız oldu.

Çatı katlarının büyüleyici bir atmosferi oluyor: Her yağmurda dam akar, ama şiirlidir, taslar kovalar koşuşturulur. Bitişik apartmandaki dul kadın, dört oğluyla birlikte yaşıyordu; her yıl damını aktarmak ister, çocukların okul masrafı öne çıkar ve yağmur yine evin içine yağar...

Çatı katındaki en yakın dostlarım güvercinlerdi. O dul hanımın çatı arasında geceyi geçirirler, sonra günün ilk ışıklarında kanat çırpışlarını duyarım...

Sıracevizler'de sıra sıra cevizler yok; tek bir ceviz ağacı kalmamış. Şimdi... ne şimdisi, otuz-kırk yıldır sıra sıra apartmanlar var. Oturma odamın penceresinden bakınca, sayısız pencere görüyorum: Her birinde komşularım-komşularım... Onları tanımıyorum.

Yine de öyküleri birer ikişer çıkageliyor.

Meselâ, şu karşiki komşum Musevî yaşlı madam 'gizli' dostlarımdandır. Saat akşamın sekizi oldu mu, tek kişilik sofrasını kurar, yemeğini yer, sonra bir süre gözden ırak olur. Küçük salonuna döndüğünde artık televizyonun karşısına geçmiştir.

Ne var ki, saatlerce televizyon seyretmez; seçtiği programlar vardır. Aradaki zamanı kitap okuyarak geçirir. Her gece okur. O okuyuşlara hayranım. Kitabın biri biter, öteki başlar.

Gizli dostum yaşlı Musevî madam, haziran başı yazlığa gidiyor. Yazevinin nerede olduğunu bilmiyorum; fakat öyle sanıyorum ki Adalar'dan birindedir. Sonbaharda dönüşünü dört gözle bekliyorum.

Bakın, Zümbül Apartmanı'nın şu katında yine yaşlı, yine yalnız bir hanım yaşıyor. Bazan pencere-

yi açar, toz bezini silkeler. Onu öyle evin içinde toz beziyle ordan oraya boş boş dolaşırken görürüm. Yaşlılık ve yalnızlık, belki de toz bezi silkelemektir, kim bilir...

Yine Zümbül'de genç bir karıkoca oturur, yeni doğmuş çocukları, bir de muhabbetkuşları. Kuş pencere önünde. Geceleyin sokak lambasının ışığı aydınlatıyor: Muhabbetkuşu kafesinde uyumuş. Gündüzleri kafesinden çıkar, genç hanımın, genç beyin saçlarına konar. Komşum yeşil-sarı muhabbetkuşu!

Şu komşularım hayli esrarengizdir: Pancurlar günlerce, aylarca kapalı durur. Derken yarı açılır: şık büfe, kristaller, orta yaşlı bir hanım, bir bey, süzgün ışıklar... Hepi topu birkaç gün sonra pancurlar iner. Esrarengiz komşularım görünmez olurlar.

Park Apartmanı'nda bir evin televizyonu sabaha kadar açıktır. Hangi saatte kalkarsam kalkayım, orada televizyon seyredildiğini bilirim. Uyku tutmamış komşumu... komşularımı bugüne kadar göremedim. Uykusuzluk ortak yanımız.

Uykusuz gecelerimde komşularımı düşünürüm. Tanımam onları ama kaybetmekten çok korkarım.

Hatırladığım Boğaziçi

Geçenlerde, balık mevsimi diye, Sarıyer'e balık yemeye gitti. Orada, balıkçılar çarşısının sonunda çok sevdiğim bir lokanta var: Aquarius. İki yaz önce Yıldız Kenter'in konuğu olmuştuk Aquarius'ta; sonra ayağım alıştı.

Günlerden pazardı. Hava, uzunca pastırma yazından kalma bir havaydı. Boğaziçi'ne gidiş de, Boğaziçi'nden dönüş de kalabalık, ana baba günüydü. Bir otomobil cehenneminde, bir taşıt hummasında yol alıyorduk.

Boğaziçi'nin sırtlarını gitgide beton villaların, Boğaziçi'ne hiç yaraşmayan yapıların doldurduğunu, yeşertinin git git kelleştirildiğini yine gördük. Yeşil şimdi bu yeni zaman işi yapıların özel bahçelerinde. Elbette bir ağaç fırtınası estiremiyor.

Fakat bunları yazmanın artık boşuna olduğunu düşünüyorum. Boğaziçi'nin yakın gelecekte mahvolacağını Refik Halid'den Abdülhak Şinasi'ye pek çok yazarımız kaleme getirmiş de ne olmuş?!

Hem, yalnız Boğaziçi'nin mi? Geçen hafta Haldun Taner'in "Yalıda Sabah" adlı öyküsünü yeniden okudum. Haldun Taner, Moda'da sabahın hangi eşsiz güzelliklerle doğduğunu, serpildiğini anlatıyordu. Denizin ürperişinden kuşlara, yeşertiden insanların yaşamaya koyuluşlarına bir şiir gibi sürüp giden "Yalıda Sabah," şimdinin Kadıköyü'yle, Moda'sıyla en ufak bir benzerlik taşıyor. Haldun Taner güzelliği göstermiş, ama biz kıymetini bilememişiz.

Peki, ne yapmak gerekiyor?

Bilmiyorum.

Sadece hatırladığım Boğaziçi'ni düşündüm:

Usul usul kırk yıla erişiyor olmalı; ailecek Boğaziçi'ne gezintilere giderdik. Bu gezintiler için ya vapura ya da Taksim'den dolmuşa binilirdi. Sonra ver elini Boğaziçi.

Hatırladığım Boğaziçi henüz yeşertisini olanca gürlüğüyle koruyordu. Meşeleri, ulu çınarları, erguvanları, manolya ağaçlarını adım başı görebilirdiniz. Bilmem hepsi sağlıklı mıydı; göze öyle görünürlerdi. Hepsinin yaprak örtüsü göz kamaştırırdı.

Denizde yol alıyorsak, viran yalılar görürdük, ama bu yalıların çökkün görüntülerinde ahşap işçiliğinin güzel duyusu okunurdu. Her birinin beli büküldükçe bükülmüş, suya yansılar daha bir yaklaşır olmuştular. Bununla birlikte kararık yüzlerinden bir geçmiş zaman görgüsü asla silinmemişti.

Yok, sahilde yürüyorsak, henüz تنها Boğaziçi'nde denizin fişirtisini, suların şıptısını işitmek olasıydı. Sonra deniz, maviyle kültrenge arası, yeşille camgöbeği karışımı alacalarıyla pırıl pırıl bir denizdi...

Zaten yaz günleri Tarabya'nın, Küçüksu'nun, Salacak'ın plajlarından denize giriliyordu. En çok Küçüksu Plajı'nı severdim. Kumsalın bitişğinde, maviye boyalı tahta koltuklu bir plaj gazinosu vardı. Hepi topu iki üç kez orada öğle yemeği yemiştik.

Hatırladığım Boğaziçi'nde sandallar kıydan-kıydan geçer; fazla açılan olursa, akıntıya kapılacak diye sürükler hoplardı. Böyle Göksu'da dere içinde babamın kürek çekişlerini hatırlıyorum. Demek, Kurbağalıdere'de olduğu gibi, Boğaziçi'nde de bazan sandal kiraliyormuşuz.

Semtlerin fırınları vardı hatırladığım Boğaziçi'nde: Yeniköy'ün fırınının poğaçası, Sarıyer'inkinin böreği pek beğenilir, Kireçburnu'ndan ille galeta alınırdı. Şimdi semt fırınları iyice azaldı.

Ben epeydir görmüyorum: Gün biterken yelkovankuşları handiyse suyun yüzeyine kanat çırparak akıp giderler, yiterlerdi. Bu yelkovankuşlarının bir tek Boğaziçi'nde yaşadığı söylenirdi, bilmem doğru bilmem yalan.

Yelkovankuşlarını göremiyorum. Hatırladığım Boğaziçi'ni görebilmek için albümlerdeki sepya fotoğraflara, Nazmi Ziya'nın, Hikmet Onat'ın, bazı ressamlarımızın resimlerine bakıyorum.

Gece olunca, işin tuhafı, Boğaziçi hâlâ güzel. Bu sonbahar Çolpan İlhan'ın Kanlıca'daki yazevinden karşı kıyının ışıklarına o kadar çok baktım ki... Denizde oynayıp durdu ışıklar. Deniz, zavallı kirli deniz hâlâ kirli havayı temizlemeye çalışıyordu. Derin derin nefes almak saadetiyle eriyip gidiyordunuz.

Refik Halid hayli eski tarihli yazısında, "Boğaziçi bitmiş, harp Boğaziçi'ni bitirmiş!" diyor. Boğaziçi'nin o günkü çöküşünü savaş yıllarının yıkımlarına bağlıyor.

Boğaziçi şimdi zenginlerin elinde. Belki bu da bir 'harp'tir...

Kim bilir kim yazmıştı...

Trenden indim, yine Yedikule. Saat henüz erken; değerli dostum Sarkis Açık'la buluşacağım, Safa Meyhanesi'ne gideceğiz. Şöyle yürümek geçti içimden.

Daha Yenikapı'nın sahile inen sokaklarından başlayarak Kumkapı'yı unutmamalıyım, işte bütün ora-

lardan başlayarak Langa'sıyla, Samatya'sıyla, hele Yedikule'siyle –hâlâ– ‘İstanbul’u yaşamak mümkün. Oralarda ‘İstanbul’ varlığını koruyor.

Hangi İstanbul denecek. Yahya Kemal, ‘Koca Mustafa Paşa! Ücrâ ve fakîr İstanbul!’ diye özetlemiş. Çok sevdiğim bir şiirdir “Koca Mustâpaşa”; “Süleymaniye’de Bayram Sabahı”nı o kadar sevmem, hele “Endülüs’te Raks” sinirimi oynatır.

Ama andığım ilk şiirin bir dizesi daha çok uzun zaman dilimlerine akıp gidecektir: “*Örtüyor fakrı asaletle çekilmiş perde.*”

İstanbul, o zaman da bugünkü gibi sanki iki İstanbul’du: Köprünün bir yakası “*Türk’ün asude mizacıyla Bizans’ın kederi*”ni birleştiriyordu, öteki yakasıysa yeni zamana, hep yeni zamana açıktı. Peyami Safa *Fatih-Harbiye* adını takmış romanına; büyük karşıtlık görüyor.

Oysa Harbiye’nin güzelliklerini de görebilirdi. Sözgelimi Şişli konakları, hemen ardından ilk Şişli apartmanları. Bir uçtan bir uca Kurtuluş, anacadde.

Yazık ki buraları artık ayakta duramıyor: Kurtuluş yoksulluğun peçesine düşmüş, bayındırlıktan uzak. Şişli kendini koruyamamış: Bulgar Kilisesi de olmasa, geçmişî konuşmak bir iki kararık yüzölçü apartmana kalacak.

Yedikule’de dolaşırken bunlar geçiyordu aklımdan. Eski, taa on yedinci yüzyıldan kalma harikulâde semt camilerine dalıp gidiyordum yine. Onları sözümona onarmışız; neyse eski güzelliklerini ‘aura’ları söylüyor.

Bu semtlerde bugün de “Sarmaşıklar, yazılar, taşlar, ağaçlar karışık” bir arada, iç içe, birbirlerine yaslanmış, birbirlerine gönül vermiş duruyor. Gerçi bugün büsbütün bakımsız, büsbütün yalnız bırakılmış duruyorlar. Ama ‘tarih bilinci’ taşıyan tılsımlı değnekle sanki hepsi yarın kurtarılabilir.

Surların oraya yürüdüm. Altından tren yolu geçen köprüde durdum ve kentin silüetine baktım. Sonra sur kapısından çıktığımda, İstanbul’un son bostanlarının çok şükür yerli yerinde durduğunu gördüm. Fakat ne zamana kadar direnebilecekler?

Çocuklar sokaklarda oynuyorlar. Bisikletler vızır vızır, sokağın bir dönemecinden öbür dönemecine. Evlerin açık pencerelerinden patlıcan kızartması kokuları dışarıya karışıyor. Akşam birazdan olacak.

Yine o küçücük berber salonuna, küçücük semt bakkallarına, berberin camekânındaki fesleğene, küpeçiğeğine kalbim sancıldı. Caddede Balıklı Kilisesi’nin ben; hep büyüleyen avlusuna, bahçesine birkaç adım boyu bakabildikten sonra Safa’ya geldim. Sarkis Bey beni bekliyordu.

Yüksek tavanlı Safa, İstanbul’un hem en eski hem en güzel, anlamını yitirmemiş, geleneğini bozmamış meyhanelerinden. Safa’daki makarna garnitürlü cızbız köfte bana çocukluğumdan yadigâr. Bizde de cızbız köftenin yanında hep domatesli makarna pişerdi.

Sarkis Bey meyhane çıkışı beni evine çağırdı. Eşi Siran Hanım bizi bekliyordu. Balkona çıktık. Uzakta deniz, ışıklar. Hemen bitişikte Balıklı Kilisesi. Yakında tam karşımızda bir alt sokağın sıra sıra apart-

manları. Kimilerinin pencerelerinde ışıklar yanıyor, televizyonlar açık. Bir teras katında demir iskemleler. Bu evler damlarındaki antenlerle hayal gemilerini andırıyor.

Siran Hanım ve Sarkis Bey’le geçmişin günlerinden konuştuk. Yazlık sinemalardan, bütün yaz gidilen sinemalardan. Seksenlere kadar sürmüş Yedikule’de.

Tren istasyonunda duvarda yazılı bir şiir varmış bir zamanlar. O şiiri Siran Hanım defterine geçirmiş:

*Trendi oyuncaklarımız
Bozup yaptığımız
Ne güzel günlerdi
Gurbetle oynadığımız.*

*Tren, sıra sıra
Düğümlenen duygularımız
Mavi ufuklara
Sevecen baktığımız.*

Şimdi silinip gitmiş şiir. Kim bilir kim yazmıştı... Belki ben de gurbetle oynuyorum.

Sarkis Beylerden ayrıldığımda saat sabahın iki buçuğuydu. Gurbetle oynamak... oynamaktı... diyordum kendi kendime, bütün yazıp çizdiklerim.

Semt henüz büsbütün uyumamıştı. Cadde boyu bazı lokantaların ışıkları yanıyor, içerde temizlik yapılıyordu. Köşebaşlarında müşteri bekleyen tak-siler. Nöbetçi eczane. Yedikule arkamda kalıyordu, Yedikule’yi şimdiden özlemeye başlamıştım.

Fotoğraflar

Fotoğraf sever misiniz?

Yepyeni, çok sevimli bir dergide, *Albüm*'de Doğan Hızlan itiraz ediyor, “Donmuş kareler bana mutluluktan çok acı verir. Geçmişin hatırlanması kime saadet getirir ki?” diyor.

Fotoğraf çekirtmeyi sevmem. Fotoğraf çekmek aklımın ucundan bile geçmemiştir. Fotoğraf biriktirmem. Handiyse tek fotoğrafım yok evimde. Özenilerek kotarılmış çocukluk-ilkgençlik albümüm başka evde duruyor.

Bununla birlikte fotoğraflara dalıp gitmekten kendimi alamam. Nerede bir fotoğraf görsem...

“Donmuş kareler” acı verebilir. Ama sanki acıdan öte bir duygu.

Geçmişin hatırlanması bazan “saadet” getirebilir. Fotoğrafta, işte görüyorsunuz, mutlu yaşamış olduklarına inandığınız insanlar, gülümsüyorlar, Ziya Osman Saba'nın hikâyesindeki gibi gülümsüyorlar. Hiç olmazsa mutlu yaşadılar diye düşünebilirsiniz. Gerçi bu avunuş kısa sürecektir.

Fotoğraf bana hayatı düşündürür.

Donmuş karenin öncesine ve sonrasına uzanmaya çalışırım, içim sızlar.

Öyle ne çok fotoğraf belleğime oyulup kalmıştır. Bazılarını yazmaya çalıştım, bir romanın, bir öykünün satırları arasında yitsinler istedim. Sonra yine çıkageldiler.

Doğumumdan bir iki hafta önce: annem, ablam, babam. Annem adamakıllı şişmanlamış, ablam çok zayıf, babam asık yüzlü.

Aslında annem de asık yüzlü. Ablam endişeli. Çocukken bu fotoğrafa bakıp bakıp, beni istemiyorlardı herhalde, diye düşünürdüm. Çoktan geçip gitti, yine de... arada bir...

Fakat fotoğrafın, hele bizim hayatımızda, büyüleyici bir yanı olduğuna inanıyorum. Fotoğraftan daha çok, “resim” diyoruz. Fotoğrafi alıp ‘sanat’ın bucağına götürmek istercesine...

Sonra öyle fotoğraf ustaları var ki, eserleri bizi gerçekten sanatın ülkesine götürüyor. Ara Güler’in “Karda İstanbul Tramvayı” nasıl unutulur?!

Ustaların çektiği fotoğraflar, basılıp çoğaltılarak kamuya ulaşabiliyor, kuşaktan kuşağa geçiyor. İstanbul’da tramvayı çok yaşadım. Yaşamamış olanlara Taksim-Tünel’in bugünkü turistik tramvayıyla pek bir şey anlatamam. Ama Ara Güler...

... O karlı kış gününde, kar lapa lapa yağıyorken: Al işte İstanbul tramvayı!..

Hoş; sıradan fotoğrafçıların emeklerini de yadsıyamam. Sağda solda, bir albümde, bir çerçevede Necatigil’in o kadar güzel şiirinden, “Gülüşleri”nden çıkıp gelmiş o fotoğraflar yürek burkar.

Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*’nda fotoğrafın hissettirdikleri üzerine âdeta bir keder yumağı örer:

“Ölümden sonra ‘bir gölge’ olarak bile geleceğe kalmak umutları nasıl biter, kesinlikle unutulmak, ‘Bu da kim? Ne işi var bizde?’ sorularıyla süprün-

tüye atılıvermek ne korkunç bir kaderdir, bunu Bedestan'a düşen fotoğraflarda görmek mümkündü. Hepsi de olduklarından daha güzel, daha güçlü, daha anlamlı görünmek için özenilerek çektirilmiş, çoğu camlı çerçevelere konulmuştu."

Ama şimdi?!

Şimdi "Bedestan"da, ortalıkta, meçhul alıcı bekliyorlar.

Böyle sokağın bir köşesine yığılmış nice nice fotoğrafa kim bilir ne çok rastlamışımıdır; hem artık çerçevelerinden çıkarılmış, albümlerinden sökülüp atılmış...

Fotoğraf yoksa "unutulmak"la eş anlamlı mı?

Demin *Albüm* dergisini söyledim ya, Gökhan Akçura, bu nefis dergide "unutulmanın" öcünü alıyor.

Kurtuluş'ta 'apartıman' müzesi

Sıracevizler'de oturduğum için, Pangaltı'ya çıkan yolum ille Sadık Şendil Sokağı'ndan geçer. Hani şu ucu Dormen Tiyatrosu'na varan sokak. Yaz erken bastırınca, o sokak, her pazar günü büsbütün sessizleşir. Çocuklar top oynuyorlardı. Sokağın iki eski evi; Adil Çocuk Evi adıyla çocuk yuvası olduktan sonra yine terk edilmiş, beyaz, dam çıkmalarında üzüm salkımı bezekli evle, onun ardından gelen 19 numaralı harap, güzelim ev hâlâ ayakta duruyorlar. Besbelli ömürleri noktalanmak üzere.

Sonra, Kurtuluş Caddesi'nin trafik lambalı dönemecine kadar yürürsünüz. İlk bakışta öyle iştah açıcı bir uğrak gözünüze çarpmayacaktır. Oysa sol kolda yarı antikacı, yarı bitpazarı, eski eşya satıcı bir dükkân, benim gibi kalbi eskilere çarpanlara güzellikler sunar. Bu kez de vitrininde kim bilir hangi evden artakalmış, kılıç artığı Çin vazoları, Çin çanakları duruyordu.

Sözü uzatmadan Kurtuluş'a varayım. O zamanlar, böyle yıllar önce Kurtuluş'ta oturan Madam Anahit, mayısın son haftası gelip çattı mı, "Artık Kınalı'ya gitme vakti geldi, geç bile kaldık..." diyordu. Sonra yaz günleri ağaçsız, yeşertisiz Kurtuluş'un çekilmez olduğundan yakınmaya koyulurdu.

Kurtuluş'un insanları, bu söylediğim 50 sonu, 60 başı yıllarda demek Adalar'a gidebilecek refah düzeyindeymişler. Gerçi bugün de gidenler oluyor ama Kurtuluş, bir yoksullaşmanın resmini çizer olmuş. Bir defa Rumları göçmüş. Ermenileri azalmış, benim çocukluğumun varlıkları Türkleri çoktan başka semtlere taşınmışlar. Kozmopolit güzellik sönmüş.

Hayır, hayır büsbütün sönmemiş. Ağaçsız yeşertisiz Kurtuluş Caddesi'nin hâlâ sürüp giden gizemli bir havası var. Taşralılığın iyice sökün ettiği buralarda geçmişin dünyası bir hortlak gibi gezinip duruyor. Öyle kunt apartmanlar var ki zaman ve taşra havası onları büsbütün yıkık yıprak kılamamış.

Hangi apartmanlar diye sorarsanız şöyle yanıtlarım: Kırmızı tabelalarında beyaz harflerle 'apartman' yazılı olanlar. O 'ı' harfi elbette Türkçe yazım bilinci idi, bugünün kargaşasında silinip gitti.

Meselâ Şahin ve Ülkü apartımanları –yüzünüz Dolapdere yönündeyse, bunlar sol koldadır– pek iddialı adlarıyla belirirler. Gerçi ülküler cılızlaşmış, şahinler atmaca olup çıkmıştır, ama kapılar bitişik, cepheleri birörnek bu apartımanlar, şahinlerin ülkülerle donandığı zamandan yine konuşuyorlar.

Sonra Saffeti Paşa Apartımanı var, adı çini panoya işlenmiş; ne olmuşsa, bu ada bir de yenisi eklenmiş; Kaplanca Apartımanı. İki adlı bir yapıya sıkça rastlanılmaz. Adı kaybolmuş, numarasının 171 mi, 175 mi olduğu pek okunamayan, hâki renkli bir başka yapı var ki, tek başına, Kurtuluş Caddesi’ni gerçek bir apartıman müzesine dönüştürüyor. Gerçekten görülmeye değer. Hemen hep dalgın geçip gittiğimiz yoğun trafikli yollarda bu apartımanlar nice geçmiş zaman öyküleri anlatıyorlar... Yol boyu pastacılar, çiçekçiler, konfeksiyoncular, turşucu, bankalar, kuruyemişçiler, beyaz eşya satış yerleri, manavlar, kasalar apartıman bolluğundan geçilmeyen caddeye öyle tuhaf, içli bir mahalle, semt yaşaması tadı verir. Bugün de veriyor. Manavların tezgâhlarında yeşil erik, maltaeriği, salata, taze soğan: kırmızıturp bir halk ressamının natürmortu.

Mevsim sonbahar değil, yağmur filan da yağmıyor, pazar günü, hava günlük güneşlik, fakat boyuna Attilâ İlhan gönül yakıyor, hem ne zaman Pangaltı’ya, Kurtuluş’a uzansam:

*yorgun bir ermeni pangaltı’nın
güvercin topuklarıyla gregoryen
yağmurlarda çoğalır nedense*

*incecik sürahiler gibi bir kadın
gökyüzü sanırsın gülümserken...*

Dolapdere'ye inen dik yokuşa doğru yol aldıkça kilisenin çan kulesi ve selviler. Sağda Yasemin Düğün Salonu. Mayıs gününde düğün yoktu, bunlarla birlikte salona bitişik çay bahçesinde, yeşermiş sarmaşıklar altında semtin kişileri dinleniyorlardı. Madam Anahit'i sanki tekrar görür gibi oldum.

Aklımdan sağ koldaki üç ev geçiyordu. İlki, kırmızı tuğlalı, harikulâde ve göçkün 60 numara. Diğer ikisi, birbirine bedbahtça yaslanmış, caddenin son ahşap evleri, 78 ve 80 numaralılar.

Yasemin Düğün Salonu'nun oradan geri döndüm. Şurada bir yerlerde okul arkadaşım ve ailesi, giriş katında otururlardı. Cumbalı pencerelerinden kırık dikiz aynası yola uzanırdı.

Tek dikiz aynası kalmamış, kaldıysa da ben göremedim. 80, 78, 60 numaralı evler bu kez sol kolda. Kırmızı tuğlalar böyle ne zaman kirlendi, ahşabı morsalkımlar süslemiş miydi? Bir zamanlar da Yasemin'de bütün Türk filmlerinin şarkıcı kadın sahneleri çekilmez miydi?

Attilâ İlhan, *"uzaktan onu sevdiğimi bilse"* diyor. Ah, o kadri bilinmemiş Kurtuluş apartımanları!

Tılsımlı geçmiş

Balzac'ın romanlarını sever miyim?

Balzac'ın romanlarını yeniden okuyabilir miyim?

Kim oluyorum da böyle sorular soruyorum? Ama soruluyor işte...

Bir zamanlar çok sevdiğim *Eugénie Grandet*'ye yıllar sonra katlanamamıştım. *Goriot Baba*'yı okuldayken, Fransızcadan yarım yamalak okumuştum; sonra baştan sona Cemal Süreya'nın çevirisinden okudum. Bir kez de Nahid Sırrı'nınkinden deneyeyim dedim, yine yarıda caydım. Gerçi, yeniden okumak isterim *Goriot Baba*'yı...

... Ötekiler, *Vadideki Zambak*, *Mutlak Peşinde*, *Sönmüş Hayaller* üçlemesi... Bir lezzetleri kalmış belleğimde. Bununla birlikte iyi bir Balzac okuru değilim. Dahası, diyebilirim ki bir dönem Zola'yı ondan üstün tutmuştum.

Zola'nın *Nana*'sına, *Tazı Payı*'na bayılırım. Onları bir iki kez okudum. Yarın sabah yine okurum gibime geliyor.

Yalnız Balzac'ın kimi sayfaları var ki yıllar yılı etkisinde tuttu beni. Ruh çözümlemeleri, dramatik sahneleri, kişilerini teşrih masasına yatırışları değil. Hayır, bunlar değil; Balzac'ın eşya tasvirlerini severim.

Aralarından biri, *Tılsımlı Deri*'deki o güzelim antikacılar çarşısı, antikacı dükkânı sahnesi, o sayfalar, dükkândaki eşyaların birer ikişer hayat buluşu beni bugün de kalbimden vuruyor. İkide birde açıp okurum:

“İlk bakışta, dükkânlar onun gözleri önünde karmakarışık bir levha serdi; bu levhada insanların, meleklerin bütün eserleri birbirine girmişti.” (Alıntılar Vahdet Gültekin çevirisinden.)

Meleklerin eserleri, ama eserler gibi melekler de tozlu bence. Öyleyse; tozlu meleklerin eserleri.

Antikacı vitrinlerinde onları daha uzaktan görürsünüz, bir mazlumiyet içerisinde yeniden yaşayacakları, bir köşede kurumlanacakları günü beklerler...

Balzac'ın sayfalarında Madame Jacotot'nun yağliboyayla Napoléon resmi yaptığı Sèvres vazosu görünür. Ortaçağ tüfeğiyle Cumhuriyet kılıcı sarmaş dolaştır. Saksonya tabaklarıyla Çin'in fağfur kâseleri bir aradadır.

Romanın başkışısı bütün bir geçmişe dalıp gider. Örneke, Benvenuto Cellini'nin tezgâhından çıkmış bir tuzluk onu Renaissance dönemine sürükleyecektir. Ve Balzac, dönemin 'öteki' yüzünü hepi topu birkaç satıra işler:

"O çağlarda sanat da başıboşluk da alabildiğine gelişmişti; hükümdarlar keyifleri için işkence ederlerdi; din adamları aşüftelerin kolları arasına yatmış, aşağı kademeden papazlara ahlâk fermanları yazarlardı."

Antika eşyanın böylesi gizleri var: Tek bir parça bütün mâziyi billûrlaştırabiliyor.

Geçen pazarlardan birinde arkadaşım Cemal Akgün'le birlikte Horhor'daki antikacılar çarşısına gittim. Cemal eski bir antikacı. Ortağının ölümünden sonra Horhor'dan ayrıldı; şimdi başka işle uğraşıyor. Ama çarşıya girer girmez tılsımlı geçmiş onu kendine çekti. Dalgınlığından, gözlerindeki pustan anladım.

Üçüncü kata çıktık. Ressam Güher Gümüş'ün orada bir dükkânı var. Güher Hanım orayı geçmişin

–Balzac’ın saptayımıyla– “eşya, icat, moda, eser, yı-kıntı engini”yle bezemiş. Bir köşede tuvali. Burada resimle antika eşya iç içe yaşıyordu.

Tuvalin durduğu köşede yavruağzı bir avize ası-lıydı tavanda. Bütün yavruağzı öbek öbek güllerde, ışık yandığında güllere ve yapraklara serpilip kalmış su damlacıklarını ayırt ediyorsunuz. Az beride, seh-pa üstünde Çarlık Rusya’sından kalma çay takımı. Geçen yüzyılın evlerinde başköşelere konulmuş çe-şit çeşit jardenyerler. Hepsine bakakaldım. Tuvalde Güher Gümüş’ün fırçasından Süleymaniye Camii.

Böylece, Balzac’ın kahramanı gibi hissediyor-dum kendimi:

“Genç adam, dünyayı aldıktan, ülkeleri, çağla-rı, saltanatları seyrettikten sonra, yeniden bireylerin varlıklarına döndü. Yeniden kendi kişiliğine girdi, milletlerin hayatını, bir tek kişi için pek bunaltıcı bulmuş gibi, geri iterek, ufak ayrıntılara daldı.”

Ufak ayrıntılar bazan kurtarıcıdır. Güher Hanım’ın dükkânındaki eşya milyonlarca ufak ay-rıntıya alıp götürüyordu beni. Yaşamlar gelip geçi-yordu gözümün önünden. Acıları, sevinçleri olanca yoğunluklarıyla hissediyordum. Bu kentin geçmi-şinden bugüne, eşya, İstanbul anılarıyla yüklüydü ve bu hırdavat, sahipsiz, bedbaht eşyada İstanbul geçmişinde konuşmaya çalışıyordu.

Güher Hanım’ın bana armağan ettiği porselen, armalı tabaklarla Beyoğlu’nda epey eski bir evi olan-ca görkemi ve acısıyla yaşamaya koyulmuştum...

Bu pazar belki yine giderim Horhor’a.

Büyükada köşkleri

Yıllar önceydi, herhalde on-on beş yıl önce. Büyükada'ya gitmiştik.

Bütün sokakları, bütün tepeleri, yolları, ağa lıkları, kiliseleri, ayazmaları, artık  ocukluğumdakilere hiç benzemeyen, her tarafı inşaat alanı haline getirilmiş, tanınamaz bir Büyükada görmüştüm.

 lkyaz şimdiden bastırmış, fakat kaç g lhatmiye kavuşulabileceği artık bellisiz.

Abdülhak şinasi'de Boğaziçi'nin g   ş  gibi Çamlıca ve Büyükada da g  er. *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nde anlatılmış mek nlar, tasvir edilmiş doğa gelecekte bir rüya olarak bile karşımıza çıkmaz. Sözgelimi sarı sa  karyolalar, sedefli ve oymalı siyah takımlar, mermer masalar, büyük aynalar köşklerden tek tek çıkar, satıcı eline düşer. Sözgelimi Büyükada'daki tabiat, bütün çiçekleri açmış bir bahçe, bütün ağaçlar, güzel bir  am ormanı,  am kokularıyla çevrili yollar hep kaybolmaktadır ve "mavi, sessiz bir deniz" sanki kurumaktadır.

Tıpkı Çamlıca'nın daima kaban, taşan yeşil bir deniz, eşsiz bir ilkbahar g r nt s yken, usul usul sararmaya yüz tutması gibi.

G  en Büyükada'da geçmişin anılarına sığınır. Büyükada'da Mösyö Rallys'in köşkü Elhamra Sarayı'nın küçük bir taklididir ve kışın soğuğunda  ş mesin diye üstüne muşambadan bir kılıf geçirilmektedir...

Yarısı Fransızca, yarısı İngilizce olarak yayımlanan gündelik *Levant Herald* gazetesi sahibi Doktor

Mizzi'nin Büyükkada'daki köşkü upuzun kulelidir ve Doktor Mizzi, güya kuleye çıkıp gazeteci merakıyla ufukları gözlemektedir...

İdare-i mahsusa müdürü John Paşa da Mizzi'den geri kalmaz; köşkünü dört kuleyle donatıp bu köşke cibinlikli bir karyola izlenimi verdirtir...

Paris Büyükelçisi Ziya Paşa'nın köşkü fevkalâde fantezi fıstıkî renktedir...

Bizim o gün gördüğümüz Büyükkada kış uykusundan sıyrılıyordu. Yalnız ben değil, hepimiz, her yıl anılardaki, çocukluğumuzdaki Büyükkada'dan biraz daha ayrıldığımızı üzülererek gördük. Hummalı bir faaliyet Büyükkada'yı, köşklerin, bahçelerin, çamlıkların beldesi olmaktan hızla çıkarmıştı. Hangi yöntemler sonucu sağlandığı belirsiz izinler, ruhsatlar Büyükkada'yı bir apartman ortamına çevirmek üzereydi.

Yeni yapılar yalnız doğayı mahvetmekle kalmıyor, adanın eski köşklerini de tek tek ortadan kaldırıyor...

O günden sonra Büyükkada'ya bir daha gitmek istemedim.

İstanbul’u okurken

Şüphesiz yarın bu peyzaj da değişecek. Şimdi çorap atölyesi filan gibi şeyler olan o eski harap konaklar ortadan kalkacak, yerlerini modern atelyeler alacak, iş şartları değişmiş, dünyaya başka gözle bakan insanlar Sünbül Sinan’ın etrafında yaşamaya başlayacaklar; fakat Yahya Kemal’in merhamet ve sevgi şiiri asırların yığdığı bu havayı bize muhafaza edecek.

Ahmet Hamdi Tanpınar,
Beş Şehir, “İstanbul”, 1960.

Geçmiş romanlar, kent, çevre

Şimdi düşünüyorum da gördüğüm, yaşadığım İstanbul'u artık geçmiş romanlardan okuyabiliyorum.

O İstanbul'un tuhaf bir dekor zenginliği vardı. Kent elbette bunca kalabalık değildi. Dekora gelince, bir semtten bir semte, tam bir dönemeci döner dönmez, dekor bütünüyle değişirdi.

Çocukluğumun geçtiği Kadıköyü'nde Çamlıca'ya, Kısıklı'ya giderdik. Çamlıca'yı edebiyatımızda *Ara-ba Sevdası* romanı anlatır. Bu, tabii, benim bilmediğim, göremediğim Çamlıca'dır. Henüz yeni açılmıştır bahçesi. İstanbullular yüzyılın başında bu bahçeden çok hoşlanırlar.

Yaşadığım Çamlıca, 'mesire' olma özelliğini artık yitirmeye koyulmuştu. Bizimkiler, büyüklerim,

‘asıl’ çocukluklarındaki Çamlıca’nın güzelliğini anlatırlardı.

Abdülhak Şinasi de *Çamlıca’daki Eniştemiz*’de anlatır. Her yeni okunuşunda bizi yeni inceliklerle donatan romanın “Eski Çamlıca” bölümü, bir vapur yolculuğuyla başlar, semtin karşımıza çıkışıyla ortalanır:

“Nihayet, asıl Çamlıca demek olan Kısıklı Caddesi, solda, Büyük Çamlıca sağda, Kısıklı Meydanı’nda, Küçük Çamlıca yolları başlar ve etrafı yine şairane isimler sarardı.

Karşımızda uzun Alemdağı Caddesi, sağ tarafta Suphi Paşa’nın kır menekşesi kokuları ve bülbül sesleriyle meşhur büyük korusu, daha ileride, Libadiye, korunun arkasından geçen Bulgurlu Caddesi üstünde, sol tarafta, Hanımseddi denilen bir yer vardı ki, hakikat, o köşklerde bulunan hanımlar, akşamları buraya gelirler, serili ehramlar üstünde otururlardı. Daha sonra Bulgurlu ve Söğütlü çayırı gelirdi ki orada Hüseyin Cahit Bey’in hikâye ettiği köşk düğünleri olurdu.”

Bizimkiler, büyüklerim asıl Çamlıca’yı kendileri yaşadıklarını söyleyedursunlar; Abdülhak Şinasi daha kendi çocukluğunda Çamlıca’nın sönmeye koyulduğunu dinlemiştir.

Çünkü o geçmiş zamanın hanımları şöyle demektedirler: “Çamlıca’nın asıl civcivli zamanı Sultan Aziz devrindeydi! Çamlıca’yı asıl o zaman görmeliydin!”

Ben rüzgâr sesleri, rüzgâr uğultuları hatırlarım; hem de yazın en sıcak gününde bile. Bazan da, ge-

celeri gidilmişse, Çamlıca tepesinden gördüğümüz o ışıklar içindeki kent...

İstanbul bugün çok daha ışıklı. Çamlıca'dan geceleri çok daha akan ışık selleri içinde görünüyor herhalde. Yalnız o ışıkların şiiri hayli silinmiş olmalı ki, romanlar şimdi Çamlıca'dan pek söz açmıyor, şarkılar da...

Son görkemine tanıklık ettiğim Çamlıca'da çam ve fıstık ağacı koruları hâlâ vardı. Bu korularda gezinilirken bir yücelik duygusu duyulurdu. Gökyüzü bir görünür, bir kaybolur.

Köşklere gelince, belleri büküktü.

Kısıklı'nın Millet Parkı bana pek uçsuz bucaksız gelirdi. Bir kapısından girip bütün parkı dolaşır, sonra diğer bir kapısından çıkardık. Babamla bu yürüyüşlerim bana çok uzun gelirdi. Millet Parkı şimdi yoğun trafiğin ortasında ihtiyarlayıp ufalmış gibi görünüyor.

Millet Parkı'nın şimdi bu mevsimde, sonbahar yaklaşırken, bambaşka güzelliği olurdu. Yapraklar henüz büsbütün kızarmaz, sararmaz, kuruyup dökülüp çıtır çıtır kahverengiye dönüşmez, henüz yağmurlar yiyip sırlıslıkla olmaz; ama bütün bunların hepsinin olacağı, hepsine yaklaşıldığı, sonbaharın er geç bastıracağı, yaprak dökümlerinin yaşanacağı, sararmış yaprakların rüzgârlarla savrulacağı hiss olunurdu...

Çamlıca'nın köşkleri dedim ya, geçmiş romanlarımızda bir 'köşkler edebiyatı' söz konusuydu. Bu romanları o zamanlar okudukça, roman yazarken ille köşklere söz açılması gerektiğine inanırdım.

Güzide Sabri'nin *Hicran Gecesi* şöyle başlar:

“Fazıl Şükrü Bey'in Erenköyü'ndeki köşkü bu gece elektrik ışıkları ile nur dalgaları içinde görünüyor, neşe, kahkaha, müzik âleminin en coşkun bir devresinde bulunuyordu.”

Acaba bunlar olur muydu? Yoksa hepsi geçmiş romanlara mı özgüydü?

Bahçenin yolları herhalde malta taşı döşelidir. Güzide Sabri tarhların ve havuzların... evet ‘havuzların’ çevresinde “renk renk tuvaletleriyle gözleri kamaştıran kadınlar, siyah elbiseleriyle birer manken gibi dolaşan erkekler” görmüş. Bunlar hepsi “efsanevî âlemlerin canlı bir levhasını” gösteriyorlarmış.

Ben bunları görmedim, göremedim.

Köşkün “alt salonlarında” çiftler “güzel bir tango-
gonun usulile” yürüyorlarmış.

Bakın, Fazıl Şükrü Bey'in köşkündeki düğün sabaha karşı bitiyor. “Yerler, çiğnenmiş, dağılmış, ezilmiş çiçekler, konfetilerle” doluymuş. “Her çehrede uykusuzluğun yorgunluğu” varmış. Romanlar öyle yazıyor...

Satıcı sesleri

Ahmet Hamdi Tanpınar *Beş Şehir*'in İstanbul bölümünde ‘satıcı sesleri’nden söz açar:

“Eski İstanbul mahallelerinde bu sesler bütün bir günü baştan başa idare eder, saatlerin rengini verirdi.”

Halide Edib'in iyimser ütopyaya açılan güzelim hikâyesi "Kubbede Kalan Hoş Sada"da satıcı sesleri İstanbul'un özellikleri, âdeta değerleri arasında geçer:

"Salepçi, sütçü, börekçi ve bütün zerzevatçı..." Bunlar sabah sesleri arasındadır.

"Nihayet akşam sesleri yoğurtçu, simitçi, vişneli kaymaklı, mırmırık boza, mısır buğdaycı Arnavut çocuğu da geldi, geçti."

Kendine özgü cümle dokusuyla Halide Edib'de İstanbul akşamı işte böyle beliriyor. İstanbul'un hayatından çekip gitmiş, yitkilere karışmış bir şeyler duyumsanıyor. Sözcükler bile farklı: 'Mırmırık'ı sözlükte bulamadım. Belki çocukluktan kalma, yankılar arasından çıkıp gelmiş bir sözcüktü.

Tanpınar da usul usul el ayak çekmişlerden konuşuyor:

"Artık ne lamba ve lamba şişesi satan ihtiyar, ne simitçi, ne de sürahi, bardak, tabak satanlar kalmadı. Simitçi geceleri fener taşımıyor, hele mâni düzmesini hiç bilmiyor; macuncunun yerini karamela satan çocukların kirli çekirge sürüsü aldı. Yalnız yoğurtçu, bazı eski köşk bahçelerini tek başına bekleyen ihtiyar çınarlar ve çamlar gibi duruyor."

Şimdi durmuyor. Sokaktan yoğurtçu geçmeyeli kaç yıl...

Dahası, eski köşkların bahçelerinde güngörmüş çınarlar, çamlar kalmadı. Eski köşkler kalmadı.

Kalmayanları uzaktan, ötelerden hayal edebiliyoruz. Çocukluğumun satıcı seslerini bazan duyarım.

Yoğurtçu, çingırağıyla geçer. Bilmem neden, çingırak sesi durgun yaz günlerinden kalma gibidir, hani hiç bitmeyecekmiş gibi geçen yaz günlerinden ve çingırak sesi hüznün verir.

Halide Edib'in "bütün zerzevatçı" diye andığı kişiler, bir uçtan bir uca sokağı... sokağımızı geçerlerdi. At sırtında küfeler. Küfelerde mevsim sebzeleri. Ve o zamanlar büyüklerimiz, tıpkı Halide Edib Hanım gibi 'zerzevatçı' diyorlardı. Bir gün bu sözcük de sözlükten bile silinip gidecek.

Zerzevatçı sattığı mevsim ürünlerinin tazeliğinden ısrarla söz açardı.

Bir de 'bostan' sözcüğü. Şehrin şurasında burasında son bostanlar. Ama biz onların son bostanlar olduğunu bilmezdik. Son dutluklar. Son bahçeler. Yarın, öbür gün onları yerli yerinde bulacağımızı sanmış olmalıyız.

Manifaturacı geçerdi. At sırtında iki dolap. Mavi dolaplar. Dolaplarda rengârenk iplikler, makaralar, sutaşları, daha neler neler. Manifaturacı yaşlı bir İstanbul Rum'udur. Seslendi mi, Türkçemiz Rumcayla dostluk kurar...

Son macuncu sokağımızdan geçmez; gelip tezgâhını çocuk parkı kapısında kurar. Tepsisinde bütün gökkuşağı, o pembeler, o sarılar, deniz mavileri, nane likörü yeşilleri...

Sonra elma şekercisi. Ne tuhaf bir ağaçtı öyle, evet, bir ağaç gibiydi, satıcısının elinde gökyüzüne yükselmeye çalışır, dört bir yanından kıpkırmızı elmaşekerleri çiçek açardı.

Macuncu kimileyin zurna çalar. Elmaşekercisi genizden gelen sesiyle bağırmaya çalışır. Baloncunun sesi gürdür; bütün çocukları kışkırtır.

Dört tekerlekli arabasını ite ite balıkçı geçer. O da Rum'dur. Sokağımızın evlerinden başlar uzanır. Palamut kaç paradır, çınakop kaç paradır, hamsi, sardalye... Kalın, babacan bir ses mahallenin hanımlarını yanıtlar. Arabanın önünde ardında, sağında solunda kedi ordusu. Kedi ordusu balıkçının geçmekte olduğunu mırnav borazanlarıyla haber verir durur.

Akşam gazetecisi çocuklar geçer. Her akşam bir cinayeti haber verirler.

Eskici geçer, eskiler aldığı söyler.

Tabak çanakçı geçer, kocaman sepetleri kollarındadır; tabak çanakları için seslenir.

Binde bir esansçı geçer. Onun sözleri yaşadıkça kulağımda çınlayacak sanırım: "Yıldız yıldız esanslarım var!"

Niye 'yıldız yıldız'?

Böylece esanslar bir dizede yaşamaya koyulmuyorlar mıydı?

Bir sokağın tasviri

O sokağın tasviriyle, sözcüklerle örülüşüyle ders kitabımda karşılaşmış olmalıyım. Belki de ablamın ders kitabı.

Halide Edib Adıvar *Sinekli Bakkal*'ında İstanbul sokağını tasvir ediyor. Ortaöğrenimleri sırasında

edebiyata, romana merak sarmışlar bu tasviri herhalde anımsayacaklar.

“Bu dar arka sokak bulunduğu semtin adını almıştır:

Sinekli Bakkal.”

Sinekli Bakkal Sokağı İstanbul’un neresinde diye araştırıp dururdum o zamanlar. Yerini bir bulsam, Halide Edib’in anlattıklarıyla yüz yüze geleceğime inanıyordum.

İşte, ahşap, iki katlı evler, sıra sıra, birbirine yaslanmış. Bu Sultan Hamid devrinde birbirlerinden destek almaya çalışıyorlar.

Sokaktaki evlerin “karşıdan karşıya birbirinin üstüne abanır gibi uzanmış eski zaman saçakları”, gün gelecek Tevfik Fikret’in bir şiiriyle yakınlık kuracak. Bu şiir “Yağmur”dur:

Saçaklarda kuşlar – hazindir bu pek!

Susarlar, uzaktan ulur bir köpek.

Vardır öyle sokakları, yağmurları İstanbul’un. Dar sokakta, yokuşlu sokakta yağmur suları boyuna akışır, külrenginde bir gündüz, son ahşap evlerin kararık saçaklarında kuşlar bekler. Hele sonbaharda, şimdi yaşadığımız mevsimde.

Oysa Halide Edib yağmurlardan, kasvetlerden söz açmaz. Sinekli Bakkal Sokağı’nda birdenbire çiçeklere, renklere açılır. Loşlukta kırmızı toprak sak-sıların kırmızısı sanki her zamankinden kırmızıdır. Kararmış gaz sandıklarından bütün yaz, bütün yaz sonu yemyeşil fesleğenler fışkırır. (Güzün küçücük

beyaz çiçekler açar fesleğen, sonra tohuma durur.) Az beride alı beyazı ve moruyla sardunyalar, küpeçiçeği, karanfil. (Bunlar da bir Oktay Rifat dizesidir.)

Halide Edip olur da morsalkım olmaz mı! Morsalkım çardağı İstanbul çeşmesini sarıp sarmalamıştır. Güneş varsa, beyaz mermerde eflâtun gölge...

“Bütün bunların arkasında tiyatro dekorunu andıran beyaz, uzun, ince minare.”

Halide Edib sonra sokağın çocuklarına geçer. Ve Sinekli Bakkal Sokağı’nın dünyanın bütün yoksul mahallelerine benzediğini belirtir. Birazdan mahalle hayatı canlanıverecektir.

Gerçekten bütün “fukara” mahallelerine benziyor muydu Sinekli Bakkal Sokağı?

Bir kez daha vurgulamak isterim: Sokağın tasviri en azından roman severlerin belleğine işlemiştir. O artık bir ‘roman sokağı’dır.

Sinekli Bakkal Sokağı’nı hiçbir zaman bulamadım. Yalnız benzerlerine rastladım. Benzerlerinde oturan akrabalarım gidip geldim. O sokaklardan geçtim. Daha benim çocukluğumda, hepi topu kırk yıl önce, o sokaklardan bol bol vardı İstanbul’da.

Güzel miydiler? Yoksulluklarına karşın kendince güzellikleri, kendince şiirleri vardı. Kentsel estetiğe adanmış yatkın havaları. İşte İstanbul! derdiniz. Evler bir geçit gibi birbirine kapanırken uçtan uca gün ışığı alacaklarıyla ışık yolları çizirdi.

Yine bir uçtan bir uca morsalkımları pek çok gördüm. Saksıdaki karanfili. Anneannemin evinde küpeçiçeği, nazlı begonya, filbahri... adı pek hoş-

ma giden filbahri, âdeta bahriyeli çocuk kıyafetinde bir fil çıkacak karşımıza –hep öyle düşünürdüm.

Sonra o sokaklar gözümüzün önünde yitti. Toprak saksılar yitti. Çeşmeler birer bakımsızlık oldu. Ahşap evler de derin yoksulluğun konutu.

Biliyorum, filan semtte o sokaktan var, gidip görebilirsin denecek. Onarılmış ve zengin evlerine dönüştürülmüş ahşap evli sokaklar. Hiç annemin babaannesi Feride Hanım'ın Aksaray'daki evine benzeyebilir mi? Sokaklarla birlikte yaşama biçimi de değişiyordu, İstanbul'u İstanbul yapmış her şey değişiyordu.

Tarihî kentlerin kimlik değiştirmeye yeltenmesi acıklı serüven.

Bizans'tan bugüne tarihî sürekliliğin neredeyse hiçbir izine rastlanmayan İstanbul.

Abdülhak Şinasi'nin Venedik'le ölçüştürdüğü Boğaziçi.

Venedik yerli yerinde duruyormuş.

Bugünü görebilmek

Kimi tanıdıklarım 'dünkü yazarlarımızı nasıl okuyabiliyorsunuz...' demeye getiriyorlar. Onlara göre bu yazarların eserleri çoktan sönüp gitmiş...

Dünkü yazarlar diye andıkları kişiler, edebiyatımızda iz bırakmış, bugün de yaşamaları gerekli şairler, hikâyeciler, romancılar olsa gerek. Gerçi bir dönem önemsenmiş o yazarlarımız, iyi kötü okunmuş, üzerlerinde çalışılmış.

Ne var ki 1980 sonrasında büyük kültür çöküntüsünde büsbütün silinip gitmişler; âdeta yoğun bir karanlığa terk edilmişler. Günün modalarına yenik düşürdüğümüz bu adlar, bir şiirin iki dizesinde, bir öykünün birkaç paragrafında, bir romanın üç beş sahnesinde hâlâ yaşamaya çalışıyorlar, hiç olmazsa benim için.

Ben de ‘yaşayan’ soluk alıp veren varlık kırpınlarını başkalarıyla paylaşmaya çalışıyorum, üstelik, salt bugünü anlayabilmek için.

Arada bir Yakup Kadri’nin *Kıralık Konak*’ını düşünürüm. Bugünün değişmiş kültür değerlerini ilk haber verenlerdendir *Kıralık Konak*. Okullarda ‘ödev’ niyetine okutuluyorsa okunan *Kıralık Konak*.

Geçenlerde *Yolpalas Cinayeti*’nin yeni basımını okuyordum. *Kıralık Konak* kadar etkiledi beni.

Halide Edib’in bu kısacık ama özlü romanına öteden beri duygusallıkla bağlanmışımdır. *Yolpalas Cinayeti*’ni 1936 yılının haftalarında yayımlanmış *Yedigün* dergilerinde ‘görmüştüm’ ilk kez. Bu dergiler ciltlenmiş olarak bir akraba evinde dururlardı. Her gidişimizde açıp açıp bakardım.

Münif Fehim her sayı tefrikalara birbirinden kıvrak illüstrasyonlar armağan etmiş. Öyle bir dönemmiş işte; dergilerde, gazetelerde romanlar tefrika ediliyor, romanlar resim sanatıyla kaynaşıyor...

Halide Edib, *Yolpalas Cinayeti*’nde altmış yıl öncesinin ‘Şişli sosyetesini’ anlatıyor. Rey Kardeşler’in *Lüküs Hayat*’ı tam üç yıl önce ilgi odağı olmuş; Şişli’de apartman hayatını operet dünyasında dile getiriyor.

Bugün o Şişli'nin yerinde yeller esmektedir. Semt dönüşüme uğramış ama ne Halide Edib'in yazdıkları, ne Rey Kardeşler'in sahne rüyasına alıp götürdükleri 'dönüşebilmiş.' Onlar yerli yerinde duruyor.

Şimdi adı Şişli sosyetesı değil. Şuralar buralar sosyetesı. Kentin varlıklı semtlerini Şişli'nin yerine dilediğinizce oturtabilirsiniz. Söz konusu sosyete-lerin kişilerı fotoğrafıarda boy gösterirler. Kendileri için dergiler bile basılmaktadır; ithal kâğıda, büyük boy, rengârenk fotoğrafı dergiler. Bazan televizyon programlarında boy gösteriyorlar. Ne yerler ne içerler, nerede otururlar, ne giyinirler, nasıl yaşarlar; istemesek bile öğrenmek zorunda kalırız.

Halide Edib, Karagümrük'ün çetin hayat koşullarından bir 'izdivaç'la Şişli'ye gelen Sacide'yi ve ailesini şöyle tanımlıyor:

“Bu kadar sefil ve güç şartlar içinde yetişen ve birdenbire bu kadar baş döndürücü bir hayata atılan genç bir kızın azıcık kendini etrafa göstermek istemesi tabiidir. O, evvelâ kendini ailesine göstermekle işe başladı. Kudretin ilk tadını babasına tahakküm ettiğı gün tattı. Esasen Agâh Efendi, yamalı pantolonu, dirseklerinin havı gitmiş ceketiyle beraber eski itikatlarını süprüntülüğe atmış, damadın terzisine yaptıırılan yeni kostümüyle, yeni fikirler giymişti. Düğünden bir ay sonra Karagümrük'e ayak basmaz olmuştı. Hattâ eski günlerde, haftada birkaç defa sille tokat patakladığı Sacide'nin zelil bir dalkavuşu oluvermişti.”

Romancı abartısı diyeceksiniz. Acaba? Halide Edip daha da amansız çıkıp ekliyor:

“Fakat ne de olsa bu yeni hayat içinde o, yabancı görünüyor, tavırları uymuyordu. Bunu Sacide, kocasından evvel sezdi. Derhal Ağâh Efendi’yi şımartmamak lâzım geldiğini, kibar misafirler arasından çekilmesi elzem olduğunu söyledi.”

Sacide’nin babası şimdi zengin evinin kâhyasıdır ve kızı kendisinden, “Bizim kâhya Ağâh demek istiyorsunuz...” biçiminde söz açmaktadır.

Altmış yıl öncesinin bu saptayımları bugün için eskimiştir diyebilir miyiz? Belki sadece “kibar misafirler” ortadan kaybolmuş, sırra kadem basmıştır.

“Dünkü yazarlar”ımızı okumayanlar, günümüzde, onların yazdıklarını hep yaşamak durumundalar. Benden söylemesi...

Yine romanlar, yine İstanbul

Dostlarım, televizyonda eski Türk filmlerini, özellikle siyah-beyaz Türk filmlerini seyrederken asıl, ‘dünkü’ İstanbul’u seyrettiklerini söylüyorlar.

Dünkü İstanbul, daha gözümüzün önündeki İstanbul. Bununla birlikte günümüz gençlerinin artık bir daha göremeyecekleri bir İstanbul.

Filmlere bakılırsa, Boğaziçi’nin تنها yolunda Belgin Doruk’la Göksel Arsoy yürüyorlar, bir otomobil ya geçiyor ya geçmiyor. Filmlere bakılırsa, Neriman Köksal’la Orhan Günşiray Ahırkapı taraflarında bir harabede buluşuyorlar, dışarıya çıktıklarında Sahil Yolu bomboş. Sezer Sezin, *Şoför Nebahat* kı-

lığında Taksim Meydanı'na dolmuş arabasıyla çıkıyor, o Taksim'e bakıp bakıp gözünüz yaşıyor.

Filmlerden yola çıkıp bu geziyi ben şimdilerde eski romanlarda sürdürüyorum. Bir kez daha yazmıştım: Arada bir romanlarda kent gezintileri böyle iyi oluyor.

Güzide Sabri'nin *Hüsran*'ında 'Nermin', Amasya'dan İstanbul'a gelince, Şehzadebaşı'na iniyor. Gerisini birlikte okuyalım:

“Caddenin kalabalığıyla sersemleşen başımın içinde, bir şeyler dönüyordu. Şaşkın şaşkın etrafıma bakışımdan, sanki benim aciz bir taşra kızı olduğumu anlayan insanların dudak bükmelerine maruz kalmış gibi, sıkılıyordum.”

Hüsran, 1928'de yayımlanmış. Yetmiş yıl öncesinin Şehzadebaşı'nı varın siz düşünün. Güzide Sabri'ye yine de kalabalık geliyormuş cadde. Sonra daha önemlisi, bir Anadolu kentinden gelen Nermin'e İstanbullular küçümseyerek bakıyorlarmış. Aynı Şehzadebaşı'ndan bugün geçin, taşralı olmayışınız garipsenmeyecek mi?

Hüsran'da bir de 'köşk' tasviri var. Biraz roman kokusu taşıyor ama, geçmişte yitmiş bir gerçekliği de belgeliyor:

“Beyaz boyalı, yeşil pancurlu, büyük, muhteşem bir köşkün demir parmaklıklı bahçe kapısından girerken, kalbim, acı acı çarpıyordu. Bizi, genç bir hizmetçi karşıladı... Aşağı kat salonlarından birine aldı. Yerde, yumuşak halılar vardı. Her taraf temiz ve süslüydü. Yukarıda piyano çalınıyordu.”

Hatırlamaya çalıştım, belleğimi yokladım; öyle yeşil, kırmızı pancurlu kaç köşk kalmış aklımda? Fenerbahçe’de galiba bir iki tane kalmıştı; hâlâ bakımlıydılar. Moda’dan kaç pancurlu ev sayabilirim?

Hele şu sahne! Bunun bir benzerini yaşamadığıma eminim:

“Beyefendi hiçbir şey söylemeden, terasaya doğru yürüdü. Odanın içine, bahçeden, bol bir gül kokusu dolmuştu. Terasanın açık kapısından, deniz, ayın beyaz ışıltıları altında, gümüşten bir kaynak gibi parlıyordu.”

Yalnız gül kokularını hatırlarım: Annemin çocukluk arkadaşı Nezihe Hanımların Şifa’daki evlerinde bahçe, silme güldü. Sarmaşık gülleriye balkona, pencerelere tırmanırdı. Bahçedeki beyaz, pembe ve kavuniçi güller dört bir yanı gül kokularına boğardı.

Şifa’nın sonundaki kayıkhaneden, ay ışıklı gecelerde, sandallarla denize açılır, Kalamış’a gidilir, Fener’e gidilir, ay ışığı da sulara gümüşserviler bırakırdı. Ah o uzayıp giden gümüşserviler!..

Edip Cansever’in çok sevdiğim *İlk yaz Şikâyetçileri*, geçmiş romanlardaki İstanbul’dan artık şiire tortusuzca süzülmüş izdüşümler yansıtır. Bu şiirlerde ‘çarliston’, ‘tango’ ve ‘caz’ birer ‘İstanbul dönemi’, büyük kent yaşaması olup çıkar.

Çarliston dendi mi:

Geceler smokinliydi biraz

Gündüzler rugan iskarpinli

Mendiller sallanırdı sessiz filmlere...

Caz mevsiminde tramvaylar “nefesli çalgılar halinde” geçerler...

İlkyaz ve tango: “Bir beyaz ceketle bir mavi kravatmış”...

Şiirler, öyküler, romanlar bir yandan da İstanbul’un nasıl göçüp gideceğini saptamışlardır. Okunsaydı, okunabilseydi keşke, düşünülseydi... Sait Faik’in unutulmaz “Son Kuşlar”ı, çevre tahribi konusunda uyarıdır. Bu yalın öyküdeki çevreyi kimlerin niçin tahrip etmekte olduğu apaçık sergilenir, hem de bir şair duyarlılığıyla; Necatigil şöyle özetliyor:

“Son Kuşlar; horlanan, yağma edilen, kökleri kurutulmak istenen tabiat güzelliklerine, kuşlara, çimlere yakılmış bir ağıttır. Kuşlar adaya iki senedir gelmez olmuşlardır; çünkü birer damlacık etleri için sonbahara doğru bu tabiat harikaları sakaları, isketeye, flurya ve serçeleri ökselerle tutup dişleriyle hemen boğan, canlı canlı yolarlar, onları Konstantin Efendi gibilere satanlar vardır. Yol kenarlarında tabiat anamızın koyu yeşil saçları olan çimenleri söküp söküp özel bahçelerine götürenler vardır.”

Herhangi bir söz eklemeye gerek var mı?

Cahit Sıtkı’da İstanbul

Profesör İnci Enginün’ün hazırladığı güzel bir kitap var: *Evime ve Nihal’e Mektuplar*. Cahit Sıtkı Tarancı’nın mektuplarından derlenmiş bu kitap, Türk Dil Kurumu yayınları arasında, sekiz yıl önce basılmış.

İnci Enginün kitabın hikâyesini şöyle anlatıyor:

“Cahit Sıtkı Tarancı’nın kız kardeşi Sayın Nihal Erkmenoğlu ağabeyinin kendisinde bulunan 52 mektubunu bana verdi. Bu mektupların birkaç tane de Cahit Sıtkı’nın annesine (4 tane), babasına (5 tane) ve kız kardeşi Yıldız’a (3 tane) yazdıklarıdır. (...) 1929’dan 1954 yılına kadar yazılmış olan bu mektuplarda biz büyüyen sanatkârın aile fertleriyle olan münasebetlerini de görmekteyiz. Ailesine karşı son derecede bağlı ve saygılı olan Cahit Sıtkı, hayatta tek ideal tanımaktadır: Şair olmak. Şiirin dışında hiçbir şey onun ihtirası değildir.”

Mektupları okudukça, Cumhuriyet döneminin aile, anababa-çocuk, kardeş ilişkilerini de tanımak, duyumsamak, özümsemek olası. Bu mektupların derlenmiş, okura sunulmuş olması büyük bir kazançtır.

Yine İnci Enginün’ün önsözünden öğrendim: Cahit Sıtkı’nın bir de romanı varmış. Galiba imzasıyla yayımlanmamış. Şimdi aradan bunca yıl geçtikten sonra, o romanın, edebiyat tarihimiz açısından ne kadar önemli, değerli olduğunu söylememe bilmem gerek var mı... Fakat hangi bilinçli yayıncımız ilgilenecek...

Ben Cahit Sıtkı’nın duyarlı mektuplarını bu kez ‘İstanbul’ açısından okudum. Sözlükler, ansiklopediler, “Otuz Beş Yaş” şairinin Diyarbakır’da doğduğunu belirtirler. Sonra İstanbul’a gelip Galatasaray Lisesi’nde okumuştur. Ziya Osman Saba’yla mektuplaşmaları o yılların yaz tatillerini de içerir.

Daha ilk mektupta (24.9.1929) İstanbul'un yağmurlu bir gününden söz açılıyor. Belki Beyoğlu'nun etkisiyle şunları yazmış şair: "Bugün hava yağmurlu... Sanki İstanbul bütün güzelliğinden istifa etmiş bir rahibe ve ahalisi de bu genç ve taravetdar rahibenin bîkes çocukları –öksüzleri–,"

Kız kardeşi Nihal'in İstanbul tutkusuna Cahit Sıtkı'nın yanıtı beni hayli düşündürttü. Yıllardan 1931. İstanbul, taşra kentlerimizde yaşayanlar için, besbelli, yürek oynatıcı bir çekicilik taşıyor. Hele bir genç kız için... Cahit Sıtkı, bakın, nasıl bir 'ülkü bilinci'yle yaklaşmış:

"İstanbul çok güzel Nihal... Fakat içinde doğup büyüdüğümüz Diyarbakır daha güzeldir... Oranın topraklarında bize yakınlık var. Oranın taşları bize karşı hissiz değildir. Oranın havası ciğerlerimizi iftiharla şişirecek ne de olsa temiz, öz havamızdır. Oranın suları ancak bizim hararetimizi söndürebilir. O muhit içinde ancak biz varlığımızı gösterebiliriz. Ancak Diyarbakır denen yerde yaşamamanın ulviyetini kavrayabiliriz...

Velhasıl şekerim Diyarbakır'ı sevmek bir vazife ve hem de ihmal edilemeyecek mukaddes bir vazifedir."

Diyeceksiniz ki, Cahit Sıtkı, kız kardeşinin olmayacak bir hayale kapılmasından endişe duyuyor, o yüzden bu satırları yazıyordu. Belki. Ne var ki, doğup büyüdüğümüz yerleri niçin sevmemiz, o yerlere neden bağlanmamız gerektiğini de satırlarına dökmemiş mi?

1930'ların Türkiye'sinde yazılmış başka yazıları, şiirleri, gezi izlenimlerini okuduğumuzda, memleketi bir bütün olarak sevmek arzusunun ağır bastığını algılarız. Kalkınan, kalkınacağına güvenilen bir ülke söz konusudur.

Diyarbakır'ı sevmenin, hem de kutsallığa erişecek biçimde sevmenin bir görev olduğu sözü, sanırım, bütün yurdu sevmekle eşanlamlıydı. İstanbul bir erek-kent olmaktan uzak kalsın isteniyordu.

Zaten Cahit Sıtkı ekliyor: "İstanbul'da sen de çok kalmış olsan görürsün ki zannettiğin kadar güzel değildir... Burada insan bir yabancılik karşısında eriyor... Orada samimiyet hâkimdir..."

Memleketi bir bütün olarak sevmek duygusu, Cahit Sıtkı'dan sonraki kuşakta da sürüp gidecektir. Attilâ İlhan'ın yenilerde –üstelik yıllar sonra– yeniden basılan *Abbas Yolcu* gezi kitabını hatırlatayım.

Bugün bu duygudan yoksun yaşıyoruz. Yoğun karanlığın bir sebebi de bu olsa gerek. Memleketin insanı, akıllara durgunluk verici bir 'parçalanmışlık' la karşı karşıya. Vatan haritası, bir uçtan bir uca, birbirini handiyse yabancı sayan insanların ocağı. Böylesi bir trajedide çıkış yolunu kör siyasalarda arayıp duruyoruz.

Oysa şairler çok daha insafli.

Az önce *Abbas Yolcu* dedim, o kitabın her satırında bir ülkesever yol alıp durur.

Yine Cahit Sıtkı'ya döneyim: 1933'te Diyarbakır'a, kız kardeşine iki kitap gönderiyor; biri Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* romanı, öteki

Kanunname adlı unutulmuş bir roman. Kültür başkentinden uzaktaki doğum kentine kitaplar gönderiyor.

Bir de,  l  n  g nder, sevdiğin rengi söyle, kumaşını yaz, Tayyare Piyangosu'ndan çıkan parayla "sana m kemm l bir kostüm yaptırmak istiyorum..." diye yazmış. Günümüzün ortamında insanın içi sızlıyor.

Baronyan, Hagop ve  tekiler

Balyan ailesi konusunda bilgi edinmek istiyordum. Daha  nce Pars Tuğlacı'nın kitabını okumuştum. Bir de okul yıllarımızda bize öğretilenler var.

Okul kitaplarımız, son dönem Osmanlı mimar sının soysuzlaşmaya koyulduğunu yazarlardı. Bilmem hâlâ aynı sav geçerli mi? Bu arada Balyan ailesinin mimarî eserleri ve  sl suzlaşmaya yönelik karma bir  sl bun cılız örnekleri sayılırdı.

Öyle sanıyorum ki babamın kuşağı da benzeş düşünceler, savlarla donatılmıştı. Hatırlıyorum, Topkapı Sarayı Müzesi'ne gitmiştik; babam, sarayın mimarîsini  zg n buluyor, öyle anlatıyor, sözgelimi Dolmabahçe Sarayı'nın ise işte artık nasıl özgünlüğünü yitirmiş bir mimar nin verimi olduğunu söylüyordu.

Uzun yıllar hiç araştırmadım, bu yargılara kandım ve kapıldım. Sekiz-dokuz yıl önceydi, bir seçici kurulda birlikte bulunduğum Sn. Günsel Renda b yleyi savların kofluğunu dile getirdi, bilgi verdi

ve son dönem Osmanlı mimarîsinin estetik değeri üzerinde durdu. Birdenbire aydım.

İşte geçenlerde *İstanbul Ansiklopedisi*, Balyan ailesini nasıl yorumlamış diye maddeyi arıyordum. Söz konusu maddeyi değerli Afife Batur kaleme getirmiş.

Afife Batur, “Özetle” diyor, “Sarkis Bey ve kardeşleri, Osmanlı mimarlığının çağdaş bir iddiası ve mimarlık tarihine özgün bir katkısı olması için tüm yetenekleriyle çalışmış meslek adamları olarak betimlenebilir.” Geçmişin tuhaf yargıları, demek gitgide siliniyor.

O gün bütün akşamüzeri *İstanbul Ansiklopedisi*’nin ikinci cildine dalıp gittim. Balyan ailesi maddesinden beş on sayfa sonra “Baronyan, Hagop” maddesiyle karşılaştım. Daha önce hiç gözüme çarpmamış. Silva Kuyumcuyan’ın yazdığı maddeden öğrendiğimize göre Hapog Baronyan usta bir mizah yazarı, ilk seçkin gazetecilerden biri. Ermeni edebiyatına büyük katkısı söz konusuymuş.

Fakat yalnız Ermeni edebiyatına mı?

Hagop Baronyan yazarlık yaşamı boyunca ‘İstanbul’u yansıtmış, dolayısıyla bir yandan da ‘İstanbul edebiyatı’na katkıda bulunmuş.

Bugün hâlâ geniş yelpazeli ‘İstanbul Kitaplığı’ımızın olmayışına yerinmek gerekir. Bu utanç verici eksikliği, İstanbul’un şiirli yazılarını yazan Çelik Gülersoy, hem yazar hem yayımcı kimliğiyle gidermeye çalıştı durdu. Okurların ilgisi mi dardı, ne olursa, o eserlerden yoksun kalmış bulunuyoruz.

Hagop Baronyan'ın hiçbir eseri Türkçeye çevrilmemiş. Ansiklopedide, Kasımpaşa'yı betimleyen kısa bir alıntı var. Yurttaşımız Ermeni yazarı daha 1880'de diyor ki:

“Dikensiz gül olmadığı gibi, lağımsız bir Kasımpaşa da düşünülemez ve gülü seven dikenini de sevmelidir.”

Baronyan 1843'te Edirne'de doğmuş. Bir bakıma kendi kendini yetiştirmiş. 1871'de *Yeprad* (Fırat) gazetesinde mesleğe atılıyor. Üç dört yıl kadar *Tiyatro* adlı, hem Türkçe hem Ermenice mizah gazetesi yayımlamış.

Yazdığı makaleler, fıkralar, kronik ve günceler, tahmin edileceği gibi, çokluk, gazete köşelerinde unutulmuş. Bir bölümü kitaba dönüşebilmiş. Deminki Kasımpaşa alıntısı o kitaplardan birinden, *İstanbul'un Semtlerinde Bir Gezinti*'den.

İstanbul'un Semtlerinde Bir Gezinti'de otuz dört semt gelenek ve görenekleri, kadın-erkek insanları, yaşama biçimi kültürleri, değişik meslek topluluklarıyla anlatılıyormuş. Geçen yüzyılın sonunu kavramak açısından nasıl önemli bir belgesel eserle karşı karşıya olduğumuz ortada.

Baronyan, halkın sesini Tanrı'nın sesi sayarmış. Yaşamı boyunca yoksulluk ve yoksunluk çekmiş. Zaten hepi topu kırk dokuz yaşında ölmüş. *Ailevî Manzaralar, Hoshos Notları, Muhterem Dilenciler* bazı eserlerinin adları.

Osmanlı Ermenilerinin Cumhuriyet dönemine de sıçrayan kültürleri, özellikle İstanbul yaşayışında derin iz bırakmıştır. Mimarî, edebiyat, tiyatro...

Devam edelim: kuyumculuk, yemek kültürü, dinî resim sanatı... Dergicilik ve gazetecilik... Yaşayan en eski gazete Ermenice. En uzun yaşamış tiyatro dergisi *Kulis* de Ermeniceydi.

Yaşadığımız şehrin, yaşadığımız toprağın kültürüne büyük katkıları olmuş. Uskumru dolmalarını, topiklerini afiyetle yemiştir. Fakat Hagop Baronyan'ın İstanbul'u kucaklayan eserini Türkçeye çevirmemişiz...

“Kapaktaki resim, Paramount yıldızlarından...”

... güzel Betty Grable'i göstermektedir.”

Betty hangi yıl mı güzelmiş? 1938, hem de Son-teşrin 1938.

Yıldız “on beş günde bir çıkar, gençlik, güzellik ve sanat rövisü”nün kapağında, Paramount yıldızı lepiska saçları, büyük, yusuvarlak dantela şapkası, incecik kaşları, bol rimelli kirpikleri, dolgun ve kızıl dudaklarıyla, şapkasının dantelasıyla aynı renk –Çok açık griblö!–, hayli dekolte elbisesiyle Türk okuruna gülümsüyor:

“Rövisü”nün iç sayfalarında Betty'nin özelliklerini, yaşamasını, zevklerini dile getiren bir yazı var; Mecdi Enön yazmış.

Bettyevine son derece düşkünmüş. Hollywood'da yeni yaptırdığı “köşkün” her tarafı ev kadınlarına örnek oluşturacak kadar derli topluymuş. Şu siyah-beyaz fotoğrafta Betty, “köşkünün” salonunda. Ka-

vuniçi renginde zemin üstüne parlak mavi, koyu kırmızı ve zümrüt yeşili çiçekli bir emprime ropla “görüyorsunuz. Rop, gayet sade ve etekler kısadır.”

Aşağıda, yanda “Betty’nin oyun odası”:

“Sakin bunu çocuk odası sanmayınız. Hollywood’da yıldızların evlerinde erkeklerin sigara içmelerine ve muhtelif ev oyunları oynamalarına mahsus hususi odalar vardır. Bu odaların bir köşesinde ev barı bulunur.”

Bu “ev barı” ellilerin ortalarında Ankara ve İstanbul’da zengin evlerinde boy gösterecek ve Amerikan bar adını alacak.

Fakat henüz o dönem gelmemiştir. Hanımların değil de beylerin sigara içtiği, “ev oyunları” oynadığı bir dönemdeyiz. Hanımlar uyarılıyor, bakın nasıl:

“Betty iyi bir ev kadınıdır. (Fotoğrafta Betty mutlak raflarına şuh edayla uzanıyor.) Bütün bu şıklık, bu zenginlik, bu şöhret iyi şeylerdir. Fakat bunlar mesut olmaya yeter mi? Elbette hayır. Bir kadın ne olursa olsun, kadınlığını unutmamak zorundadır.”

Betty’ye sarışınlar kraliçesi diyorlarmış. “Ölen Harlow’un rakibi” sayıyorlarmış. Betty, “hakikaten çok dilber bir kadın”mış. Bununla birlikte “Jackie ile evli.” “Bu sözümüze genç ailenin Hollywood’un en mesut çiftlerinden sayıldığını da gecikmeden ilave etmeliyiz.”

Betty’nin ilk filmi *Filoyu Takip Edelim*’miş. Ama filmde yıldız daha başrol oynamıyormuş. Hattâ oynadığı rol, ikinci derecede bir rolmüş. Ne var ki Paramount yapımcıları, sarışın yıldızın cazibesini fark etmekte gecikmemişler.

Bunun üzerine *Çok Hayalperestim*'de Betty Grable'e başrol verilmiş. Yıldız yalnız güzelliğiyle değil, aynı zamanda güzel sesi ve dansözlük kabiliyetiyle baş döndürmüştü. Mecdi Enön: "Filmlerini seyrettikten sonra sarışınlar kraliçesini daha iyi tanıyacağız" diyor.

Otuz sekizin ya da otuz dokuzun İstanbul'unda bu filmler oynadı mı? İstanbul'dan Türkiye'nin başka kentlerine sıçrayabildi mi filmler? Bilmiyorum.

Bildiğim bambaşka bir öykü.

Uzak akrabalarımızdan Nasuhi Bey, ben hatırladığımda, yetmiş yakın, belki yetmiş aşkın yaşta idi. Torun sahibi Nasuhi Bey, Betty'ye çılgıncasına tutkundu.

Bunlar elli sonrası yıllardır. Betty ününü çoktan yitirmiş olmalı. Gelgelelim Nasuhi Bey, sözü ikide birde Betty Grable'in güzelliğine getirdiğinden adı da 'Betty Nasuhi'ye dönüşmüştü.

Betty Nasuhi filan tarihte Amerika'da bulunmuş ve tutkun olduğu yıldızı bir gün galiba 'hususî arabası' içinde görmüş. Nasuhi Bey bunları kim bilir kaç kez anlatmış olduğundan, artık kendisini kimse dinlemiyor; o da, yıllarını alıp götürmüş karasevdasını biz çocuklara anlatıyordu.

"Betty Grable kim?" diye sorduğumda, "Eski bir film artisti..." yanıtını alıyordum.

Altmışlara kadar yaşayan Nasuhi Bey, son bir iki yılında Türkçe konuşmayacaktı. Türkçeyi tamamıyla unutmuştu. Pek çatapatlı bir İngilizceyle konuşuyor, dahası, sokaktan geçen satıcılara İngilizce sesleniyormuş. Tombul çehresini hatırladığım ka-

rısı onun bu hallerinden öfkeline öfkeline yakınır, Amerikalı bir “yosma”nın Nasuhi Bey’in ömrünü zehirlediğine inanırdı.

Nice yıllar Betty Grable’i merak ettim. Altmış yıl öncesinin dergisinde, “Yatak odasının bütün takımları pembe ile beyaz olan” Betty karşımda duruyor, İstanbul’daki âşığının macerasını bilmeksizin.

Yazılacak bir öykü gibi...

Holstina, Victoria, çorap yumurtası

1939’un Türkiye’si. *Yıldız* “on beş günde bir çıkar Gençlik, Güzellik, Sinema ve Sanat Rövüsü”nde şu ilân:

“Holstina

Sayın Bayan

Yünlü, ipekli, pamuklu, rengini beğenmediğin, solmuş kumaş ve elbiselerini mutlaka Holstina ile boya.

Holstina’yı eyice kullanan bir bayan, her vakit modaya uygun ve dilediği renklerle giyinebilir. Holstina’dan daha iyi boya yoktur. Israrla arayınız.”

Holstina’nın bir de amblemi var: Madalyon çerçevede bir anne-kız leğen başında kumaş boyuyorlar. Otuzların o ince kaşlı, rimelli kirpikli, dudakları ateş kırmızısı kadınlarından değil anne; Birinci Dünya Savaşı sonrasında kalmış gibi bir hali var. Küçük kız çocuğu da öyle; yalnız biraz tombulca.

Holstina ilânları *Yıldız*’ın hemen hemen bütün sayılarında, bir-iki yıl boyunca yer almış. O ci-

cili bicili parfüm, Tokalon, tırnak cilâsı ve benzeri ilânlardan hayli farklı bu ilân, herhalde günün yaşamasına da daha çok sesleniyordu.

Çünkü, yıllar sonraya rastlayacak çocukluğumda, böylesi kumaş boyamalara çok tanıklık etmişimdir. Yalnız Holstina boyaları sanırım piyasadan el ayak çekmişti. Şimdi Victoria boyaları kullanılıyordu.

İşte yine Cihangir. Alman Hastanesi'nin arka bahçesinden döner dönmez köşede manifaturacı. (Bitişiginde de bir çorapçı dükkânı var. Orada sarışın bir genç kız sabahtan akşama hanımların kaçmış çoraplarını örüyor. Ona 'çorapçı kız' denir. Bazı hanımlar da 'örücü' derler.) Manifaturacımızda Victoria boyaları renk renktir.

Üçüncü hamur zarflarda bu boyaların göz alıcı renkleri tozanlar halinde zarfın bir köşesinde belirir.

Portakal kabuğuyla kırmızı karışımı cırtlak kavu- niçiği görüyor musunuz? Ya da şu tozpembeyi?

Tozbembe Victoria boyası beyaz bir bluz için kullanılmıştı. Kocaman leğende su ısıtılmış, zarftaki toz boya boşaltılmış, iyice eritilmiş, top top olmasına dikkat edilmiş, sonra da beyaz bluz leğene atılmış ve bir oklavayla karıştırıla karıştırıla –galiba– yarım saat boyalı sıcak suda tutulmuştu.

Sonra keten helvası renkli bir bluz...

Ben en çok mor Victoria boyalarını severdim. Gerçekten menekşe moruydular. Ama bizim eve hiç girmediler. Bir de eflâtunlar vardı, ilkyazın leylâk demetlerini çağırırdı.

Bununla birlikte o renklere pek güvenmemek gerekirdi. Babamın yün mayosu siyaha boyanmış,

suda, denizde damla damla renk vermişti. Küçük-su Plajı'nda babamın öyle siyah bir denizden çıkmış halini hatırlıyorum.

Niye boyanırdı gömlekler, giysiler, hattâ pardösüler, mantolar. Holstina “solmuş kumaş ve elbiseler” diyor. Yani zaman, renklerin solması... Yenisi alınamaz, eskisine yeni bir ömür biçilir. Biraz daha, birkaç zaman daha...

Annemin dikiş kutusunda ‘çorap yumurtası’ dururdu. Artık kimselerin bilmediği çorap yumurtası. Sözlüğe baktım, bulamadım. Ahşaptan bir yumurtaydı. Çoraplarımız delindi mi geçirilir, örülürdü çorap.

Çorap yumurtası bana hem hüznü verir hem de bir yandan da ev sıcaklıkları uyandırır. Başka öyküler akla getirir, annelerin sözlerini:

Tabağında kaç pirinç tanesi bırakırsan, o kadar pirinç öksüz kalır.

Son lokmanı yemezsen, Tanrı sana darılır.

O ekmeği bulamayanlar var...

Şimdi nasıl uzak bir geçmişten sesleniyor bu sözler, nasıl yitip gitmiş bir dünya görüşünü açıklıyorlar!

Yıldız dergisinde öyküler yayımlanmış, her hafta bir öykü. Hemen hepsi romantik öyküler. Hepsi illüstrasyonlarla bezenmiş:

Yağmurluklu genç adamla genç kız birbirlerine bakıyorlar. Daha doğrusu, genç kız, erkeğin bakışlarından gözlerini kaçırmış. Geride yapraklı ağaç dalı ve yağmur çizgileri.

“Yol kıyısındaki büyük ağaçların altına kaçtılar. Genç kız, nişanlısına sokuldu.”

Biraz da şu ilânlar:

Yıldız dergisinden söz açmıştım; hani şu 1938'in "on beş günde bir çıkar Gençlik, Güzellik, Sinema ve Sanat Rövüsü." Rövünün ilânları birbirinden güzel. Dilerseniz, şimdi onlara göz atalım.

Meselâ, en güzel tırnaklar ve en güzel eller... pardon, en cazip eller yalnız 'Cutex' ile elde edilebiliyormuş. Alfabemizde olmayan 'x'e demek daha o zaman yenilmişiz; marka markalığını korumuş.

Cutex en yeni tırnak cilâsıymış. Oje sözcüğü henüz ortalarda yok. Cutex tırnağa gayet kolay ve muntazam bir şekilde yayılır; asla çatlamaz ve pürüzlenmezmiş. Bir başka özelliğı, parlaklığını uzun süre kaybetmeyişiymiş.

Cutex'in renklerine gelince, bunlar, eşsiz bir güzellik ve cazibe teminatıymış. Ellerin manikürü – ilânın deyişi böyle– Cutex'in renkleriyle tamamlandığında, elleriniz bir cazibe kaynağı olacak ve bütün nazarları kendine çekecekmiş. Bu cazibe aslında bir "şiiir güzelliğı"ymış.

Şimdi renkleri sıralıyorum: "Naturel / Rose Corail / Coqueliquote"...

Derken kesenin bereketiyle ilgili bir açıklama: "Cutex tırnak cilâsı, bir hafta, bozulmadan dayandığı için, son derece iktisadî ve yorgunluksuzdur da..."

Cutex'in hemen yanı başında, "en son moda ve en modern hususiyeti haiz biricik parfüm": Fruit Vert. Efendim, Paris'in bu meşhur parfümü, dünyada şimdiye kadar hiçbir kokuya nasip olmamış bir gençlik ve zarafet veren kokuymuş. Fruit Vert'in

bu rayihası hep ilkbahar çiçeklerinden geliyormuş. O kadar ki, Fruit Vert kullanan bir hanım, ilkbahar çiçekleri kokusuyla buğulanan bir kameriyeyi andırırmış. Açılmış çiçekler havayı, taze ve cazip kokularıyla birdenbire sarıverirmiş...

Yıldız dergisi ilânları güzelliğinizi hangi sabuna ‘itimat’ edeceğinizi de açıklıyor. Bu sabun, bugün de satımda olan Palmolive. Ama Palmolive sabunun o günkü duyurumları çok başka:

“Palmolive Zeytin Yağlı Sabun

Bayanlar, en kıymetli varlığınız güzelliğinizdir. Onu aslını bilmediğiniz sabunlara terk etmeyiniz.”

Sabun ilânlarına bayılırım: Hep hanımlara hitap ederler. Böylece erkeklerin sabun kullanmadığı gibisinden bir sanı uyandırmakta üstlerine yoktur.

Palmolive sabununa gelince, yalnız ve yalnız zeytinyağı-hurmayacağı karışımından oluşuyormuş.

Bize göre sağ köşede otuzlu yılların ince kaşlı, koyu dudak boyalı ve ortadan ayırık, dümdüz, kısa saçlı bir hanımı; solda şu yazı, imlâsını değiştirmiyorum:

“Joli Fam / Kıremi, Podrası, Rujları, Allıkları /
Güzelliğin teminatıdır.

Dudaklarınıza vereceğiniz zarif bir renk ve şekille yüzünüzün bütün mânasını değiştirir; çehrenize başka bir sihir, başka bir incelik bahşedebilirsiniz. / Louis Philippe (Angélus) rujları / En latif kırmızı ve altın renklerle işlenmiş zarif ambalajını, kibar muhitlerin bütün kadınlarının kullandığını bizzat siz de görebilirsiniz.”

Bu ‘kibar muhitler’ deyişi, taa altmışlara, altmışların sonuna kadar sürmüştür. Sonra galiba birdenbire kayboldu. Kibar muhit mi kalmamıştı, yoksa kibar muhitlere ihtiyaç mı kalmamıştı?

‘*Aga Baltık*’ radyoları, dünyanın en ileri tekniğinin şaheserleriymiş. Sesleri latif olduktan başka şekilleri de evin belli başlı süslerinden birini teşkil ediyormuş. “Eve bir Aga Baltık radyosu aldık, evimiz pek süslü oldu...”

O arada Münir Nurettin Selçuk’un “yeni okuduğu” iki fantezi şarkı Odeon plaklarında: *Akşam yine gölgen, Saçlarıma ak düştü*. Bu “fevkalâde plak” kanun, keman ve piyano refakatiyle okunmuş.

Münir Nurettin Bey’in altında Kifides’in Ankara Bandajı: “İğri ve çarpık baş parmaklarınızı doğrultmaya ve ayağa bediî bir şekil vermeğe yegâne çaredir.”

Korse Modern sahibi Bayan Kalo Eliş’in iki ilânı bir arada: İlkinde Guerlain’in 8/9 parfümü; “Modern kadına ikram edilen en güzel hediye”, bedava numunesi Beyoğlu İstiklâl Caddesi’nde Bayan Kalo Eliş’in 241 numaradaki Korse Modern mağazasındaymış. İkinci ilânda aynı Korse Modern 291 ‘no’da gösteriliyor. “En son fantezi lastik ve kumaş korseleri, mideli ve midesiz sutiyenler, sıhhî ve fennî korseler, çorap ve lastik.”

Bir dönemin İstanbul dünyasını ilânlardan okumak mümkün.

Giyim ve güzelliği

Sevimsiz bir durumu dile getiriyor ama, Türkçenin çok sevdiğim sözcüklerinden biri: soğukalgınlığı. O soğukalgınlığı, her mevsimdönümünde olduğunca, benimle birlikteydi.

Birkaç gündür uyuklayıp duruyorum, hiçbir iş yapamıyorum; kâh televizyon başındayım, kâh çok eski dergileri karıştırıyorum. Arada kekik suyu, ilaçlar, fanila değiştirmeler...

1938'in *Yıldız* dergisinin "Sonteşrin" sayısında:

Bir de "Şık Adam" yazısı var. Terzi S. Memduh kaleme almış. Önce 'tasarruf zihniyeti'ne sesleniliyor. Üst başlığı işte şu satırlar oluşturuyor:

"Şık adam muhakkak zengin adam değildir. Öyle olsaydı bütün zenginlerin şık olması icap ederdi. Hayır, şık adam bilgili adamdır. Ne giyeceğini bilmesi lâzımdır."

Sonra öğreniyoruz ki, bir erkek modası da varmış. Gelgelelim erkek modası kadınlarinkine benzemezmiş; çok ağır bir akış içinde değişime uğramış. 1938 sonunun moda yenilikleri ise, hepi topu, kruvaze ceketlerdeki renklermiş. Mora çalar maviyle koyu kahverengi kumaşlar modaymış o sezon. Ceketlerin üç düğmeleri iki düğme olmuş ve iki düğme erkekleri daha uzun boylu gösterecekmiş...

Şimdilerde üç düğme moda; bu kez de üç düğmenin daha uzun boylu gösterdiği ileri sürülüyor. Geçelim...

Terzi S. Memduh iki düğmeden yalnız birinin iliklenmesi gerektiğini belirtiyor. Fakat hangi düğ-

me? O da açıklanıyor: “Bu ceketlerde ikinci ve son, yani iliklenen düğme bel hizasından 2 inç (takriben 5 santim) aşağıdadır. Üstteki düğme ise belden 4 inç kadar yukarıya dikilmektedir.” Sanırım biraz karışık bir tanımlama...

Şık adamın o yılki ceket modasını açıklayan Terzi S. Memduh bir yandan da günü gününe moda takip etmenin şıklıkla eşanlamli olmayacağını söylüyor. Önemli olan, kendimize yakışanı seçmek, giyimde mutlaka kişiliğimizi yansıtmak.

Tasarruf zihniyeti o kadar egemen ki, “yeni bir elbise yaptırmak niyetinde olan bir bey” denmiş. Bugünün satışa yönelik kışkırtıcılığından henüz çok uzak Türkiye.

Güzellik konusuna gelince, orada artık bağınazlık konuşuyor diyebilirim. Cemil Cahit “Güzellik Mek-tupları” yazıyor ve şöyle diyor:

“Ben çocukken –pek eski bir zamandan bah-setmiyorum– yüzüne makyaj yapmış bir kadını parmakla gösterir ve ona ‘Tango’ adını takarlardı. Hiçbir ana, kızına; hiçbir koca, karısına makyaj mü-sadesi vermezdi. ‘Kendini bilen kadın, böyle bir şey yapmaz!’ derlerdi.”

Ama Cemil Cahit sonraki dönemlerde anlayış değişikliğini de vurguluyor. 1938’in modern kadını ‘makyajlı kadın’dır. Yalnız makyajın özenle yapıl-ması gerekmektedir. Güzellik, ille, sadelikte arana-caktır.

Bunların hepsi, bizim kuşak için, anne-babala-rımızın gençlik yıllarında yaşanmış. Var öyle fotoğ-raflar: Babam, iki düğmeli kruvaze ceketıyla. Galiba

üst düğme ilikli... Annem solgun bir makiyajla, belki de makiyajsız...

Yıldız dergisinin öğütlerine mi uymuşlardı? O günkü zihniyete körü körüne mi bağlanmışlardı? Tam bilemiyorum. Yalnız şunu düşündüm: Mutlu olmuşlar mıydı?

Ölçü, denge, tasarruf, başkalarının hakkına saygı, bu çeşitten incelikli özellikler üzerine kurulu o yaşama biçimi altmış yıl öncesinin genç insanlarını mutlu kılmış mıydı?

Elliler, altmışlar gözümün önüne geliyor. Elli-lerde çok küçüğüm, bununla birlikte hayli mutsuz bir ana-baba hatırlarım. Altmışlarda mutsuzluk kemirgen bir hal almış, bütün hayatımıza sıçramıştır. Geçim sorunları baş göstermiştir. Annem, handiyse, hiç makiyaj yapmaz olmuş; babamın eski giysileri mahalle terzisinde benim için küçültülüyor.

Üstüme oturtulamamış bu giysiler Galatasaray Lisesi'nde varlıklı çocukların alay konusu olmuştur. Ne kadar utanırdım, ne kadar üzül müştüm! Bugün yine üzülüyorum: Giysilere değil; annemle babamın, o kuşak insanlarının Türkiye için özverisine.

Üzülmek ve delicesine özlemek!

Tarihe bakan kitaplar

Aslında incecik bir kitaptı. Eser başlar başlamaz, ilk sayfasında –bu, gerçekte s. 3'tür– şunlar yazılıydı:

“Enderun'un muhtelif koğuşlarında asırlarca kıymetli hattatlar, müzehhibler, nakkaşlar, mücel-

lidler, ressamalar ve musikişinaslar yetişmiştir. Bu sanatkârlar da, diğer ekseri Türk sanatkârları gibi yaptıkları eserlere isim koymamak tevazuunu göstermişler ve böylece sanat tarihimizdeki yerlerini alamamışlardır.”

O zamanlar bu sözler beni hem büyüler hem üzerdi. Sanatkârların alçakgönüllülüğüne, imza atmayışlarına kapılıp giderdim. Benliğin böylesine silinip gidiyor oluşundan âdeta hazlar duyardım.

Bir yandan da “(...) böylece sanat tarihimizdeki yerlerini alamamışlardır” saptamasına takılıp kalırdım.

Sonraları bu sözde, bu saptamada acı bir alay bile sezinledim.

Gerçi, andığım kitabın yazarı eserine imza atmış ama, onun imzası da bugün silinişler, unutuluşlar arasında. Haluk Y. Şehsuvaroğlu: Bu adı kaç kişi hatırlıyor, anıyor, biliyor?.. Kitabın adıyla *Eski Türk Sanatları*, Varlık Yayınları’nca yayımlanmış, yıllardan 1960, hepi topu 95 sayfa...

Halûk Y. Şehsuvaroğlu, ilk sözlerinin hemen ardından bize düşen ödevi dile getirir:

“Eski kayıtlar arasında, bazı yazmalarda kendilerinden birer vesile ile bahsedilen bu sanatkârların adlarını toplamak, hayatları üzerinde tetkikler yapmak, mezarlarını araştırmak, tarih bakımından yerine getirilmesi gerekli vazifeler arasındadır.”

Bu yazı hangi tarihte yazıldı diye düşünüyorum. Yazıldığı tarihten bugüne şu dileyişler herhalde büsbütün sona ermiştir. Hele söz konusu mezarlar çoktan yok olmuştur.

Şehsuvaroğlu, “sanat tarihimiz üzerine yapılan çalışmalar”ın o yıllarda “ümitler verdiğini” söylüyor. Fuad Köprülü’nün, Halil Ethem Eldem’in, Şahabeddin Uzluk’un, Celâl Esad Arseven’in, Suut Kemal Yetkin’in ve Süheyl Ünver’in yazılarını, incelemelerini hatırlatıyor. Döneminde meraklısına ses yöneltmiş bu çalışmalar da bugün yitikler arasında değil mi?

Fuad Köprülü’nün incelemesi nakış tarihimize ilişkinmiş. “Otuz beş yıl kadar evvel” *İkdam* gazetesinde tefrika edilmiş. Demek bir “nakış tarihimiz” varmış; demek, kim bilir kaç otuz beş yıl öncesinde “gazeteler” bu soy tefrikalara kucak açıyormuş. Şimdi insana bir kalp yarası gibi geliyor.

Eski Türk Sanatları benim çok sevdiğim bir kitaptır. Sık sık okurum. Karışık kitaplığımda ikide birde kaybedince aklım sıçrar. Sonra bir köşeden çıkınca sevinirim.

Eski Türk Sanatları’nda neler anlatılmaz ki! Yazar on sekizinci yüzyılda Enderun sanatkârlarından başlar, aynı yüzyılın “Garp musikisi”ne sıçrar. Bu kısa fakat özlü, hem de çok özlü yazıda III. Selim yine bir “bale heyeti”ni izler; Beyoğlu’nda tiyatrolar, Tarabya’da konserler birbirini kovalar. İstanbullu Türkler 1840’ta Donizetti’nin *Blisario* Operasına hayran olurlar...

Şehsuvaroğlu eski saatleri anlatır. Bu yazı, *Fahim Bey ve Biz*’in o unutulmaz “saat” sayfaları kadar etkileyicidir. Şu saat adları başlı başına bir incelik, şiir izlenimi bırakır: Düdüklü çekmece saati; kanaryalı saat; akarsulu kebir çekmece saati; basma çalar altın

koyun saati; rehavî çalar santurlu büyük saat... Bu saatler hepsi marifetli saatlerdir.

Şehsuvaroğlu “tarihî şahsiyetlerimizin değerli portreleri” ortasında dolaştırır bizi. Bir ara “Topkapı Sarayı resim galerisi”ni gezdirir. Galeriyi vaktiyle gezmiş, derken söz konusu yazıyı okumuştum; elbette bir kez daha gezme düşüncesi uyandırmıştır o yazı.

Şehsuvaroğlu, “Deniz Müzesi’ndeki muhteşem kadirga”ya dalıp gider. Kadirganın “Avcı Sultan Mehmed’e ait olduğu” tahmin edilmektedir. Bu kadirgayla Eyüp’e, Boğaziçi’ne, Adalar’a gezintiler yapılmıştır.

Birkaç sayfa, geçen yüzyılda resim sanatının payitaht İstanbul’da birdenbire yayılmasına ayrılmıştır. Sonra eski çekmecelerimiz çıkagelir. Sırada kaşıklar, eski yüzükler, kalemler... Şair Leylâ Hanım da geçmiş zaman insanları arasında bir sanat kişisi olarak belirir...

Şehsuvaroğlu’nun yazılarının hemen hepsi gazetelerde, dergilerde yayımlanmıştır, bu eserde bir araya gelmeden önce. Yazık ki gazetelerimiz, dergilerimiz böylesi yazıları gereksinmiyor bugün. Halûk Y. Şehsuvaroğlu tarzı yazarlar nice yıllar var ki sırra kadem bastı. Bugünün gözde gazete, dergi yazarları tarihin sararık incelikleriyle uğraşmaktansa, dün ne yiyip içtiklerini, nerede kimlerle buluştuklarını, hangi marka giysilerle dolaştıklarını yazmayı artık erdem biliyorlar.

Dediğim gibi, Şehsuvaroğlu unutuldu.

Ama Çelik Gülersoy ondan söz açarken diyor ki: “1940’lı ve 50’li yılların bir yıldızıydı, Haluk Şehsuvaroğlu.” Devam ediyor:

“Halkın haberli olmadığı bir yıldız. Birkaç bin okuyucusu, onun daha çok *Akşam* ve *Cumhuriyet* sütunlarında çıkan, geçmişin ve yine daha çok, İstanbul’un geçmişini, güzelliklerini anlatan yazılarını merakla beklerler, tatlı ve yumuşak üslûbundan tat alırlar, onunla beraber, kaybolup gitmiş âlemlerde biraz daha gezinmekten mutluluk duyarlardı.”

Geçmiş yılların bu az bilinir yıldızı, yine Gülersoy’un saptayımıyla o yazılara, o özlü söyleşi yazılarına şu yolları geçerek ulaşmıştır:

“Önce, gençliğinde uzun ve sabırlı bir birikimle, Osmanlı tarih kaynaklarını uzun uzun taramış ve kendi konularında yararlı olacak bütün notları çıkarmıştı. İkincisi, annesi tarafından Saray çevreleri ile ilişkisi vardı. Bundan yararlanarak, hayatta kalan birçok görgü tanığı ile temas kurmuş ve binalar, âdetler, kişiler, olaylar hakkında, sözlü bilgiler derlemişti.”

Gerçekten de Halûk Y. Şehsuvaroğlu’nun eldeki birkaç kitabında geçmiş zaman kişileriyle görüşmelerini yansıtan notlara rastlanır. Sultan Aziz dönemini anlatan monografik eserinde, bir dipnotta da, annemin amcasının eşi ‘Neşecan Yengemiz’den söz açılıyordu ki, okuyunca çocuk gibi sevinmiş, bir akrabamızın tarihî bir esere tanık sıfatıyla geçişinden mutluluk duymuştum. 1986’da Çelik Gülersoy, Şehsuvaroğlu’nun bütün Boğaziçi yazılarını *Boğaziçi’ne Dair*’de toplamıştır. Büyük boy, dört yüz say-

faya yakın bu eşsiz eser, Boğaziçi konusundaki son belgesel yazılardan oluşur.

Ama salt ‘belgesel’ değil. Şehsuvaroğlu, Boğaziçi’ne bir yandan da ‘masalcı’nın söylemiyle yaklaşmıştır. Geçmiş onda bir masal hülyasıyla beliriyor.

Bununla birlikte, daha 1963’te kentin doğasını ve mimarîsini kimlerin nasıl yok etmekte olduğunu haber vermiş:

“Yıkılan yalıların yerine çirkin beton apartmanlar kuruluyor; kıyıları büyük kömür ve akaryakıt depoları ile doldurduk.

Beş asırdır İstanbulluların zevkle dolaştıkları büyük çayırıları parselleyip mahalleler haline getirdik; Beylerbeyi çayırında galiba bir kulüp binası yapılmış; Büyükdere Baltalimanı çayırıları garip birer semt oldu.”

Bir de günümüzü yaşasa, görseydi yazar...

Eski Türk Sanatları konudan konuya sıçrayan kitaptır. *Sultan Aziz* monografisi, kendi alanında galiba hep tek başına kalan eser olacak. Yazar burada Sultan Aziz dönemi insanları henüz hayattayken onlarla tek tek görüşmüş; sayısız yaşantı, anı, bilgiden, sayısız ayrıntıdan çok renkli bir yaşamöyküsü kaleme getirmiştir. *Boğaziçi’ne Dair*, demin vurguladım, göz kamaştırıcı bir Boğaziçi uygarlığı çalışması.

Yaşadığı dönemde, tarihin değerlerine ya da uygarlık tarihimize olan tutkusu nedeniyle, Halûk Y. Şehsuvaroğlu’nun ‘Osmanlıcı’ olduğu söylenmiş. Bu hastalıklı sıfatlandırmalar, aynı konularla uğraşmak isteyen kişilere, ne acı ki bugün de yöneltiyor.

İşin tuhafı, Şehsuvaroğlu'nun can yakın bir kitabı daha var; *Tarihçi Gözüyle Atatürk* adını taşıyor. Çok sevdiğim bu eser bize 'insan' Atatürk'ü bütün sıcaklığıyla anlatır.

Dileyelim ki, yakın geleceğin bir gününde, genç okurlarıyla buluşsun Halûk Y. Şehsuvaroğlu.

Bir yaşam biçimi

“Genç kız önlüğünü mutfaktaki yerine astı. Çorba kâsesini alarak odaya geldi. Baba gazeteye dalmıştı. Annenin elinde oğlanlardan birinin çorabı vardı. Büyük oğlan harita yapıyordu, küçük henüz sokaktan dönmüştü. Kedi odanın bir köşesindeki sepetin içinde uyuyordu.”

Kedi yoktu; küçük oğlan da. Annem babam, ablam, ben, dört kişiydik; Kadıköy'ndeki evde, sonra Cihangir'dekinde, kira evleri.

“Nilüfer'in dumanı tüten çorba kâsesi ile içeriye girişi hepsini harekete getirdi. Baba gazetesini katladı, gözlüğünü mahfazasına yerleştirip elini yıkamak üzere dışarıya çıktı. Anne dikiş sepetini topladı. Oğlanlar ayağa kalktılar. Kedi gerindi, uzun uzun esnedi ve küçük pembe dilini çıkarıp yalandı. Az sonra aile, yemek masasının etrafında toplanmış oldu.”

Böyle yemek masasının çevresinde, yıllar ve yıllar boyu her öğle, her akşam toplanışlarımız geliyor aklıma. Mutfaktan çorbayı ablam mı getirirdi? Galiba annem; daha çok annem...

Yemeğe oturmadan önce el yıkamak zorunluluktu. Şimdi babamın sesini de duyuyorum; “Ellerini iyice yıkadın mı?” diye soruyor. Ellerimi her zaman yarım yamalak yıkıyorum, ama “İyice yıkadım...” diyorum.

Annemin bir dikiş kutusu var. Sökükler dikilecekken, çoraplar çorap yumurtasına geçirilip yamacakken bu dikiş kutusu ille ortaya çıkar, annemin yanı başında durur.

Kedi yok ama; keşke olsaydı... Kedileri ne kadar çok severdim...

“Anne, gözleri derin bir imanla dopdolu, her zamanki duasını içinden tekrarlayarak çorbasını dağıtmaya başladı.

‘Allahım, bize ihsan ettiğin bu nimetler için sana şükürler olsun!’ Kadın dudakları hafif hafif kıpırdarak bunları içinden söylerken sofrada oturanların yüzlerine bakıyor, onlara gülümsüyordu.”

Anneciğim de gülümserdi. Bazan gülümsemezdi. Bazan günlerin hayhuyu, orta halli ailenin maddî sorunları, şuraya şu kadar ödenmesi gerekli bir para, bizim okul taksitlerimiz, işte bir şey, annemin gülümsemesini o öğle vakti, o akşam vakti için durdururdu.

Dualar kalpten geçerdi. “Yemeğe başlamadan önce Allah’a şükretmek gerekir. Bu yediklerimizi yiyemeyenler var...”

“Kocası tabağına ekmek doğruyor, pek iştahlı olan küçük oğlu çorbasını kaşıklamak için sabırsızlanıyordu. Büyük, o ağırbaşlı hali ile babasının yemeğe başlamasını bekliyor, kızı kediye ekmek hazır-

lıyordu. Bayan Zehra son olarak bir kepçe çorba da kedinin sahanına koydu ve yemeğe başlandı.”

Çorbaya ekmek doğranırdı. Bazan da ktır ekme yapılırdı: Bayat ekmek küçük küçük doğranır, tavada yağda pembeleştirilir. İştahlı olan kendim; ergenlik çağına geldiğimde. Kepçe mutfakta, duvarda asılı dururdu. Annem o zamanlar ‘Bayan’ Süheylâ mıydı; Süheylâ Hanım’dı. ‘Bayan’lar romanlarda yaşamışlar.

Alıntılar Mükerrerem Kâmil Su’nun *Bir Avuç Hattıra* romanından. 1947; tam elli yıl öncesinden.

“Bu oda, ailenin toplandığı, yemek yediği, oturduğu, konuşup dertleştigi bir yerdi. Komşuları da buraya alırlardı. Büyükçe, dört köşe, oldukça yüksek tavanlı, basit eşyalarla döşenmiş; fakat temiz, insanın ruhuna ılık bir yuva havası veren samimi bir köşeydi.”

Duvar da takvim asılıymış; bizde de asılı dururdu. Soba varmış; Cihangir’deki evimiz artık kaloriferliydi. Basit eşya onlara “güzel” görünürmüş; ah o basit eşya, özlüyorum!

1 Ocak günü şişman şişman duran takvim, yıl sonuna yaklaştıkça, tek tek koptukça yaprakları, inceler... Meğer nice zamanlar geçiyor, bir yaşama biçimi sona eriyormuş. Meğer ailelerin “yuva havası veren samimi köşe”lerini git git yoksulluk örtecek; orta halli aile kaybolacak, zenginle yoksulun uçurumuna gelinecekmış.

Baba gazetedeki “havadisler”den söz açıyormuş. Çocuklar “mektep”ten konuşuyorlarmış. Pencere önünde fesleğen, küpeçiçeği, karanfil ve sardunya...

Sonra babaya kahve pişecekmiş...

Mâziden çıkıp geldi eski bir romanın ilk sayfası.
Niye mâziye sığınmak istediğimi anlatırcasına.

Sevilmiş, unutulmuş şiirler

Annem babam şiirsever miydiler? Evimizde kaç şiir kitabı vardı? Şiir kitabı var mıydı?

Yalnızca bazı dizeler hatırlıyorum. Annem ikide birde: *“Melâli anlamayan nesle aşına değiliz”* dizesini söylerdi. Önceleri bir dize olduğunu bilmiyordum. ‘Melâl’ sözcüğünün anlamını çözemezdim, ama tuhaf bir etki sarardı.

Annemin başka dizeleri galiba yoktu.

“Melâli anlamayan nesle aşına değiliz”’ı günün birinde Ahmet Hâşim’in şiirleri arasında bulunca, melâlin ‘keder’, ‘sebebi olmaksızın üzülmek’ anlamlarına geldiğini öğrenince çocukluğumun bir gizi daha çözülmüş oldu.

Anneme yıllar yılı dizesini söyleten Ahmet Hâşim’se hayatımızdan galiba çekip gitmişti. Otuz kırk genç adamdan oluşan lise son sınıfımızda “O Belde”ye kaç kişi vurulup kalabilirdi?

Hele:

*Sana yalnız bir ince taze kadın,
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer*

dizeleri birtakım gülüşmelere, alaycı iç çekişlere yol açmıştı. O günden şimdiye otuz yıl geçti. Ahmet Hâşim herhalde büsbütün yaşam dışı kaldı.

Oysa annemi ne kadar çok etkilemiş! Şiirle ilk tanışmam annemin ondan söylediği dize dolayısıyla.

Gerçi Hâşim de öcünü almıyor değil:

*Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer,
Bu sefil iştihâ, bu kirli nazar,
Bulamaz sende, bende bir mâna*

derken günümüzde yaşıyormuşçasına öcünü alıyor.

Öyle değil mi? Siyasaldan toplumsala, nereye baksanız: *“Bu sefil iştihâ, bu kirli nazar...”*

Evimizde herhalde şiir kitabı yoktu. Sadi’nin, Ömer Hayyam’ın çeviri kitaplarını hatırlıyorum ama, o çevirileriyle şiirden saymak olanaksız.

Babama gelince, Yahya Kemal hayranı görünürdü. Görünürdü diyorum, çünkü Yahya Kemal’in şiirlerini ne ölçüde sevdiğini pek saptayamıyorum. Yahya Kemal o sıralar her pazar günü *Hürriyet* gazetesinde bir şiir yayımlardı. Bunlar artık günlerce konuşulurdu.

Yahya Kemal’in ünü büsbütün sönmedi. Ne var ki onu sevenlerin o yıllardaki coşkusuyla anılıyor mu kestiremiyorum. Komşumuz sağlık memuru İrfan Bey,

*Büyük İtrî'ye eskiler derler:
Bizim öz musikimizin pîrî.*

dizelerini handiyse ispazmozlar içinde söylerdi.

Ben “Geçmiş Yaz”a tutkundum: “*Mehtab, iri güller ve senin en güzel aksin...*” Tutkunluğum bugün de sürüyor.

Babamın sık sık andığı bir şair, Tevfik Fikret’ti. Fikret’i, hemen hiç bilmediği, henüz bir-iki yaşında olduğu Abdülhamid devrinin bir hürriyet adamı olarak tanıttırdı.

*Yiyin, efendiler, yiyin; bu han-ı iştîha sizin;
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!*

dizelerini ezberden, ağdalı ağdalı söyleyişini iştirir gibiyim.

Dilinin bugün bizim için zorlayışlarına karşın “Yağmur”un hâlâ etkilediğine inanırım. Tevfik Fikret’ten en çok sevdiğim şiiirdir “Yağmur.”

Şimdi hatırlıyorum ki evimizde eski yazı bir *Makber* kitabı vardı. Kapağı hiç açılmadan, yorgun, bıkkın dururdu.

Bir zamanlar sevilmiş, git git unutulmuş ne çok şiir var! Hangi seçkide okuduysam, Ali Mümtaz Arolat’ın şu dizelerine vurulmuştum:

*Gecenin sularında
Mehtap bir nilüferdir;
Açılmış bir kederdir
Gecenin sularında.*

Ay ışığını çoğu kez nilüfer gibi gördüm sonraları, gökyüzünü geceleyin durgun bir havuz sandım, çocukluğumun bahçelerindeki havuzlardan son bir tanesi...

*Çılgın gönüllerinde aşkın en büyük kini;
Yosunlu kayaların o yeşil gözlerini
Deli âşıklar gibi oyacak bu sarhoşlar!..*

İşte yitip gitmiş “Deniz Sarhoşları” ve Ömer Bedreddin Uşaklı.

Evimizde şiir kitabı yoktu, ama bir ‘şiir’ duygusu, bilinci, iyi kötü de olsa, vardı. Öğretmenlerimde de vardı. İlkokuldayken sevgili öğretmenimiz Belkis Öğretmen, “Bir Yolcuya” şiirini sesi titreyerek okumuş, tüylerim diken diken olmuştu. Necmeddin Halil Onan’ın bu şiiriyle sonraları alay ettik. Bir gün geldi, bize neler kattığını hissedebiliyorum...

Şimdi ‘şiir hayatı’ çok kapalı bir ortamda belki devam ediyor. Sevilmiş, unutulmuş şiirlerin kılavuzluğuna artık güvenilmiyor, inanılmıyor.

Halide Nusret Zorlutuna:

*O gecelere hasretim var,
Hasretim var!*

diyor...

Krallar, kraliçeler

Çocukluğumda bir ‘krallar, kraliçeler’ edebiyatı vardı. Özellikle hanımlar kendi aralarında söyleşirken Kraliçe Elizabeth’in hayatından, eski kral fi-lancanın aristokrat olmayan sevgilisi uğruna tahtı bırakışından, hâlâ evlenememiş Prenses Margaret’ten pek sık söz açarlardı.

Şimdi düşünüyorum da, İngiltere’nin saray hayatı, Cihangir’in kararik cephele, mütevazı koşullu evlerine ne kadar sık konuk oluyormuş! Bu krallar, kraliçeler, prensesler âdeta yakın ahabplarımız gibiydiler.

İngiltere’deki saray hayatını, İran’ınki izlerdi. Şah’ın ilk evliliği, ikinci evliliği, yeşil gözlü bedbaht Süreyya, Şah’ın kız kardeşi, bunlar falan hepsi yine tanışlarımız gibiydiler. Şah’la Süreyya’nın İstanbul ziyareti haftalarca, aylarca konuşulmuştu.

Sonra Hollanda Kraliçesi vardı, Ürdün’ün ana kraliçesi vardı, ne bileyim, daha epey bir krallar, kraliçeler vardı.

Bunları, eski *Hayat* mecmualarını karıştırırken hatırladım. Haftalık *Hayat*’ın hemen her sayısında bir kral, kraliçe, prens, prenses haberi yer almış. Baş İngiltere çekiyor.

Sözgelimi, 10 Ocak 1958 tarihli *Hayat*’ta, İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth’in “10 senede 3. defa olarak yılın kadını” seçildiği baş sayfadan haber veriliyor. 1958’in 10 Ocak’a bağlanan ilk haftasında, Türkiye’de neler olup bitmişti diye düşündüm. Hangi toplumsal, kültürel olaylar? Ama dediğim

gibi, yaygın bir haftalık dergide II. Elizabeth başı çekmiş.

Birkaç fotoğraf altı yazısı okuyalım:

(Kraliçe henüz bebek): “Elizabeth’in bir sene, iki ay, dokuz günlük iken çekilmiş bir fotoğrafı. Bu fotoğrafında kızı Prenses Anne’a son derece benzetmektedir.”

(Kraliçenin başında şapka, boynunda üç sıra fin-
dık iriliğinde inci kolye): “Kraliçenin nişanlı oldu-
ğu sırada çekilen bu fotoğraf, Elizabeth’i prenseslik
günlerinin bütün fütursuz neşesi içinde göstermek-
tedir.” (Söylemeyi unuttum, kraliçe ağlamaklı gü-
lümüyor.)

(Kraliçenin başında nihayet tacı): “Elizabeth ar-
tık tacı ile beraber vazifesinin ağır yükünü de sırtla-
mıştır. Fakat dünyayı teshir eden genç kız tebessü-
münü de terk etmemiştir.”

Sonra şu dramatik hikâye:

“1927 senesinde Prenses Elizabeth, Philip Mo-
untbahtten ile evlenmek istediği zaman, pek çok
kimse buna muhalefet etmişti. Philip’in serveti yok-
tu. Serbest fikirli, hattâ biraz kalenderdi. Alman asıl-
lı idi ve kız kardeşleri de Alman prensleri ile evli idi.
İtiraz edenler arasında bulunan Ana Kraliçe Mary
ise inatçı, mağrur buna mukabil babasından tevarüs
ettiği çekingenlikten bir türlü kurtulamayan toru-
nunun bir halk çocuğu gibi yetişmiş olan Philip ile
mesut olamayacağından korkuyordu.”

Neyse, sonu mutlu bitiyor dramatik hikâyenin,
mavi kanlı Elizabeth’le halk çocuğu Philip izdivaç-
larında bedbaht olmuyorlar...

Bu havadisler evlerimizi her hafta işgal etmiş de 1958’de yayımlanmış kitaplardan, örnekse Türk romanlarından hiç mi hiç haberimiz olmamış.

Türk Dili dergisinin roman özel sayısındaki kronolojiye göz attım; 1958’in romanlarını hatırlayalım: *Onlar da İnsandı* (Cengiz Dağcı), *Gün Görmeyen Sokak* (Şahap Sıtkı), *Karapürçek* (M. Sunullah Arısoy), *Sarı Traktör* (Talip Apaydın), *Âkile Hanım Sokağı* (Halide Edip Adıvar), *Yabancılar* (Kemal Bekir), *Yedi Çınar Yaylası* (Kemal Tahir), *Havada Bulut Yok* (Cevdet Kudret), *Devlet Kuşu* (Orhan Kemal), *Yaş Ağaç* (Mehmet Seyda).

Aralarında edebiyatımızın yüz akı romanlar var, kendi dönemlerine ses yöneltmek istemiş romanlar var, fakat Cihangir’deki küçük dünyamız hepsinden yoksun kalmış. Hak yemeyeyim: *Hayat*, *Âkile Hanım Sokağı*’nın uzunca bir bölümünü tefrika etmişti, okurlarına tadımlık. Halide Edip Hanım bile İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth kadar popüler olmuyordu besbelli.

Hayat mecmuası, iyi kötü okuryazar evlere giren, büyük kentlerimizde çok satılan bir yayın organıydı. Biz, yetişmekte olan kuşak, kral ve kraliçelerin hayatlarını öğrenerek hayata hazırlanıyorduk. Ne roman, ne şiir, ne resim sanatı. Sanattan şu nasipsizlik, kültürün her türlü alanı için de geçerliydi.

Hayat’ın 27 Mayıs 1960 tarihinden önceki son iki sayısı Cumhurreisi Celal Bayar’a, Başvekil Adnan Menderes’e övgülerle doludur. Oysa “Yassıada’da duruşmalar başlarken” şöyle deniyor: “Bu sayımızda düşüklerin Yassıada’da geçirdikleri son günlere

ait hiçbir yerde neşredilmemiş resimlerini takdim ediyoruz. Hayat gelecek sayıdan itibaren de bu tarihî muhakemeleri en ilgi çekici resimleri ve bütün tafsilatı ile okuyucularına sunacaktır.”

Kültür ve sanatın yaşama biçimini, dünya görüşünü belirlediği bir ortamda böylesine acıklı, gülünç bir ikiyüzlülüğe rastlanabilir mi? İşin tuhafı, ikiyüzlülüğü 27 Mayısçılar da benimsemiş olmalılar ki, kendilerine, eylemlerine yönelik övgülerin içtenliğinden şüphe etmemişler. Bir haftada bu üslûp değişikliği kimseyi düşündürtmemiş.

Üstelik, üslûp, tutum değişikliği yalnız *Hayat* mecmuasında mı?

Hep ister hiç doymaz çıkarıcılığın güvencesi ikiyüzlülük, yoksa hazin demokrasimizin düsturu, temel ilkesi mi?

***Artist*, on beş günde bir çıkar**

Arkadaşım Şakir Eroğlu’nun zengin bir dergi koleksiyonu var. Orada geçmişin, kırk yıl öncesinin *Artist* dergilerini buldum. Geçmişin haberleri, dedikoduları, hele o geçmiş zamanın magazin üslûbu beni ardı sıra sürükledi.

Artist, 1960 ilkyazında çıkmaya başlamış, on beş günde bir çıkarmış. Derginin ‘beş renkli’ kapakları birdenbire Cihangir’e götürdü. Rum bakkalın kapısında asılı dururdu *Artist*. Gizlice alır, okurdum. O zamanlar ‘jön prömiye’ olmaya karar vermiştim...

Artist'in ilk sayısında kapak resmi Ayşecik'in: "Türkiye'nin Şirley'i Zeynep (Ayşecik)". Ayşecik filmlerinin gişe rekorları kırdığı dönem. Zeynep Değirmencioğlu küçücük bir çocuk.

Aslında Türk sinemasının küçümsendiği yıllardı. Sözümona kentsoylu geçinenler Türk filmlerinden uzak durmaya âdeta özen gösterirlerdi.

Sayfaları çeviriyorum: Belgin Doruk'la Göksel Arsoy'un röportajı. Üstelik soruları Göksel Arsoy sormuş. İkisinin birlikte duygusal filmler çevirdikleri zamanlar; *Samanyolu*'nu kim hatırlamaz, sonra *Aşkın Saati Geline*, ötekiler.

Belgin Doruk şiir yazar mıydı bilmiyorum ama, çok kitap okurdu. Sinemadan ayrılıp insanlardan da kaçtığı hüznü yıllarında romanlara sığınmıştı. *Artist* 'mecmua'sında gencecik, güzel bir kadın gü-lümsüyor objektife. Yazı ve kış sevdığını söylüyor. Kışın kartopu oynamaya bayılmış... Sevgili Belgin Hanım...

Bakın, ikinci sayıda Gönül Yazar "dalmış, Hilton Otelinden limanı seyrediyor"... Hilton'un İstanbul'da büyük yankılar uyandırdığını hemen söylemeliyim. Otel açıldıktan sonra akın akın gidilmiş. 'Hilton' görülmişti. Hilton'da beş çayı sınıf atlama sorunu gibi bir şeydi.

Gönül Yazar ilk filmi *Taşbebek*'ten memnun değilmiş. Sinemamızın "intizamsızlığından" yakınıyor. Çekimler geç başlıyormuş, rejisör ve baş aktör sete geç geliyorlarmış. Zaten *Taşbebek* de iyi bir film olmamış.

Dikkat ettim, neredeyse bütün röportajlarda, yıldızlara sevdikleri yazarlar soruluyor. Romancının, şairin, hikâyecinin değerler yelpazesinde bir yeri var besbelli.

Gülistan Güzey, Aziz Nesin’le Çetin Altan’ı çok beğeniyor, Çetin Altan’ın hiçbir yazısını kaçırmıyor-muş. Lale Oraloğlu’nun beğendiği romancı Yaşar Kemal...

Yazarlar Türkiye’de o kadar gündemde ki, o mevsim Haldun Taner’in *Fazilet Eczanesi* oyunu Şehir Tiyatrosu’nda sergileniyor, çok beğeniliyor, kıskançlığa yol açıyor. *Fazilet Eczanesi*’nin başarısını çekemeyenler, Haldun Taner’in Jean Giradoux etkisinde kaldığını ileri sürmüşler; *Artist*’in dedikodu sayfası bu olaya bir buçuk sütun yer ayırmış.

Yirmi Yedi Mayıs olur olmaz, *Artist*, geçmişin siyasilerine saldırıda gecikmiyor ve Çankaya ‘âlemleri’ni anlatmaya koyuluyor. Refik Koraltan, Çankaya Köşkü’nde konser veren Sevim Çağlayan’a şöyle seslenmiş:

“Kız Sevim!.. Evlâdım, neden açık saçık giyin-medin bakayım? Gazinoda soyunursun da burada mı giyinik durursun?”

Bunun üzerine Celal Bayar da şöyle demiş: “İlâhi Refik, anlayamadın mı, Sevim Hanım rahibe olmaya karar vermiş...”

O günlerin basını bu soy yazılarla dolup taşardı. Bu soy yazılarla geçmişin kötü yönetimi gözler önüne seriliyor sanılırdı herhalde. Zaman geçince, işte bunca zaman sonra, sadece acı uyandırıyor.

Artist’ın kısa haberler köşesinde kırk yıl öncesi-
nin söylemine örnek bir haberi alıntılıyorum, gül-
lümseriz umuduyla:

“Büyük yıldız Zeki Müren’e senenin ilk manolyasını bir gazeteci arkadaşı takdim etmiştir. Tepebaşı gazinosundaki soyunma odasında istirahat etmekte olan Zeki Müren’in, manolyayı görünce neşesi artmış, hemen sahne komisi Mustafa’ya seslenmiş ve manolyayı koymak için biraz su istemiştir.”

Artist’ın sayfaları bitecek gibi değil...

Nişantaşı’nda bir konak

Evin İlyasoğlu’nun *Cemal Reşit Rey / Müzik-ten İbarettir Bir Dünyada Gezintiler* kitabını âdeta sevinçler duyarak okudum. Bir yaşamöyküsü kitabı mı bu, roman mı, bir müzisyenin değerlendirilişi, anlatı, anılar toplamı, hangisi? Belki de hepsi. Yazarın kendisi şöyle diyor:

“Biyografiler aslında çatık kaşlı kitaplardır. Oysa Cemal Reşit Rey gibi sanatçının biyografisini katı kurallara bağlı, soğuk bir çerçeve içinde düşüne-
mezdim. Bu nedenle biraz da öykücülük süslemele-
ri kullanarak onu kitabımın kahramanı yaptım.”

Evin İlyasoğlu iyi ki kullanmış ‘öykücülük süslemeleri’ni. Yalnız Cemal Reşit Rey yaşamakla kalmıyor bu kitapta; imparatorluğun çöküşünden Cumhuriyet dönemine, seksenli yıllara kadar müzik-sanat çevreleri, siyasal hayatın kültür üzerindeki izdüşümleri, kaybolan büyük aile görüntüleri, bir

bestecinin çevresindeki her şey sayısız ayrıntıyla karşımıza çıkıyor.

“Şair Nigâr’da Bir Konak” bölümüyse, eski İstanbul kentsoylu yaşamını tek başına belgeliyor.

O yıllar Şair Nigâr Sokağı’nı Günsel Koptagel’in tanıklığı dile getirmekte. Bugün mimarîsi, yaşama biçimi, görünümü o kadar değişmiş sokakta, bakkın kimler yaşamış: Bir defa Rey ailesi, onların bir konağı varmış. Sonra Türk hikâyesinin gizli ustası Esendal, Abidin Dino’nun ailesi, Fethi Okyar, Fatma Aliye Hanım...

Fatma Aliye Hanım herhalde ilk kadın roman-cımız.

Rey ailesinin konağı usul usul belirecek: Dar bahçe, iki kanatlı büyük ahşap kapı, taşları yenik merdiven; ben her nedense bu konağı ille bir sonbahar yağmurunda görüyorum.

Dıştan bakıldığında, hele yağmurdan dolayı, kasvetli bir ortam. Bahçedeki yeşerti çoktan sararmış. Konağın dış yüzü de kararık belki. Ama içeride bir şenlik dünyası yaşanıyor.

Faruk Yener, güleryüzlü yaşlı emektar hanımların kapı açışlarını hatırlıyor. Bazan da tertemiz giyimli bir uşak açarmış kapıyı. İçeriye girer girmez konak birdenbire büyümüş.

Tabii merdivenler gıcırdarmış, sofada yaprak bir halı serili dururmuş. Eşya eskimiş ama görkemli. İstanbul’un birçok eski evinde o eşyayı görmüşlüğü var: Alaturka yaşama biçimiyle alafrangalığı hiçbir zorlamaya gerek duymaksızın birleştirebilmiş bir dünyanın eşyalarıdır bunlar.

Kitapları da saptıyoruz konakta: Fransızca yüzlerce cilt, sonra bütün bir Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi, Tanzimat dönemi yazarları... O eski ailelerin okuma iştahası oldum bittim büyüler beni.

Çocukluğumun geçtiği Kadıköyü'nün evlerinde, ellili yıllarda bile, birçok kitap, birçok roman yan yana dururdu. Şimdi düşünüyorum da, o kitapları öylece görmüş olmam, ilk okuma arzularımın da sebebi değil miydi?

Rey ailesinin konağında toplu okumalar da olurmuş. Örnekse Sappho okunuyormuş, herkes Sappho'nun kahramanlarından birine bürünüyormuş.

Konakta yemekler iki tarz pişiyor: alafranga damak için ve eski usul. Örnekse, karnabaharın hem beşamel soslu yapılmış, hem kıymalı. Çerkeztavuğu, enginar, suböreği konağın sofrasında pek sevilen yemekler arasındaymış. Yemekten sonra herkes kendi dünyasına dönüyor: Bir odada iskambil oyunları oynanıyor, Ekrem Reşit Bey kendi odasına çekilip kitaplarına, eserlerine karışıyor, Cemal Reşit bir müzikaline çalışıyor, sözgelimi *Alabanda* revüsüne... Çocukluğunda Nişantaşı'ndaki bu konağa gelmiş olan İdil Biret, her odadan birilerinin çıktığını, sofalarda birilerinin dolaştığını, merdivenlerden birilerinin inip çıktığını hatırlıyor.

Bunlar hepsi, İstanbul büyük ailesinin son döneminden mutlu sahnelerdir. Ne var ki, değişen hayat koşulları, daralan maddî olanaklar, eski düzenin git git sona erışı 'büyük aile'nin varlığını ortadan kaldıracaktır. Şair Nigâr'daki konak da nereye kadar direnebilir ki?

Önce sokakta apartmanlar belirir. Bazı konaklar art arda yıkılır. İstanbul'un birçok semtinde olduğu gibi, ayakta kalmaya çalışan o eski evler git git ıssızlaşır, emektarlar ölür, bazı emektarlar ayrı evlere çıkmak zorunda kalır, aslında büyük ayrılıklar yaşanır ve bir gün her şey biter. Geriye ufarak apartman salonlarına sığınmak zorundaki birkaç parça eski eşya kalır.

Faruk Yener “koca piyano”yu kafese konmuş bir panter... “yaşlı bir panter” gibi hatırlıyor...

Ben, Evin İlyasoğlu'nun eserinden hepi topu birkaç sayfayı özetlemeye çalıştım size. Bu değerli eseri mutlaka okuyun.

Şiirler arasında

Sevgili Feride Çiçekoğlu'nun incelikli *İstanbul* dergisi için ‘İstanbul yazarları’nı evirip çeviriyordum belleğimde. Halid Ziya’dan Hüseyin Rahmi’ye, Tanpınar’a bir gelgitteydim.

Sonra bir ara ‘İstanbul şairleri’ dedim; öyle ya, örnekse Tahsin Nahid. Bugün okunmayan, unutulmuş Tahsin Nahid bir zamanlar ‘Adalar şairi’ diye tanınırmış.

Bize daha yakın İstanbul şairleri arasında Orhan Veli herhalde başı çeker. Birkaç kuşak “İstanbul’u Dinliyorum”la yetinmiştir. Baktım, hemen hemen bütün antolojilerde yer alıyor bu şair.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı...

Ama hangi İstanbul? Orhan Veli hafiften esen yelden, yapraklardan, ağaçlardan söz açıyor. Sonra “uzaklarda, çok uzaklarda” çingirak sesleri beliriyor, “Sucuların hiç durmayan çingirakları”! Nerede? İşitebiliyor musunuz, işitebilir misiniz artık!

İstanbul'un sesleri ortasında kuşlar, kanat çırpışları geçiyor. Gökyüzüne açılan kent, bir de bakıyorsunuz, Orhan Veli'nin dizeleriyle birlikte denizlerde geziniyor ve dalyanlarda ağlar çekiliyor. Bugünün İstanbullusu ‘dalyan’ sözcüğünden habersiz belki.

İstanbul'un sesleri ortasında Kapalıçarşı “serin serin” konuşuyormuş. Vardı öyle günleri Kapalıçarşı'nın, sıcak, bungan yazlarda, girerdiniz, ansızın serinlik yüzünüze üfürürdü.

Mahmutpaşa “cıvıl cıvıl”mış. Bugün de gürültüsüne, gümbürtüsüne diyecek yok, ama cıvıltısı erimiş-erimiş, sanırım hazin bir çığlığa dönüşmüş. Satıcıların ve alıcıların derin geçim kavgası oralarda daha çok hissolunuyor.

Orhan Veli avlulardan güvercin, doklardan çekik sesleri alımlıyor. Orhan Veli hemen yakın geçmişinin anıları içinde loş kayıkhane, deniz şıptısını, su fişirtisini duyuyor, bir yalı görür gibi oluyor. Lodos uğuldamış, şimdi dinmiş de uğultusunun son izleri seslenmekte.

Yosma geçiyor, elinden gül düşüyor.

Yosmaya söz atmalar, şarkılar, burası belki de Beyoğlu'dur.

Nihayet fıstık ağaçları arkasından “*Beyaz bir ay doğuyor*”...

O beyaz ay yalnızca şiirde geçmemiş, İstanbul peyzajlarında bazan karşımıza çıkıyor. Avni Lifij’de, hattâ Hamit Görele’de öylesi görünümeler bugün gönül yakıyor.

Orhan Veli’nin az berisinde Oktay Rifat: “Pembe Yalı.” Bu şiiri Memet Fuat’ın *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*’nde okuyuncaya kadar ya hiç okumamışım ya da dikkatsizce okuyup geçmişim. “Pembe Yalı”, ellilerde yazılmış.

Diyor ki:

*Rumelihisarı’nda Orhan’ın mezarı
Ne gittim ne gördüm gitmek de istemem
Taze ekmek bir parça beyaz peynir
Şimdi olsa şuracıkta rakı içer
Denize mi bakar kim bilir.*

Beş dizede bir yaşama biçimi, bir hayat seçimi çiziliyor. İstanbul’un bugünkü et lokantalı, kebapçılı, balık lokantalı rakı sofrası dünyasından epey uzak, epey alçakgönüllü, yalın bir yaşama biçimi.

Oktay Rifat rıhtımdan suya atlamak istiyor, pembe yalıya doğru yüzecek...

Bir adım daha geçmişe döneyim: Karşımızda Ziya Osman Saba “İstanbul” şiiriyle. Onun gördüğü İstanbul minarelerden, evlerden, yoldan mı örülü? İskeleden kalkan vapur Boğaziçi’ne sesleniyor.

*Mavi sular üstünde yine
Bembeyaz Kızkulesi.*

Bembeyaz Kızkulesi şimdi kendi kendine haya-
lete dönüşüyor.

Ziya Osman'ı 'Beyoğlu' özlemi sarınca Tünel'in
de tuhaf kokusu; kokuyu hepimiz ne çok duymu-
şuzdur. Acaba o koku bugünün İstanbullusuna bir
şeyler söyleyebiliyor mu?

Bu şiirleri okudukça donakalıyor insan, tıpkı
İstanbul'u daha dün tuvale geçirmiş ressamların
eserlerine bakakaldığı gibi. Hepi topu kırk elli yıl
içinde 'dile getirilmiş' İstanbul'dan iz kalmadığı
ayrıt ediliyor. Evet, hepi topu kırk elli yıl içinde olup
bitmiş hepsi, bu İstanbul yıkımı...

Yeryüzünde ve yüzyılımızın tarih bilincinde pek
az tarihî şehrin başına gelebilecek bir yıkım bu. Çok
acı vermesi gerekirken üzerinde bile durmuyoruz.

Hangi kültürden hangisine...

Liz Behmoaras çok güzel bir kitap yazmış: *Kim-
sin Jak Samanon?* Liz Behmoaras'ı tanımıyorum.
Başka kitapları var mı, yayımlanmamış başka yazıları
var mı, bilmiyorum.

Kimsin Jak Samanon? son sıralarda yayımlan-
mış en güzel eserlerden biri. Bu eseri bir bakıma
Selçuk Erez'e borçluyuz. Behmoaras şöyle diyor:
"Bu anıları kitaplaştırma fikri veren Prof. Dr. Selçuk
Erez'e..."

Liz Behmoaras'ın ilk cümlesi şu:

“Büyükannem bir süredir çekmecelerindeki kâğıtları bir araya getirdikten sonra yırtıp atıyor.”

Eser, yırtılıp atılmış, belki kimi sayfaları kurtarılabilmiş anılardan esinlenilerek kaleme getirilmiş. Geçen yüzyılın sonundan yüzyılımızın, artık bizden ayrılan yüzyılımızın başlarına “bir Yahudi ailesinin yaşantısıyla birlikte kimlik sorunlarını” okuma, öğrenme, yaşama fırsatı buluyoruz.

Bu soy kitaplar bizde ya hiç yazılmıyor ya da yazılsa bile okura ulaşma imkânına kavuşamıyor. Anılarla birlikte zamana tanıklık, günlük yaşamının öyküsü, kültürün asıl o gizli sayfası oysa bu soy kitaplarla karşımıza çıkabilir.

“Çiçekli bahçeler içindeki ahşap evleriyle güzelim Hasköy semti, Samanon'ların yaşadığı iki katlı görkemli taş bina, Tia Rozina ve İspanyolca şarkıları, neşeyle kutlanan nişanlar, düğünler, bayramlar... Sonra savaş yılları, kıtlık, yoksulluk ve acılara rağmen canlı tutulan gençlik umutları... Doğulu bir Yahudi kızına has o boyun eğmişlik yüzünden ıskalanan hedefler, ıskalanan koca bir yaşamın ilk dönemleri! İşte bütün bu sıradan ve müthiş şeyleri belgelemek istiyordum...”

Yazar gerçekten de belgelemiş.

Liz Behmoaras'ın anneannesi Adile Meryem (Adel) anıları arasından babası Jak Samanon'u, Hasköy'deki, Kadıköyü'ndeki, sonraki yaşamları çıkarıyor ve torununa emanet ediyor. Birinci tekil kişi anlatımın yer yer eşlik ettiği eserde, Behmoaras, geçmişin güzel ve acı günlerini bize taşıyor.

Ama yalnızca acı günler değil; dilden mutfığa, şarkılardan giysiye Yahudi kültürünün İstanbul'daki macerasını yaşama fırsatı buluyoruz.

Sözelimi yemekler: Ne yalan söyleyeyim, her birinde aklım kaldı. 'Borekitas': "Patlıcan, patates, peynir ya da ıspanak harcıyla doldurulan yarım ay şeklinde küçük börekler." Lezzetlerini damağımda hisseder gibiyim. 'Pırasafuçı': "Fırında pişen pırasa ve peynir ezmesi." Tam mevsimi!..

Gündelik yaşamının oluşturduğu bu kültür, eserde, gitgide trajik bir kimlik arayış sorununa açılıyor. Yahudi mutfığının lezzetleri arasındayken ya da Halley Kuyruklu Yıldızı'nın İstanbul'daki söylentilerine –Hüseyin Rahmi'nin unutulmaz romanından sonra bir kez daha– tanıklık ediyorken, Jak Samanon'un varoluş savaşımları beliriyor:

"Jak ise kendini sorgulamaya daha çok meyilli idi. Tabii ki entegrasyondan yanaydı, Osmanlı topraklarında bir Filistin devletinin kuruluşunu desteklemek, gençliğinden beri savunduğu ideolojiye; yani içinde yaşadığı vatanla bütünleşme isteğine tamamen zıt düşüyordu. Ama öte yandan, ta 1900'lerde bir avuç aydın ile birlikte başlattığı, Yahudilere Türkçeyi benimsetme hareketinin nasıl bir fiyasko ile sonuçlandığını da unutmuş değildi."

Kimsin Jak Samanon? yer yer benzeri başka trajik olguları cesaretle deşen bir kitap. Dediğim gibi, yalnızca anılar değil, kültürün birleştirici gücünden yararlanamamış bir toplumun, toplumumuzun hayli duyarlı bir açılması.

Kişiler yaşıyor bize hepsini: “Yaman” antisyonist Davit Fresko, “koyu” siyonist İzak –ama İzak’ın o kederli sözünü es geçmeyeyim: “Ah! Kendimize ait bir ülkemiz olsa!”–, siyasanın ve olayların dışında görünen Yahudi hanımlar... Aynı toprakta birlikte, kardeşesine yaşabilecek insanların çoğunluk-azınlık zırvallığında acılar çekmesi...

Geriye hep Hasköy’ün sardunyalı, manolyalı, güllü, begonyalı, yasemenli arka bahçeleri, bir de Tia (Teyze, hala, yenge) Rozina’nın şarkısı kalmıyor mu? İşte şarkı:

*A la una yo nasi
A las doz m’egrandisi
A las tres tomii amante
I ala quatro me kazaron...*

*Önce doğdum
Sonra büyüdüm
Ardından âşık oldum
Sonunda da beni evlendirdiler...*

Zavallı İstanbul

A. Süheyl Ünver’in toplu eseri: yayımlanan kitapları yeni görebildim. Bu kitaplar yazık ki pek duyurulamamış.

A. Süheyl Ünver’in *İstanbulu*’nda, eser sahibi, İstanbul mezar taşları başındaki bir fotoğrafıyla görülüyor. Tepede İstanbul mezarlığı. Aşağıda, kıyıda,

sıra sıra fabrika bacaları. (Eyüp sırtları mı?) Yürek yakıcı fotoğraf:

İstanbul'u elbirliğiyle nasıl gömdüğümüzü simgeliyor.

Kitabın sayfalarını açıyorsunuz, Ünver'in birbirinden etkileyici İstanbul resimleri çıkageliyor. İstanbul duygusuyla, İstanbul'dan bir ömür boyu duyulmuş mutlulukla donanıyor, donatıyor resimler.

Bir yandan da:

Artık bir daha kavuşulmamak üzere yitirilmiş İstanbul; Eyüp, Fatih, Yedikule, Topkapı Sarayı derken, Üsküdar'a kadar yitirilmiş, sonsuza kadar yitirilmiş...

Süheyl Ünver yaşadığı İstanbul'un birçok sebepten dolayı göçüp gittiğini, besbelli, herkesten önce algılamış çok değerli bir sanat adamı.

Onu bir kez gördüm, yıllar önce, üniversitede, merdivenden iniyordu. Fotoğraflarındaki gibi ağırbaşlıydı.

Bütün eski zaman insanları gibi, pek çok büyüğüm gibi, Ünver de, 'iki' kültürün, Doğu'yla Batı'nın sentezi sayılabilirdi. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişte, Cumhuriyet'ten daima onur duymuş böylesi sentez kişileri, ekinsel değerlerimizde tarihî süreklilik ararken, Cumhuriyetimizi yıkmayı değil, güçlendirmeyi amaçlamışlardır.

İstanbul'un suluboya ve karakalem çizimlerine iliştirilmiş gönül incitici notlarında, Ünver'in hangi endişelerle geçmişi yaşatmak istediği çok açık seçik kavranabiliyor:

“20 Mart’ta yıktırılmaya başlanmıştı. Gayet muhkem bir kâgir bina olduğu için güç yıkıyorlardı. Resmini o esnada çizmiştim.”

(Aksaray’daki Mahmudiye Rüstiyesi’nin resmi 1940’ta çizilmiş. Not 1984’te düşülmüş. Kırk dört yıl süren bir sancı.)

“Heykel ve kabartma parçalarından bir kısmını Arkeoloji Müzesi’nde gördüm. Bunlarla Bizans’ı tahayyül ediyoruz.”

(Bizans’ı şimdi tahayyül bile edemiyoruz.)

“İstanbul’umuzun bu köşesini süsleyen bu parça oradan maalesef ebediyyen kalkmıştır.”

(1940’larda varlığını henüz koruyan bir sebil...)

Sonra Harem karşısında o kadar içli şu yakınma:

“Doyulmaz bir köşe. Benim gibi buranın güzel-lik ve değerlerini bilen bir Vakıflar yetkilisi olsaydı burasını yurdumuzun bir yüzük taşı yapardı. İskele yanında Defterdar Tahir Efendi Camii, bu semtin bir biblosu gibi hoştu. Şimdi heyhat!”

(Kirli otogarı, kirli denizi, kirli çevresiyle o Harem şimdi bütün yurda yoğun karanlıklar alıp götürmüyor mu?)

Yalnızca o kenar çiziktirmelerini okumak bile İstanbul için ne kadar üzülmüş bir insanı tanıtıyor bize. Bize bu kentin nasıl yok edildiğini her biri yas şarkısı o sözler belgeliyor.

Bazı dostlarım İstanbul’u “hâlâ” sevdiklerini, “hâlâ” güzel bulduklarını söylüyorlar. Acaba İstanbul’un bugününü mü seviyorlar, yoksa anılarındaki İstanbul’a çağrışımlar sunan son bir iki yapı, bir çev-

re, bir sokak çöküntüsü mü onları sevgiye, güzelliğe alıp götürüyor?

Her birine dakikalarca bakakaldığım şu İstanbul resimleri bana çocukluğumun zamanlarından, uzak, çok uzak bir şeyler fısıldadılar. Fakat hepsini yıllar ve çaresiz ahşap mı sona erdirdi?

Hangi ‘tarihî’ kentte böylesine merhametsiz bir ‘yok ediş’ yaşanmış ki?!

Sonra yalnız İstanbul’da mı? ‘Yenilik’, ‘çağ atlamak’, ‘çağı yakalamak’ ve asıl ‘köşeyi dönmek’ uğruna, ola ki, bütün yurttan.

Kitabın 144. sayfasında Kandilli Rasathanesi’nin biri 1950’de, ötekisi 1952’de yapılmış iki resmi var. Benim rasathaneye gidişim 1959. Babam götürmüştü. Yıldızları hemen göreceğimi sanıyordum.

Yıldızları...

Gökyüzünü...

Bir sonbahar günüydü.

Kocaman teleskoplar görmüştük.

O teleskoplardan birinin ille bizim evde olmasını istemiştim. Geceleri yıldızlara bakabilecektim. Yıldızlar hayallerimdi. Onlarda saklıydı her şey. Bakar bakmaz hayallerim hep canlanacaktı.

Şimdi bir ‘zaman makinesi’ istiyorum:

Erguvanlar altında,

yıldızlar altında

İSTANBUL.

“İstanbul’u yazmak istiyorum.

Kaybolan, değişen, özelliğini, anlamını
yitiren şehri, çocukluğumun İstanbul’unu.
Aslında ayrıntıları, kent kültürünü var eden
her şeyi. Bana öyle geliyor ki çılgınca bir
girişim: Elim kolum tuttukça İstanbul
yazıları yazmam gerekecek.”

Selim İleri, *Yıldızlar Altında*
İstanbul’da romanlarda, şarkılarda,
filmlerde kalmış o kente, artık hayal
İstanbul’a götürüyor bizi, büyülü bir
yolculuğa davet ediyor.

Kapak fotoğrafı: Charles W. Cushman,
Indiana Üniversitesi Arşivi, Bloomington, Indiana USA

EVEREST

12 90L

twitter.com/everestkitap

www.everestkitap.com